Матеріали до третього заняття Школи Пацифізму ВІЛЬНІ ЦИВІЛЬНІ

ПЕРЕКЛАДИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ МІЖНАРОДНИХ ДОКУМЕНТІВ ЩОДО ПРАВА ЛЮДИНИ НА СУМЛІННУ ВІДМОВУ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Підготував Юрій Шеляженко

A/HRC/RES/51/6 Сумлінна відмова від військової служби. Резолюція, ухвалена Радою з прав людини ООН 6 жовтня 2022 року (Україна є співавтором цієї резолюції; додано лист МЗС України на підтвердження цього факту) 1

CCPR/C/UKR/CO/8 Заключні зауваження Комітету з прав людини ООН до восьмої періодичної доповіді України (витяг) 2

CCPR/C/UKR/CO/7 Заключні зауваження Комітету з прав людини ООН до сьомої періодичної доповіді України (витяг) 3

A/HRC/56/30 Сумлінна відмова від військової служби. Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини 4

A/HRC/50/43 Сумлінна відмова від військової служби. Аналітична доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини 5

A/HRC/41/23 Підходи та проблеми у зв'язку із застосуванням процедур отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби відповідно до стандартів прав людини. Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини 6

CCPR/C/132/D/3065/2017 Міркування, прийняті Комітетом з прав людини відповідно до Факультативного протоколу щодо повідомлення № 3065/2017 (Петромелідіс проти Греції) 7

A/HRC/WGAD/2017/43 Рішення № 43/2017 щодо Данііла Ісламова, прийняте Робочою групою з питань свавільних затримань ООН 8

Рішення Європейського суду з прав людини від 12 березня 2024 року у справі "Канатли проти Туреччини" за заявою № 18382/15 9

Рішення Європейського суду з прав людини від 15 вересня 2016 року у справі "Папавасілакіс проти Греції" за заявою № 66899/14 10

Рішення Європейського суду з прав людини від 17 жовтня 2019 року у справі "Мушфіг Маммадов та інші проти Азербайджану" за заявами № 14604/08 та ін. 11

1.

A/HRC/RES/51/6 Сумлінна відмова від військової служби. Резолюція, ухвалена Радою з прав людини ООН 6 жовтня 2022 року (Україна є співавтором цієї резолюції; додано лист МЗС України на підтвердження цього факту)

Організація
Об'єднаних Націй

A/HRC/RES/51/6

Генеральна Асамблея

Поширення: Загальне
12 жовтня 2022 року

Оригінал: англійською

Рада з прав людини
П'ятдесят перша сесія
12 вересня-7 жовтня 2022 року
Пункт 3 порядку денного
Підтримка та захист усіх прав людини, громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав, включно з правом на розвиток

Резолюція, ухвалена Радою з прав людини 6 жовтня 2022 року*

51/6. Сумлінна відмова від військової служби

Рада з прав людини,

пам'ятаючи про те, що кожна людина повинна мати всі права і свободи, проголошені Загальною декларацією прав людини, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища,

знову підтверджуючи, що в Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права визнано, що кожна людина має право на життя, свободу та особисту безпеку, право на свободу думки, совісті та релігії і право не зазнавати дискримінації,

посилаючись на всі попередні відповідні резолюції та рішення, включно з резолюціями Ради з прав людини 20/2 від 5 липня 2012 року, 24/17 від 27 вересня 2013 року та 36/18 від 29 вересня 2017 року й резолюції Комісії з прав людини 1998/77 від 22 квітня 1998 року та 2004/35 від 19 квітня 2004 року, у яких Комісія визнала право кожної особи на сумлінну відмову від військової служби як законне здійснення права на свободу думки, совісті та релігії, як це викладено у статті 18 Загальної декларації прав людини, в статті 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, та в Загальному коментарі Комітету з прав людини № 22 (1993) про право на свободу думки, совісті та релігії,

1. *Бере до відома* доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини про підходи та проблеми у зв'язку із застосуванням процедур отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби відповідно до стандартів прав людини, представлену Раді з прав людини на її сорок першій сесії відповідно до резолюції 36/18,[1] і аналітичну доповідь про сумлінну відмову від військової служби, представлену Управлінням Верховного комісара Раді на її п'ятдесятій сесії відповідно до резолюції 20/2;[2]

2. *Закликає* Держави приступити до виконання рекомендацій вищезазначених доповідей, де це необхідно, у межах їхніх зусиль щодо поліпшення національних законів, політики та практики, зокрема щодо процедур подання заяв, альтернативної служби та недопущення дискримінації будь-якого роду, приведення їх у відповідність до зобов'язань Держав за

* Переклад з англійської мови на українську мову офіційної публікації резолюції Ради ООН з прав людини https://undocs.org/A/HRC/RES/51/6

[1] A/HRC/41/23.

[2] A/HRC/50/43.

Please recycle

міжнародним правом у галузі прав людини та застосовними міжнародними стандартами у сфері прав людини;

3. *Із задоволенням відзначає* прогрес і довготривалі зусилля, яких докладають у низці Держав для вжиття нових або додаткових заходів, щоби визнати право на сумлінну відмову від військової служби в законодавчому порядку, на рівні політики й на практиці, і висловлює своє занепокоєння інформацією про порушення прав людини у зв'язку із сумлінною відмовою від військової служби, зокрема пов'язані із свавільними затриманнями та іншими формами покарання, включно з повторним покаранням;

4. *Просить* Управління Верховного комісара організувати в гібридному форматі міжсесійний семінар тривалістю півдня, повністю доступний для людей з інвалідністю, присвячений передовій практиці та останнім змінам в імплементації права на сумлінну відмову від військової служби в законодавчому порядку та на практиці, з тим, щоби на основі консультацій з усіма Державами та відповідними міжурядовими організаціями, установами, фондами та програмами Організації Об'єднаних Націй, спеціальними процедурами Ради з прав людини, договірними органами, національними правозахисними установами та неурядовими організаціями підготувати доповідь із рекомендаціями щодо правових та політичних рамок утвердження прав людини в контексті сумлінної відмови від військової служби відповідно до міжнародно-правових зобов'язань Держав у сфері прав людини та застосовних міжнародних стандартів у галузі прав людини та подати цю доповідь у доступному та зручному для читання форматі Раді на її п'ятдесят шостій сесії;

5. *Пропонує* Державам розглянути можливість, залежно від обставин, включення інформації про внутрішні положення, що стосуються права на сумлінну відмову від військової служби, до своїх національних доповідей, що подаються в межах механізму універсального періодичного огляду та договірних органів Організації Об'єднаних Націй з прав людини;

6. *Постановляє* продовжити розгляд цього питання в межах цього ж пункту порядку денного відповідно до своєї річної програми роботи.

40-е засідання
6 жовтня 2022 року

[Прийнято без голосування.]

Міністерство
закордонних справ
України

Михайлівська площа, 1
м. Київ, 01018, Україна
(044) 238 17 48, (044) 238 18 88 (fax), zsmfa@mfa.gov.ua, Код ЄДРПОУ 00026620

Ministry
of Foreign Affairs
of Ukraine

1 Mykhailivska Square
Kyiv, 01018, Ukraine
mfa.gov.ua

На №

Виконавчому секретареві
ГО «Український Рух Пацифістів»

Юрію Шеляженку

01042, м. Київ,
Фортечний тупик, 2 к. 82
Yuriy.sheliazhenko@gmail.com

Щодо запиту на публічну інформацію

Шановний пане Юрію,

У відповідь на Ваше звернення від 25 грудня 2023 р. № 269 у межах компетенції МЗС повідомляємо, що Україна приєдналася до кола співавторів резолюції Ради ООН з прав людини 51/6 «Відмова від військової служби з міркувань совісті», яка була ухвалена консесусом (без голосування) 6 жовтня 2022 року.

Принагідно привертаємо увагу, що резолюції Ради ООН з прав людини, так само й як резолюції Генеральної Асамблеї ООН, не є юридично зобов'язуючими, а мають лише рекомендаційний характер.

З повагою,

Директор Департаменту
міжнародних організацій **Валентин СКУРАТОВСЬКИЙ**

ДОКУМЕНТ СЕД МЗС АСКОД

Підписувач СКУРАТОВСЬКИЙ ВАЛЕНТИН МИХАЙЛОВИЧ
Сертифікат 248197DDFAB977E504000000F0DFFF00D9251404
Дійсний з 17.04.2023 13:15:03 по 16.04.2024 23:59:59

МЗС
413/19-091-157158 від 27.12.2023

УКРАЇНСЬКИЙ РУХ ПАЦИФІСТІВ

☮ **Громадська організація "Український Рух Пацифістів"** утворена на установчих зборах 29.08.2019 р. і зареєстрована рішенням Головного територіального управління юстиції у місті Києві від 05.09.2019 р. № 2566, запис № 1503199 у Реєстрі громадських об'єднань. Ми номіновані на Нобелівську премію миру і засуджуємо російську агресію.

☮ **Метою організації** є здійснення права на мир, ненасильницький захист від агресії і примусу воювати, громадський контроль і скорочення сектору безпеки і оборони.

☮ **Виконавчий секретар:** Шеляженко Юрій Вадимович (керівник, уповноважений діяти від імені Громадської організації «Український Рух Пацифістів»).

☮ **Поштова адреса:** Фортечний (кол. Тверський) тупик, буд. 9, к. 82, м. Київ, 01042.

☮ **Тел.** (097) 317-93-26. **E-mail:** yuriy.sheliazhenko@gmail.com

☮ Сторінки в Інтернеті: **www.pacifism.org.ua** та **Facebook.com/PeaceUkraine**

Вих. № 269 від 25 грудня 2023 р.

Міністерство закордонних справ України

ЗАПИТ НА ІНФОРМАЦІЮ

Відповідно до ст. 19 Закону України "Про доступ до публічної інформації" прохання надати публічну інформацію про те, чи дійсно Україна як член Ради з прав людини ООН виступила співавтором (co-sponsored) проекту резолюції A/HRC/51/L.8 та підтримала прийняття відповідної резолюції A/HRC/RES/51/6 Ради з прав людини ООН № 51/6 від 6 жовтня 2022 «Сумлінна відмова від військової служби» (Conscientious objection to military service), згідно із якою, зокрема, враховуючи усі попередні відповідні резолюції та рішення щодо визнання права кожного на сумлінну відмову від військової служби як законного здійснення права на свободу думки, совісті та релігії, як це передбачено статтею 18 Загальної декларації прав людини, статтею 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Загальним коментарем Комітету ООН з прав людини № 22 (1993) щодо права на свободу думки, совісті та релігії, Рада з прав людини ООН бере до уваги та закликає держави виконати рекомендації доповіді A/HRC/41/23 (п. 60) та аналітичної доповіді A/HRC/50/43 (п. 57), серед яких, зокрема, рекомендовано, що усі особи, яких стосується військова служба, повинні мати доступ до інформації про право на сумлінну відмову від військової служби та способи набуття статусу сумлінного відмовника, а ті, хто підтримує сумлінних відмовників або пропагує право на сумлінну відмову від військової служби, повинні мати повну свободу вираження поглядів.

Відповідь на цей запит прохання надати Виконавчому секретарю Громадської організації "Український Рух Пацифістів" Юрію Шеляженку на поштову адресу: Фортечний тупик, 9, к. 82, м. Київ, 01042, та (або) електронною поштою yuriy.sheliazhenko@gmail.com

З повагою,

Юрій Шеляженко
Виконавчий секретар ГО "Український Рух Пацифістів"
Доктор філософії з права, магістр медіації та менеджменту конфліктів,
лауреат премії миру імені Шона Макбрайда Міжнародного бюро миру

United Nations A/HRC/51/L.8

General Assembly

Distr.: Limited
4 October 2022

Original: English

Human Rights Council
Fifty-first session
12 September–7 October 2022
Agenda item 3
Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development

Albania,* Andorra,* Australia,* Austria,* Belgium,* Bosnia and Herzegovina,* Bulgaria,* Canada,* Costa Rica,* Croatia,* Cyprus,* Czechia, Estonia,* France, Germany, Hungary,* Ireland,* Latvia,* Lithuania, Luxembourg, Malta,* Mexico, Montenegro, Netherlands, Paraguay, Peru,* Poland, Portugal,* Romania,* San Marino,* Slovakia,* Slovenia,* Spain,* Ukraine, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, United States of America and Uruguay*: draft resolution

51/… Conscientious objection to military service

The Human Rights Council,

Bearing in mind that everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth in the Universal Declaration of Human Rights without distinction of any kind, such as race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status,

Reaffirming that it is recognized in the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights that everyone has the right to life, liberty and security of person, the right to freedom of thought, conscience and religion and the right not to be discriminated against,

Recalling all previous relevant resolutions and decisions, including Human Rights Council resolutions 20/2 of 5 July 2012, 24/17 of 27 September 2013 and 36/18 of 29 September 2017, and Commission on Human Rights resolutions 1998/77 of 22 April 1998 and 2004/35 of 19 April 2004, in which the Commission recognized the right of everyone to have conscientious objection to military service as a legitimate exercise of the right to freedom of thought, conscience and religion, as laid down in article 18 of the Universal Declaration of Human Rights, article 18 of the International Covenant on Civil and Political Rights and Human Rights Committee general comment No. 22 (1993) on the right to freedom of thought, conscience and religion,

1. *Takes notes* of the report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights on approaches and challenges with regard to application procedures for obtaining the status of conscientious objector to military service in accordance with human rights standards, presented to the Human Rights Council at its forty-first session, pursuant to resolution 36/18,[1] and of the analytical report on conscientious objection to

* State not a member of the Human Rights Council.
[1] A/HRC/41/23.

Please recycle

military service presented by the Office of the High Commissioner to the Council at its fiftieth session, pursuant to resolution 20/2;[2]

2. *Encourages* States to consider implementing the recommendations of the above-mentioned reports, where needed, in their efforts to bring or improve national laws, policies and practices, including with regard to application procedures, alternative service and non-discrimination of any kind, in line with States' obligations under international human rights law and applicable international human rights standards;

3. *Notes with appreciation* the progress and long-standing efforts made in several States to take new or additional steps to recognize the right to conscientious objection to military service in law, policy and practice, and expresses its concern at information on human rights violations with regard to conscientious objection to military service, including those involving arbitrary detention and other forms of punishment, including repeated punishment;

4. *Requests* the Office of the High Commissioner to organize a half-day intersessional workshop, in a hybrid format and fully accessible to persons with disabilities, on good practices and recent developments in the implementation of the right to conscientious objection to military service in law and in practice, to inform the preparation of a report, in consultation with all States and relevant intergovernmental organizations, United Nations agencies, funds and programmes, the special procedures of the Human Rights Council, the treaty bodies, national human rights institutions and non-governmental organizations, with recommendations on legal and policy frameworks to uphold human rights in the context of conscientious objection to military service in accordance with States' obligations under international human rights law and applicable international human rights standards, and to present the report, in an accessible and readable format, to the Council at its fifty-sixth session;

5. *Invites* States to consider including in their national reports, to be submitted in the context of the universal periodic review and to United Nations human rights treaty bodies, as appropriate, information on domestic provisions relating to the right to conscientious objection to military service;

6. *Decides* to continue consideration of this matter under the same agenda item in accordance with its annual programme of work.

[2] A/HRC/50/43.

2.

CCPR/C/UKR/CO/8 Заключні зауваження Комітету з прав людини ООН до восьмої періодичної доповіді України (витяг)

Організація
Об'єднаних Націй

CCPR/C/UKR/CO/8

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права

Поширення: Загальне
9 лютого 2022 року

Оригінал: англійською

Комітет з прав людини

Заключні зауваження до восьмої періодичної доповіді України*

C. Основні питання, що викликають занепокоєння, та рекомендації

Свавільне затримання осіб, до яких застосовується військовий обов'язок

29. Комітет занепокоєний повідомленнями про те, що осіб, до яких застосовується військовий обов'язок [conscripts], включно з сумлінними відмовниками [conscientious objectors], вистежують і доставляють на військові пункти збору проти їхньої волі, а також про те, що особи, до яких застосовується військовий обов'язок, піддаються свавільним затриманням. Він також стурбований відсутністю інформації про розслідування таких випадків і про судове переслідування винних (статті 9-10 і 18).

30. **Комітет повторює свою попередню рекомендацію [6] та підкреслює, що альтернативи військовій службі повинні бути доступні всім сумлінним відмовникам від військової служби без дискримінації щодо характеру їхніх переконань, які обґрунтовують відмову (чи то релігійні переконання, чи то нерелігійні переконання на основі совісті), і не мають бути ані каральними, ані дискримінаційними за характером або тривалістю у порівнянні з військовою службою. Державі-учасниці треба забезпечити швидке, ретельне та незалежне розслідування випадків викрадення та свавільного позбавлення свободи осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, притягнення винних до відповідальності та покарання, а також надання жертвам ефективних засобів правового захисту, включно з адекватною компенсацією.**

Свобода вираження поглядів

48. **Державі-учасниці треба заборонити посадовим особам втручатися в законне здійснення права на свободу вираження поглядів правозахисників і журналістів, гарантувати правозахисникам і журналістам ефективний захист від будь-якого роду погроз, тиску, залякування або нападу, а також забезпечувати ретельне розслідування незаконних дій та пред'явлення винним відповідних звинувачень і притягнення їх до відповідальності. Державі-учасниці треба забезпечувати, щоби будь-які обмеження права на свободу поглядів з міркувань національної безпеки повністю відповідали суворим вимогам статті 19 Пакту і Загального коментаря Комітету № 34 (2011). Їй також треба забезпечувати в законодавчому порядку і на практиці захист конфіденційності журналістських джерел, зокрема за допомогою адекватних судових гарантій, для запобігання необґрунтованому втручанню в право на свободу вираження поглядів.**

---

* Прийняті Комітетом на його 133-й сесії (11 жовтня – 5 листопада 2021). [Переклад з англійської мови на українську мову витягу (пункти 29, 30, 48) з офіційної публікації рішення Комітету з прав людини Організації Об'єднаних Націй https://undocs.org/CCPR/C/UKR/CO/8]

[6] Там же [CCPR/C/UKR/CO/7], п. 19.

Please recycle

3.

CCPR/C/UKR/CO/7 Заключні зауваження Комітету з прав людини ООН до сьомої періодичної доповіді України (витяг)

Організація
Об'єднаних Націй

CCPR/C/UKR/CO/7

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права

Поширення: Загальне
22 серпня 2013 року

Оригінал: англійською

Комітет з прав людини

Заключні зауваження до сьомої періодичної доповіді України*

C. Основні питання, що викликають занепокоєння, та рекомендації

19. Беручи до уваги плани Держави-учасниці щодо повного переходу на контрактну армію з 2017 року, Комітет зазначає, що положення Закону про військову службу, які дозволяють призов до армії, залишаються чинними, так само, як і Закон про альтернативну (невійськову) службу, і що, згідно зі статистичними даними, наданими Державою-учасницею, впродовж останніх років кілька сотень молодих чоловіків пройшли альтернативну службу (CCPR/C/UKR/Q7/Add.1). У зв'язку із цим Комітет висловлює своє занепокоєння з приводу того, що, як видається, жодних заходів не було вжито для розширення права на сумлінну відмову від обов'язкової військової служби особам, які дотримуються нерелігійних переконань, що ґрунтуються на міркуваннях совісті, а також переконаннях на основі будь-яких релігій (стаття 18).

Комітет нагадує про свою попередню рекомендацію (CCPR/C/UKR/CO/6, пункт 12) і наголошує, що можливість проходження альтернативної служби має бути доступною усім особам, які відмовляються від несення військової служби, без дискримінації за ознакою характеру переконань (релігійних чи нерелігійних переконань, що ґрунтуються на міркуваннях совісті), які є підставою для відмови, та така альтернативна служба не має бути ані каральною, ані дискримінаційною за характером чи тривалістю порівняно з військовою службою.

20. Комітет висловлює занепокоєння з приводу повідомлень про погрози, напади, переслідування та залякування журналістів і правозахисників у зв'язку з їхньою професійною діяльністю та висловленням критичних поглядів (статті 2, 6, 7, 9 і 19).

Державі-учасниці треба забезпечити журналістам, правозахисникам та іншим особам можливість вільно здійснювати своє право на свободу вираження поглядів відповідно до статті 19 Пакту та Загального коментаря Комітету № 34 (2011) щодо свободи поглядів та їх вираження. Будь-які обмеження на здійснення свободи вираження поглядів повинні відповідати суворим вимогам пункту 3 статті 19 Пакту. Крім того, Державі-учасниці треба забезпечити розслідування актів агресії, погроз і залякування щодо журналістів і притягнення до відповідальності та покарання винних у них, а також надання жертвам належних засобів правового захисту.

---

* Прийняті Комітетом на його 108-й сесії (8-26 липня 2013) [Переклад з англійської мови на українську мову витягу (пункти 19, 20) з офіційної публікації рішення Комітету з прав людини Організації Об'єднаних Націй https://undocs.org/CCPR/C/UKR/CO/7]

Please recycle

4.

A/HRC/56/30

Сумлінна відмова від військової служби. Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини

Переклад з англійської мови на українську мову офіційної публікації Ради ООН з прав людини https://undocs.org/A/HRC/56/30

Організація Об'єднаних Націй A/HRC/56/30

Генеральна Асамблея

Поширення: Загальне
23 квітня 2024 року

Оригінал: англійською

Рада з прав людини
П'ятдесят шоста сесія
18 червня – 12 липня 2024 року
Пункти 2 і 3 Порядку денного
Щорічна доповідь Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини та доповіді Управління Верховного комісара та Генерального секретаря

Підтримка та захист усіх прав людини, громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав, включно з правом на розвиток

Сумлінна відмова від військової служби

Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини

Резюме

У цій доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини надає рекомендації щодо правових і політичних рамок для захисту прав людини в контексті сумлінної відмови від військової служби відповідно до зобов'язань Держав за міжнародним правом у галузі прав людини та застосовними міжнародними стандартами у сфері прав людини. Управління розглядає, зокрема, такі питання, як визнання права на сумлінну відмову від військової служби у внутрішньому законодавстві, процедури подання заяв, наявність реальних альтернатив військовій службі, підтримка сумлінної відмови від військової служби, а також оформлення та визнання статусу біженця щодо сумлінних відмовників.

Please recycle

I. Вступ

1. У своїй резолюції 51/6 Рада з прав людини звернулася до Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) з проханням представити доповідь з рекомендаціями щодо правових і політичних рамок для захисту прав людини в контексті сумлінної відмови від військової служби відповідно до зобов'язань Держав за міжнародним правом у галузі прав людини та застосовними міжнародними стандартами у сфері прав людини.

2. 31 жовтня 2023 року УВКПЛ організувало міжсесійний семінар тривалістю півдня з питання про сумлінну відмову від військової служби, присвячений кращим практикам та останнім досягненням із імплементації права на сумлінну відмову від військової служби у законодавстві та на практиці, для підготовки інформації цієї доповіді, згідно із резолюцією 51/6 Ради з прав людини[1]. На міжсесійному семінарі з основними доповідями виступили директор відділу з тематичних видів діяльності, спеціальних процедур і права на розвиток УВКПЛ і Постійний представник Хорватії при Відділенні Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організаціях у Женеві. Серед учасників семінару були Спеціальний доповідач з питань свободи релігії або переконань, член Комітету з прав людини, Постійний представник Колумбії при Відділенні Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організаціях у Женеві, колишній суддя Конституційного суду Республіки Корея та представник громадянського суспільства.

3. Під час підготовки цієї доповіді УВКПЛ звернулося до Держав[2], національних правозахисних установ[3], структур Організації Об'єднаних Націй[4], міжнародних та регіональних організацій та неурядових організацій з проханням надати йому свої матеріали.[5] У доповіді також використано інформацію з різних загальнодоступних джерел, зокрема було використано міжнародні та регіональні правові акти, практику правозахисних механізмів Організації Об'єднаних Націй, а також доповіді регіональних організацій, організацій громадянського суспільства, науковців та практиків.

4. Ця доповідь ґрунтується на попередніх доповідях, наданих Комісії з прав людини та Раді з прав людини на тему сумлінної відмови від військової служби.[6] Розділ II доповіді містить докладну інформацію про застосовне міжнародне право у галузі прав людини, розділ III – відомості про правові та політичні рамки для захисту права на сумлінну відмову від військової служби, а розділ IV – висновки та рекомендації.

II. Міжнародне право у галузі прав людини

5. Право на сумлінну відмову від військової служби є складовим права на свободу думки, совісті та релігії, визнаного у статті 18 Загальної декларації прав людини та у пункті першому статті 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Як зазначив Комітет з прав людини, право на сумлінну відмову від військової служби є невіддільною частиною права на свободу думки, совісті та релігії. Воно дає будь-якій особі право на звільнення від обов'язкової військової служби, якщо така служба не може бути узгоджена з релігією або переконаннями цієї особи.

[1] Інформацію про захід див. за покликанням: https://www.ohchr.org/en/events/events/2023/intersessional-workshop-good-practices-and-recent-developments-implementation.

[2] Матеріали були отримані від Кіпру, Еквадору, Мексики, Румунії, Сербії, Швейцарії та Тунісу.

[3] Матеріал, наданий Національною комісією з прав людини Нігерії.

[4] Від структур Організації Об'єднаних Націй матеріалів не надходило.

[5] Матеріали надійшли від Асоціації реінтеграції Криму, Асоціації Зв'язок [Connection e.V.], організації «Варта сумлінної відмови» [Conscientious Objection Watch], міжнародної організації «За спрямування податків на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International], «Фінського союзу сумлінних відмовників», Міжнародного центру цивільних ініціатив «Наш дім», Джозефа Боннера, Меннонітської християнської асоціації за справедливість, мир та ненасильницькі дії (Хустапас), Канак Верма, організації «Лабораторія миру Провеа» [Laboratorio de Paz and Provea], Асоціації «Маат за мир, розвиток та права людини», Обсерваторії мілітаризму [Observatorio de Militarismo] та Спільноти активних сумлінних відмовників і відмовниць [Acción Colectiva de Objetores y Objetoras de Conciencia], Сирійської програми розвитку правової системи, Сирійської мережі з прав людини, Українського Руху Пацифістів, організації «Світ без війни» [World Without War]; крім того, спільний матеріал був наданий Коаліцією «Звернення до совісті», Правозахисною групою «Громадянин. Армія. Право», «Рухом сумлінних відмовників», Правозахисним центром «Меморіал» та організацією «Школа призовників».

[6] Див. E/CN.4/2004/55, E/CN.4/2006/51, A/HRC/9/24, A/HRC/23/22, A/HRC/35/4 та A/HRC/50/43.

Це право не повинно принижуватися примусом.[7] Таке тлумачення змісту цього права послідовно підтверджувалося подальшою практикою Комітету.[8]

6. Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, свобода думки, совісті та релігії не допускає жодних винятків, на відміну від свободи сповідувати релігію чи переконання, яка може підлягати обмеженням, передбаченим у пункті третьому статті 18. Окрім того, пункт другий статті 4 Пакту не допускає жодних відступів від прав, закріплених у статті 18. Отже, право на сумлінну відмову від військової служби як невіддільна частина права на свободу думки, совісті та релігії не може порушуватися навіть під час надзвичайного становища в державі, яке загрожує життю нації.[9]

III. Правові та політичні рамки для захисту права на сумлінну відмову від військової служби

7. Під час міжсесійного семінару учасники наголосили на важливості визнання права на сумлінну відмову від військової служби у внутрішньому законодавстві, встановлення адекватних внутрішніх процедур для виявлення сумлінних відмовників та визнання за ними статусу сумлінних відмовників від військової служби, створення реальних альтернатив військовій службі, вжиття заходів для забезпечення політичного та культурного визнання сумлінної відмови від військової служби, а також оформлення та визнання статусу біженця щодо сумлінних відмовників.

A. Визнання права у внутрішньому законодавстві Держави

1. Визнання

8. Згідно із пунктом другим статті 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, якщо це вже не передбачено існуючими законодавчими чи іншими заходами, кожна Держава-учасниця зобов'язується вживати необхідних заходів відповідно до своїх конституційних процедур та положень Пакту для прийняття таких законів або інших заходів, які можуть виявитися необхідними для здійснення визнаних у Пакті прав.

9. Комітет з прав людини неодноразово рекомендував Державам-учасницям Пакту приймати закони, які визнають право на сумлінну відмову від військової служби.[10] Комітет міністрів Ради Європи рекомендував внести поправки до законодавства, що забезпечують визнання права на сумлінну відмову від військової служби як засіб боротьби з порушеннями цього права.[11] Доповідачі та інші учасники міжсесійного семінару наголошували на важливості наявності національної правової рамки, яка б забезпечувала визнання та захист права на сумлінну відмову від військової служби.

---

[7] *«Чьон та ін. проти Республіки Корея»* [Jeong et al. v. Republic of Korea] (CCPR/C/101/D/1642-1741/2007), п. 7.3.

[8] Наприклад, *«Атасой та Саркут проти Туреччини»* (CCPR/C/104/D/1853-1854/2008), п. 10.4; *«Кім Джун Нам та ін. проти Республіки Корея»* (CCPR/C/106/D/1786/2008), п. 7.3; *«Кім Ен Кхван та ін. проти Республіки Корея»* (CCPR/C/112/D/2179/2012), п. 7.3; *«Абдуллаєв проти Туркменістану»* (CCPR/C/113/D/2218/2012), п. 7.7; *«Худайбергенов проти Туркменістану»* (CCPR/C/115/D/2221/2012), п. 7.5; *«Джаппаров проти Туркменістану»* (CCPR/C/115/D/2223/2012), п. 7.6; *«Амінов проти Туркменістану»* (CCPR/C/117/D/2220/2012), п. 9.7; *«Матьякубов проти Туркменістану»* (CCPR/C/117/D/2224/2012), п. 7.7; *«Нуржанов проти Туркменістану»* (CCPR/C/117/D/2225/2012 та CCPR/C/117/D/2225/2012/Corr.1), п. 9.3; *«Насірлаєв проти Туркменістану»* (CCPR/C/117/D/2219/2012), п. 8.7; *«Учетов проти Туркменістану»* (CCPR/C/117/D/2226/2012), п. 7.6; та *«Петромелідіс проти Греції»* (CCPR/C/132/D/3065/2017), п. 9.4. Це тлумачення також було прийнято Робочою групою з питань свавільних затримань (A/HRC/42/39, п. 60).

[9] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, п. 1 ст. 4. Див. також *«Петромелідіс проти Греції»* [Petromelidis v. Greece], п. 9.3.

[10] Про останні випадки див. CCPR/C/KWT/CO/4, п. 41 (b); CCPR/C/TKM/CO/3, п. 41; та CPR/C/EGY/CO/5, п. 44.

[11] На своєму 1468-му засіданні, що відбулося 5–7 червня 2023 року, Комітет міністрів Ради Європи, який відповідає за нагляд за виконанням рішень Європейського суду з прав людини, «наполегливо закликав владу Туреччини представити план дій із конкретними пропозиціями щодо зміни законодавства у зв'язку з висновками Суду» (рішення CM/Del/Dec(2023)1468/H46-36; див. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680ab824a).

10. Багато Держав визнають право на сумлінну відмову від військової служби у своєму внутрішньому законодавстві[12], хоча деякі Держави цього ще не зробили.[13] Серед тих Держав, які зробили це, немає єдиної практики щодо того, в який спосіб виражається таке визнання.[14] Наприклад, Держави регулюють сумлінну відмову від військової служби в основному законі, в інших законах або в обидва цих способи.[15]

11. Оскільки в ієрархії більшості юрисдикцій найвищий статус має конституція, закріплення захисту цього права в основному законі може захищати це право від обмежень у інших нормативно-правових актах чи адміністративних рішеннях. У конституціях деяких Держав можна знайти пряму згадку про право на сумлінну відмову від військової служби. Як приклад можна навести Австрію[16], Бразилію[17], Еквадор[18], Російську Федерацію[19], Швейцарію[20] та Україну.[21] У деяких Державах, хоча й існує конституційна норма щодо сумлінної відмови від військової служби, у сфері застосування звільнення від військової служби ця норма відсилає до законодавства.[22] На практиці це може призвести до прийняття нормативно-правових актів, які невиправдано обмежують це право, або до відсутності його захисту всередині держави за відсутності законодавства, яким імплементовано це право.[23]

12. У деяких Державах право на свободу думки, совісті та релігії визнається законом, часто основним законом. У деяких випадках визнання права на сумлінну відмову від військової служби досягається шляхом тлумачення. Наприклад, за даними Бразилії, правовий захист забезпечується в країні в конституційному порядку, попри неприйняття передбаченого Конституцією імплементуючого закону, внаслідок чого склалася практика звільнення від військової служби сумлінних відмовників.[24]

13. Під час міжсесійного семінару в якості одного з прикладів позитивної практики було зазначено роль судових органів у деяких Державах у забезпеченні визнання цього права шляхом тлумачення права на свободу думки, совісті та релігії. Так, важливу роль у визнанні цього права в Колумбії та Республіці Корея відіграла практика конституційних судів у цих країнах.[25]

14. В інших Державах право на сумлінну відмову від військової служби прямо визнається в інших офіційних законах, які не сягають рівня основного закону.[26] Однак у деяких Державах, за наявними даними, законодавство не містить прямого підтвердження права на сумлінну відмову від військової служби, але натомість у ньому обумовлюються умови для отримання права на звільнення від військової служби або альтернативну службу.[27]

[12] E/CN.4/2006/51, п.п. 21 та 61. Див. матеріали, надані Румунією та Тунісом.
[13] Див., наприклад, матеріали, надані міжнародною організацією «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International], організацією Conscientious Objection Watch, асоціацією «Маат за мир, розвиток та права людини» [Maat for Peace, Development and Human Rights Association] та Сирійською програмою розвитку правової системи [Syrian Legal Development Programme].
[14] Див., наприклад, УВКПЛ, *Сумлінна відмова від військової служби* (2012), стор. 48 та 49; та матеріал, поданий міжнародною організацією «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International].
[15] УВКПЛ, *Сумлінна відмова від військової служби*, стор. 48; та матеріал, поданий міжнародною організацією «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International].
[16] Конституція Австрії, ст. 9 (a).
[17] Конституція Бразилії, ст. 143.
[18] Конституція Еквадору, ст. 66 (п. 12).
[19] Конституція Російської Федерації, ст. 59.
[20] Конституція Швейцарії, ст. 59; див. також матеріал, наданий Швейцарією.
[21] Конституція України, ст. 35.
[22] Так, наприклад, така ситуація в Австрії, Бразилії та Азербайджані.
[23] За наявними даними така ситуація в Азербайджані (CCPR/C/AZE/CO/4, п. 34).
[24] CCPR/C/BRA/RQ/3, п.п. 121 та 122.
[25] У Колумбії завдяки рішенню C-728/2009 Конституційного суду. У Республіці Корея – завдяки рішенню від 28 червня 2018 року, як зазначено у документі CCPR/C/KOR/CO/5, п. 51.
[26] Див. матеріал, наданий міжнародною організацією «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International].
[27] Матеріал, поданий міжнародною організацією «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International]. Наприклад, дивіться Закон № 24.429 Аргентини про добровільну військову службу, ст. 20.

На семінарі аргументувалося, що через відсутність у таких законах прямого підтвердження існування цього права, як права людини, є ризик тлумачення та застосування такого законодавства у спосіб, що не відповідає міжнародному праву у галузі прав людини.[28]

2. Винятки з права на сумлінну відмову від військової служби

15. На практиці виключення з права на сумлінну відмову від військової служби у внутрішньому законодавстві поділяються на дві категорії: вони звужують зміст та обсяг цього права порівняно із захистом, що надається міжнародним правом у галузі прав людини, або встановлюють підстави для допустимих обмежень захисту права, які були б неприпустимі за міжнародним правом у галузі прав людини.

16. Деякі Держави виключають окремі категорії осіб зі сфери дії норми щодо захисту права на сумлінну відмову від військової служби у внутрішньому законодавстві. Такий виняток може бути рівносильним неприйняттю заходів, необхідних для реалізації права на сумлінну відмову від військової служби, і, залежно від обставин, може також становити дискримінаційне ставлення за ознакою думки, совісті та релігії людини або за іншими ознаками дискримінації, включаючи статус. [29] До таких груп належать, наприклад, військовослужбовці на дійсній службі, добровольці чи резервісти.[30] У зв'язку з цим Еквадор повідомив, що відповідно до Конституції країни військовослужбовці на дійсній службі та добровольці мають право на сумлінну відмову від військової служби.[31] Як повідомлялося раніше, кілька інших Держав визнають право на сумлінну відмову від військової служби за військовослужбовцями у лавах збройних сил.[32]

17. У деяких Державах захист поширюється лише на одні, але не на інші форми думки, совісті чи релігії. Сюди відносять, наприклад, закони, які обмежують це право лише тими, хто дотримується релігійних поглядів,[33] виключаючи світські пацифістські мотиви сумлінної відмови від військової служби. Одним із прикладів є Узбекистан, який обмежив коло суб'єктів цього права до членів зареєстрованих релігійних організацій.[34]

18. Інші обмеження змісту та обсягу цього права полягають у підвищенні порога для видів переконань, на які поширюється правовий захист. Наприклад, у Колумбії визнаються лише ті внутрішні переконання (*forum internum*), які виявляються у зовнішній поведінці (*forum externum*)[35]. Формулювання в законодавстві, що вимагає, щоб сумлінна відмова людини від військової служби поширювалася на застосування вогнепальної зброї або несення військової служби «за будь-яких обставин», потенційно виключає тих, чиї переконання не допускають застосування вогнепальної зброї для вбивства людей, але не для інших цілей, або тих, хто не заперечує будь-які форми військової служби.[36]

19. В деяких Державах, хоч законами і визнається право на сумлінну відмову від військової служби, закони про альтернативну службу можуть бути витлумачені як такі, що допускають виключення з цього визнання. Прикладом цього є звуження сфери захисту права у внутрішньому законодавстві, щоб захистити відмову лише від деяких форм військової служби. У Російській Федерації федеральний закон про альтернативну цивільну службу, за наявними відомостями, не поширюється на призов до армії на основі закону про мобілізацію, у результаті чого сумлінні відмовники можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за непроходження військової служби згідно із вимогами цього закону.[37] В Україні право на сумлінну відмову від військової служби гарантовано статтею 35 Конституції, а альтернативна служба регулюється офіційним законом від 1991 року.[38]

---

[28] Див. матеріал, наданий міжнародною організацією «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International].
[29] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, п. 2 ст. 2 та ст. 26.
[30] A/HRC/41/23, п.п. 22–25.
[31] Матеріал, наданий Еквадором.
[32] A/HRC/50/43, п. 26.
[33] Див., наприклад, матеріал, наданий міжнародною організацією «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International].
[34] CCPR/C/UZB/Q/4/Add.1, п. 183; та матеріал, поданий міжнародною організацією «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International].
[35] Конституційний суд Колумбії, рішення C-728/2009, підтверджене згодом рішенням C-370/2019. Див. також матеріали, надані Обсерваторією мілітаризму [Observatorio de Militarismo] та Спільнотою активних сумлінних відмовників і відмовниць [Acción Colectiva de Objetores y Objetoras de Conciencia].
[36] Див., наприклад, Аргентина, Закон № 24.429, ст. 20.
[37] Див. матеріал, спільно наданий Коаліцією «Звернення до совісті» [Coalition "Appeal to Conscience"], Правозахисною групою «Громадянин. Армія. Право» ["Citizen. Army. Right"], «Рухом сумлінних відмовників» [Movement of Conscientious Objectors], Правозахисним центром «Меморіал» [Memorial Human Rights Defence Centre] та організацією «Школа призовників» ["Conscript School"].
[38] Див. матеріал, наданий Українським Рухом Пацифістів.

Проте українська влада, як повідомляється, заявляє, що оскільки загальна мобілізація не стосується строкової військової служби, на заміну якої передбачена альтернативна служба, це конституційне право в такому випадку не захищене.[39] У поданих матеріалах автори підкреслили, що аналогічної позиції дотримуються й органи судової влади.[40] Як схожий приклад можна навести Білорусь, де, як повідомляється, лише ті, хто пройшов альтернативну службу, запроваджену у 2016 році, звільняються від військової підготовки осіб, які перебувають у запасі, виключаючи, наприклад, тих, у кого змінилися міркування совісті, кого змусили пройти військову службу або хто зазнав переслідування за відмову від її проходження.[41]

20. У попередніх доповідях Управління зазначало, що деякі Держави не визнають деяких осіб, які виступають за вибіркову сумлінну відмову від військової служби[42], тобто йдеться про осіб, які вважають, що застосування сили може бути виправданим в одних обставинах та невиправданим в інших. Зазначається, що вибіркова сумлінна відмова від військової служби є однією з форм дотримання міжнародного права[43], оскільки ним захищається право відмовитися воювати на боці агресора[44] та відмовитися від скоєння інших міжнародних злочинів.[45] Відмова від скоєння міжнародних злочинів також перегукується з релігійними чи моральними переконаннями сумлінних відмовників.[46] Отже, право осіб, які виступають за вибіркову сумлінну відмову від військової служби, захищене міжнародним правом у галузі прав людини[47] і тому має бути визнано у внутрішньому законодавстві. Яскравим прикладом такого визнання є рішення Федерального адміністративного суду Німеччини, винесене у 2005 році, яким визнано, що свобода совісті захищає майора, армійського інженера-програміста, який заявив про незаконність війни в Іраку і відмовився працювати над пов'язаною з цим конфліктом комп'ютерною програмою з міркувань совісті.[48]

21. Деякі Держави, як повідомляється, встановлюють підстави для обмеження права на сумлінну відмову від військової служби у внутрішньому законодавстві, наприклад, шляхом прямого встановлення винятків, пов'язаних із ситуаціями збройного конфлікту.[49] Під час міжсесійного семінару учасники наголосили, що ухвалення винятків із цього права в ситуаціях збройного конфлікту викликає занепокоєння.

---

[39] Див. лист № 321/4480 Міністерства оборони України від 21 серпня 2022 року у відповідь на запит громадської інформації Українським Рухом Пацифістів, https://en.connection-ev.org/pdfs/2022-08-21_MOD-Ukraine.pdf.

[40] Матеріал наданий Українським Рухом Пацифістів.

[41] Див. Фелікс Корлі, «Білорусь: звернення ООН щодо оштрафованого сумлінного відмовника від військової служби» [Felix Corley, “Belarus: UN appeal for fined conscientious objector”, Forum 18, 11 January 2022], Форум 18, 11 січня 2022 року.

[42] A/HRC/41/23, п. 26. Наприклад, у Канаді у розділі 2.8 Зведення адміністративних наказів та розпоряджень Міністерства оборони № 5516-2 про сумлінну відмову від військової служби говориться, що відмова на підставі участі військовослужбовця збройних сил Канади у конкретному збройному конфлікті чи іншій операції не кваліфікується як сумлінна відмова від військової служби та не дає військовослужбовцю збройних сил Канади права на добровільне звільнення. Під час тлумачення Зводу законів Сполучених Штатів Америки, розділ 50 ст. 3806 (j), суди Сполучених Штатів дотримуються позиції, згідно з якою людина повинна виступати проти війни у будь-якій формі й що заперечення проти конкретної війни, але не проти всіх воєн, недостатньо для звільнення від обов'язку служити; див., наприклад, Сполучені Штати Америки, Система вибіркової служби, «Випадки альтернативної служби», https://www.sss.gov/register/alternative-service/cases/.

[43] Ноам Любелл, «Вибіркова сумлінна відмова від військової служби в міжнародному праві: відмова від участі в конкретному збройному конфлікті» [“Selective conscientious objection in international law: refusing to participate in a specific armed conflict”], *Нідерландський щоквартальник із питань прав людини* [Netherlands Quarterly of Human Rights], т. 20, № 4.

[44] Том Данненбаум, «Криміналізація агресії та права солдатів» [Tom Dannenbaum, “The criminalization of aggression and soldiers’ rights”], *Європейський журнал міжнародного права* [European Journal of International Law], том 29, № 3, стор. 859–886.

[45] Ахмед Шахід і Лора Родвелл, «Основи свободи думки, совісті та релігії чи переконань» [Foundations in freedom of thought, conscience and religion or belief], у книзі *«Відсутня частина миру»* [A Missing Piece for Peace], Майкл Вінер і Девід Фернандес Пуяна [Michael Wiener and David Fernández Puyana], ред. (University for Peace Press, 2022). Низку пов'язаних із цим норм закріплено у міжнародному праві. Наприклад, звичаєве міжнародне гуманітарне право накладає обов'язок не підкорятися явно незаконним наказам або наказам, які можуть спричинити скоєння воєнних злочинів (див. Жан-Марі Хенкертс і Луїза Досвальд-Бек, *Звичаєве міжнародне гуманітарне право: Том I – Норми* (Женева, Міжнародний комітет Червоного Хреста; Кембридж, Сполучене Королівство, Cambridge University Press, 2005), норма 154), в той час, як міжнародне біженське право забезпечує захист особам, які зазнають переслідувань за вибіркову сумлінну відмову від військової служби (див. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, «Посібник з міжнародного захисту: клопотання про надання статусу біженця у зв'язку з військовою службою у контексті ст. 1 (A) (2) Конвенції 1951 року про статус біженців та (або) Протоколу до неї 1967 року», п. 23–25).

[46] Шахід і Родвелл, «Основи свободи думки, совісті та релігії або переконань», стор. 150.

[47] Див. A/HRC/35/4, п. 63; A/HRC/41/23, п. 60 (d); та A/HRC/50/43, п. 57 (e)

[48] A/HRC/23/22, п. 47.

[49] Наприклад, див. Норвегія, Закон LOV-2016-08-12-77 (12 липня 2016 року), ст. 37; та матеріал, наданий Кіпром.

22. У поданих ними матеріалах Мексика та Еквадор підкреслили, що їхнє внутрішнє законодавство винятків у ситуаціях збройного конфлікту не передбачає,[50] і, як повідомлялося раніше, інші Держави скасували положення, що дозволяють припиняти дію положень, що регулюють сумлінну відмову від військової служби під час збройного конфлікту.[51] Деякі національні закони безпосередньо передбачають застосування цього права до ситуацій збройного конфлікту або обов'язково поширюються на ці контексти. У Канадському законодавстві право на сумлінну відмову від військової служби застосовується не лише щодо носіння та використання зброї, а й щодо участі в збройних конфліктах.[52] У Конституції Еквадору підтверджується, що право на сумлінну відмову від військової служби гарантує право на відмову від застосування насильства та несення військової служби.[53]

3. Наслідки невизнання у внутрішньому законодавстві та створення невиправданих винятків із права

23. Відсутність у внутрішньому законодавстві правового підґрунтя для визнання сумлінної відмови від військової служби позбавляє окремих осіб правового захисту під час здійснення ними цього права і, отже, може сприяти його порушенню. У багатьох юрисдикціях здійснення права на сумлінну відмову від військової служби кваліфікується як кримінальне правопорушення.[54] У своїх матеріалах автори зазначали, що у кількох юрисдикціях переслідування людей у судовому порядку продовжується.[55] У Фінляндії повні відмовники, тобто ті, хто відмовляється від військової та невійськової служби, як і раніше, піддаються судовому переслідуванню.[56] У деяких Державах сумлінні відмовники піддаються повторним покаранням за невиконання повторних наказів про проходження військової служби.[57] Тим, хто був притягнутий до відповідальності та покараний, загрожують штрафи та/або тюремне ув'язнення.[58] За повідомленнями, в Еритреї дезертири та особи, які ухиляються від призову, зазнають суворих покарань, включно із свавільними затриманнями, тортурами та нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням, насильницькими зникненнями та позасудовими стратами.[59]

24. Окрім того, в деяких Державах сумлінні відмовники стикаються з низкою додаткових наслідків. До них відносяться обмеження на свободу пересування[60], зокрема щодо права на отримання проїзних документів[61], працевлаштування[62], зокрема через переслідування роботодавців, які наймають осіб, що ухиляються від призову до армії, або заборони на певні види занять для осіб із судимостями, а також відмова у наданні громадянства.[63] В одній із Держав обмеження настільки суворі, що їх називають «громадянською смертю».[64]

B. Процедури визнання сумлінної відмови від військової служби

25. Держави повинні затверджувати необхідні процедури для ефективного здійснення права на сумлінну відмову від військової служби[65], а процедура визнання сумлінної відмови від військової служби має бути спрямована на сприяння здійсненню цього права.[66]

---

[50] Див. матеріали, надані Еквадором та Мексикою.
[51] A/HRC/50/43, п. 29.
[52] Канада, Зведення адміністративних наказів та розпоряджень Міністерства оборони № 5516-2, розділ 2.3.
[53] Конституція Еквадору, ст. 66 (п. 12).
[54] A/HRC/35/4, п. 62, та A/HRC/50/43, п. 56.
[55] Див, наприклад, матеріали, надані Українським Рухом Пацифістів, Асоціацією «Маат за мир, розвиток і права людини», Міжнародним центром громадянських ініціатив «Наш дім» та організацією Connection e.V.
[56] Матеріал, наданий Фінським союзом сумлінних відмовників [Finnish Union of Conscientious Objectors]; та A/HRC/52/9, п. 138.81.
[57] A/HRC/50/43, п.п. 18, 19, 34, 38 та 41.
[58] A/HRC/35/4, п. 42. Див. також матеріал, наданий організацією Conscientious Objection Watch.
[59] A/HRC/50/20, п. 22, та A/HRC/53/20, п. 28.
[60] Матеріал, наданий організацією Conscientious Objection Watch.
[61] CCPR/C/EGY/CO/5, п. 43.
[62] A/HRC/35/4, п. 42; та матеріал, наданий організацією Conscientious Objection Watch.
[63] A/HRC/50/20, п. 49.
[64] Комітет міністрів Ради Європи, рішення CM/Del/Dec(2023)1468/H46-36.
[65] A/HRC/41/23, пункти 14–16.
[66] Комітет з прав людини рекомендував забезпечити доступність процедур визнання статусу сумлінних відмовників (CCPR/C/COL/CO/8, п. 33).

У доповіді Раді з прав людини про процедури подання заяв Верховний комісар сформулювала низку рекомендацій, покликаних полегшувати здійснення права на сумлінну відмову від військової служби.[67]

26. Важливо зазначити, що відповідно до змісту та обсягу захисту права на сумлінну відмову від військової служби процедури подання заяв мають бути доступні для осіб, які дотримуються всіх форм думки, совісті та релігії, які захищаються міжнародним правом у галузі прав людини, незалежно від того, про які форми військової служби йдеться та чи здійснюється вона в мирний час або під час збройного конфлікту.[68]

27. Окрім того, Держави повинні активно розміщувати інформацію про це право та способи набуття статусу сумлінного відмовника у відкритому доступі та докладати всіх зусиль для забезпечення легкого, швидкого, ефективного та практичного доступу до такої інформації, щоб дозволити людям ефективно здійснювати свої права. [69] Процедура подання заяви повинна бути безкоштовною, і людина повинна мати можливість відмовитися від військової служби до її початку, на будь-якому етапі її проходження або після її завершення.[70]

28. Міжнародне право не вимагає проведення перевірки для визначення статусу сумлінного відмовника[71] і Комісія з прав людини та Рада з прав людини вітали прийняття таких заяв без проведення перевірки. [72] Такого підходу дотримується і Європейський парламент. [73] Повідомляється, що проблема розуміння та спроб оцінити глибину або достовірність заяви про сумлінну відмову від військової служби є однією з причин, через які неурядові організації закликають Держави приймати заяви, не піддаючи їх перевірці з боку органу ухвалення рішень.[74] Подібні проблеми підкреслювалися і в доповідях, і в матеріалах, що подавалися раніше. [75] Тому треба розглянути питання про зміну процедур, щоб заяви про сумлінну відмову від військової служби визнавалися достовірними без проведення перевірки.

29. Держави, які не визнають заяви про сумлінну відмову від військової служби достовірними без проведення перевірки, повинні створити незалежні та неупереджені органи, що діють під повним контролем цивільної влади. [76] Процес перевірки повинен ґрунтуватися на розумних та відповідних ситуації критеріях. [77] Це зауваження стосується Держав, які встановлюють умови, що автоматично виключають можливість набуття статусу сумлінного відмовника, наприклад, наявність вогнепальної зброї або ліцензії на полювання[78], або процедурні терміни, недотримання яких робить заяву недійсною.[79] В інших юрисдикціях відмова від військової служби не допускається, якщо відмова ґрунтується на політичних поглядах відповідної особи. [80] Вибіркова сумлінна відмова — це вид відмови, яку, як повідомляється, часто поєднують із політично вмотивованим запереченням проти збройного конфлікту.[81]

---

[67] A/HRC/41/23.
[68] A/HRC/41/23, п. 60 (c) та (d).
[69] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 19 (п. 2); та Комітет з прав людини, загальний коментар № 34 (2011) щодо свободи поглядів та їх вираження, п. 19. Див. також A/HRC/49/38, п. 55.
[70] A/HRC/41/23, п. 60 (b) та (f).
[71] A/HRC/50/43, п. 57 (h).
[72] Див., наприклад, A/HRC/41/23, п. 10.
[73] A/HRC/41/23, п. 10.
[74] Рейчел Бретт, «Внески громадянського суспільства у формування свободи сумлінної відмови від військової служби», у книзі *«Відсутня частина миру»*, Майкл Вінер і Девід Фернандес Пуяна, ред. (University for Peace Press, 2022).
[75] A/HRC/41/23, п.п. 45–48; та матеріали, надані Обсерваторією мілітаризму [Observatorio de Militarismo] та Спільнотою активних сумлінних відмовників і відмовниць [Acción Colectiva de Objetores y Objetoras de Conciencia] і організацією «Світ без війни» [World Without War].
[76] A/HRC/41/23, п.п. 36–44 та 60 (g).
[77] Там же, п. 60 (h).
[78] Там же, п.п. 46 та 47. Див. також матеріали, надані Сербією та міжнародною організацією «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International].
[79] Див., наприклад, матеріал, наданий Кіпром.
[80] Наприклад, у Канаді, відповідно до Зведення адміністративних наказів та розпоряджень Міністерства оборони № 5516-2, розділ 2.8 (e).
[81] Шахід і Родвелл, «Основи свободи думки, совісті та релігії або переконань» [Shaheed and Rodwell, “Foundations in freedom of thought, conscience and religion or belief”].

Щодо вибіркової сумлінної відмови, треба нагадати, що наявність політичних переконань, що захищаються міжнародним правом у галузі прав людини[82], не виключає того, що заперечення ґрунтується на думках, совісті чи переконаннях відповідної особи.[83]

30. Процес перевірки не повинен необґрунтовано порушувати право відповідної особи на особисте життя. У поданих матеріалах наголошувалося, що в одній із Держав від людей вимагають надавати інформацію про їхні облікові записи в соціальних мережах або про використання ними онлайн-платформ для ігор чи фільмів, як повідомляється, для визначення схильності до насильства, і що право на альтернативну службу може бути поставлено під сумнів, якщо особа, наприклад, запізнювалась на заняття в шкільні роки.[84] Такі вимоги можуть бути свавільним втручанням у право відповідних осіб на особисте життя.[85] У деяких Державах сумлінні відмовники зазнають надміру безцеремонних допитів та образливих дій під час розгляду їх заяв.[86]

31. Процес розгляду заяв про сумлінну відмову від військової служби має здійснюватися своєчасно, щоб заявники не чекали рішення впродовж невиправдано тривалого часу.[87] Одні Держави включають положення про зупинення проходження військової служби у разі подання прохання про визнання сумлінним відмовником.[88] Інші унеможливлюють зупинення проходження військової служби щодо таких прохань від осіб, які вже на ній перебувають.[89] Свобода думки, совісті та релігії існує незалежно від її офіційного визнання, і тому призупинення проходження військової служби до прийняття рішення допомагає запобігати невиправданому втручанню у реалізацію відповідною особою свободи думки, совісті та релігії.

32. Особам має бути надано право на оскарження, у тому числі в незалежних судових органах, відповідно до прав на доступ до правосуддя та ефективні засоби правового захисту.[90] У Норвегії право на подання апеляції до звичайних цивільних судів закріплено у законі, який передбачає, що Держава зобов'язана покривати пов'язані з цією процедурою витрати.[91] Подібні положення можуть полегшувати доступ до правосуддя незалежно від соціально-економічного становища відповідної особи.

C. Оформлення та визнання статусу біженця щодо сумлінних відмовників

33. Учасники міжсесійного семінару особливо наголошували на важливості наявності процедур визнання статусу біженця щодо сумлінних відмовників. Наприклад, в останні роки, за оцінками, багато тисяч осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, були змушені втекти з Держави, громадянами якої вони є, щоб уникнути участі у збройному конфлікті між Російською Федерацією та Україною[92], і деякі з них подали прохання про надання притулку в третіх Державах.[93]

---

[82] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, п. 1 ст. 19.
[83] Шахід і Родвелл, «Основи свободи думки, совісті та релігії або переконань» [Shaheed and Rodwell, "Foundations in freedom of thought, conscience and religion or belief"].
[84] Матеріал, наданий організацією «Світ без війни» [World Without War].
[85] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 17; та Комітет з прав людини, загальний коментар № 16 (1988) про право на особисте життя, пункти 4 і 9.
[86] A/HRC/41/23, п. 59.
[87] Там же, пункти 49–51 та 60 (i).
[88] Див., наприклад, Норвегія, Закон LOV-2016-08-12-77, ст. 37.
[89] Див., наприклад, матеріали, надані Обсерваторією мілітаризму [Observatorio de Militarismo] та Спільнотою активних сумлінних відмовників і відмовниць [Acción Colectiva de Objetores y Objetoras de Conciencia].
[90] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, статті 14 та 2 (п. 3).
[91] Норвегія, Закон LOV-2016-08-12-77, статті 39 та 42.
[92] Див., наприклад, Європейське бюро з питань сумлінної відмови від військової служби, *Щорічний звіт: Сумлінна відмова від військової служби в Європі за 2022/2023* (2023) [Conscientious Objection to Military Service in Europe 2022/2023], п. 116 (ff); і, Connection e.V., «Втеча від участі у війні: цифри щодо Росії, Білорусі та України» ["Flucht vor der Beteiligung am Krieg: Zahlen zu Russland, Belarus und Ukraine"].
[93] Див., наприклад, Шеріл Тех: «Принаймні 5 росіян, які уникли призову, місяцями живуть в аеропорту Сеула, і їхній статус біженця все ще висить на волосині: звіт», Business Insider, 26 січня 2023 року; та Connection e.V., «Звіт щодо країни: Росія — військова служба та сумлінна відмова від військової служби», 8 жовтня 2023 року, доступно за лінком https://en.connection-ev.org/article-3878.

У зв'язку з цим висловлювалися побоювання, що процедура подання клопотання про надання статусу біженця в деяких Державах передбачає необхідність дотримання жорстких вимог і покладає на прохачів тягар доведення, що ускладнює отримання статусу біженця особами, які з міркувань сумління дезертирували чи ухиляються від призову.[94]

34. Принцип невислання [non-refoulement] у міжнародному праві, включно з міжнародним правом у галузі прав людини[95], що застосовується до сумлінних відмовників[96], виключає видачу, депортацію, висилку або інше видворення особи, яка перебуває під юрисдикцією Держави, якщо є реальна загроза заподіяння їй непоправної шкоди. [97] Окрім того, як зазначалося в попередніх доповідях, Рада з прав людини закликала Держави, залежно від обставин конкретної справи, під час винесення рішення про відповідність іншим вимогам щодо визначення статусу біженця, викладених у Конвенції про статус біженців та Протоколі до неї, розглядати питання про надання притулку сумлінним відмовникам від військової служби, які цілком обґрунтовано побоюються стати жертвою переслідування в країнах походження внаслідок їхньої відмови від проходження військової служби, якщо там відсутнє або не є адекватним забезпечення правового захисту сумлінної відмови від військової служби.[98] У зв'язку з цим було висловлено занепокоєння тим, що в керівництвах та інформаційних документах, виданих Державами з питань визнання статусу біженця, не знайшла належного відображення інформація про сумлінних відмовників від військової служби[99], попри наявність керівних принципів тлумачення застосовного біженського права до сумлінних відмовників, зокрема, Керівництва з міжнародного захисту стосовно клопотань про надання статусу біженця у зв'язку з військовою службою, виданого Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН).

D. Реальні альтернативи військовій службі

1. Вимога про наявність реальних альтернатив військовій службі

35. У своїй резолюції 1998/77 Комісія з прав людини нагадала про свою рекомендацію, згідно з якою Держави, в яких існує система обов'язкової військової служби, повинні забезпечувати для сумлінних відмовників різні форми небойової або цивільної альтернативної служби, які сумісні з мотивами сумлінної відмови від військової служби, відповідають суспільним інтересам та не мають характеру покарання. Комітет з прав людини підтвердив, що альтернативна служба має проходити поза військовою сферою і не під військовим командуванням. Альтернативна служба не повинна носити карального характеру. Вона повинна бути реальним служінням суспільству й сумісна з повагою прав людини.[100]

36. Однак, як зазначалося в попередніх доповідях, від Держав не вимагається накладати на людей зобов'язання щодо несення служби, військової чи будь-якої іншої.[101] Так, Держави можуть, наприклад, запроваджувати добровільну військову службу та звільнення від служби осіб, які з міркувань думки, совісті та релігії не можуть бути примушені до несення військової служби.[102] Аналогічні заходи вживаються у Державах, що практикують призов на військову службу. У Норвегії, незважаючи на те, що призов на військову службу все ще діє, механізм альтернативної служби було скасовано у 2012 році, і тому сумлінні відмовники, звільнені від військової служби, не зобов'язані проходити альтернативну службу. У Швеції система призову на військову службу зберігається, і з 2023 року в сумлінних відмовників, зі строго юридичного погляду зберігаються певні обов'язки у складі цивільного резерву. Однак, оскільки цивільний резерв ніколи не задіювався, на практиці це призводить до того, що на сумлінних відмовників жодних зобов'язань не накладається.

---

[94] Матеріал, поданий організацією Connection e.V; та Руді Фрідріх [Rudi Friedrich], «Німеччина: Федеральне відомство з питань міграції відмовляє у наданні притулку росіянам - відмовникам від військової служби», Connection e.V., 17 лютого 2023 року.

[95] Щодо останнього див. Комітет з прав людини, загальний коментар № 20 (1992) про заборону тортур або жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження та покарання, пункт 9; загальний коментар № 31 (2004) щодо характеру загального юридичного зобов'язання, що накладається на Держави-учасниці Пакту, пункт 12; та загальний коментар № 36 (2018) про право на життя, пункти 30 та 31.

[96] A/HRC/42/39, п. 63; та Комітет проти катувань, загальний коментар № 4 (2017) щодо реалізації статті 3 Конвенції у контексті статті 22, п. 45.

[97] Комітет з прав людини, загальний коментар № 31 (2004), п. 12.

[98] A/HRC/50/43, п. 20.

[99] Наджмах Алі, «Сумлінна відмова від військової служби та визначення статусу біженця» (Женева, Офіс квакерів при Організації Об'єднаних Націй, 2021 р.) [Najmah Ali, “Conscientious objection to military service and refugee status determination” (Geneva, Quaker United Nations Office, 2021)].

[100] *«Чьон та ін. проти Республіки Корея»* [Jeong et al. v. Republic of Korea], п. 7.3.

[101] Там же, наголошується, що йдеться швидше про питання політичного розсуду, а не про наявність юридичного зобов'язання.

[102] Однак це все одно вимагало б наявності реальної альтернативи для вибіркових відмовників від військової служби.

Результати деяких досліджень вказують на те, що перехід до добровільної військової служби зі скасуванням обов'язкової цивільної служби асоціювався із підвищенням рівня задоволеності життям.[103]

2. Різні форми альтернативної служби

37. Отже, вимога про наявність реальних альтернатив стосується в основному ситуації, коли Держава вирішує нав'язати форму обов'язкової служби особам, які не проходять військову службу, і ситуацій, коли вибіркові відмовники продовжують проходити військову службу.

38. У тих Державах, де зберігається система обов'язкової служби для сумлінних відмовників, має бути створена система, яка допускає різні форми альтернативної служби. На практиці багато Держав так і чинять, застосовуючи різні підходи, що допускають різні альтернативи, включно із системами, в яких цивільну службу проходять на різних позиціях у публічному секторі, і системами, в яких цивільну службу можна проходити або в публічному секторі, або в роботодавців поза публічним сектором, таких як організації громадянського суспільства або науково-дослідні інститути. У Сполучених Штатах Америки Система вибіркової служби, як повідомляється, проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу з потенційними роботодавцями, які мають право на участь у мережі роботодавців альтернативної служби [Alternative Service Employer Network], і ці зусилля активізуються в періоди мобілізації. У деяких Державах кандидати можуть подавати заяви роботодавцям, які пропонують цивільну службу[104], що може вносити позитивний елемент вибору для зацікавлених осіб.

39. У деяких Державах ухвалено закони або стратегії, які безпосередньо обумовлюють різні галузі, в яких можна проходити альтернативну службу, хоча, зазвичай, така конкретика тлумачиться широко. У Швейцарії альтернативну службу можна пройти у галузі охорони здоров'я, соціального забезпечення, охорони довкілля та сільського господарства, а також у межах дослідницьких проєктів і програм допомоги в цілях розвитку, які здійснюються за кордоном.[105] До скасування обов'язкової цивільної служби у 2012 році[106] цивільну службу в Норвегії можна було проходити, наприклад, в установах систем охорони здоров'я та соціального забезпечення, у школах, у галузях, пов'язаних з культурою, миротворчістю та гуманітарною діяльністю, зокрема й у сферах запобігання насильству та охорони довкілля.[107]

3. Сумісність із мотивами сумлінної відмови від військової служби

40. Вимога про альтернативну службу в тих випадках, коли Держави зберігають обов'язкову військову службу, тягне за собою позитивне зобов'язання забезпечити альтернативну службу таким чином, щоб її проходження не суперечило мотивам сумлінної відмови від військової служби. Виконанню цієї вимоги могло б сприяти створення різних альтернатив військовій службі в різних галузях та врахування вподобань конкретної особи під час вибору місця служби серед таких альтернатив.

4. Врахування суспільних інтересів

41. Треба докладати зусиль до забезпечення такого характеру альтернативної служби, за якого особи, які її проходять, могли робити значний внесок у просування суспільних інтересів. Вимога про те, щоб цивільна служба відповідала суспільним інтересам, закріплена в законодавстві одних Держав і в політиці інших.[108] У Швейцарії, наприклад, цілі цивільної служби за законом полягають у зміцненні соціальної згуртованості, зокрема, через покращення становища людей, які потребують допомоги, підтримки чи догляду, створення структур для зміцнення миру та зниження потенціалу насильства, охорони та захисту природного середовища та сприяння стійкому розвитку, збереження культурної спадщини та підтримки шкільного навчання та освіти.[109]

---

[103] Андреас Еберл, Маттіас Коллішон і Керстін Джон [Andreas Eberl, Matthias Collischon and Kerstin John], «Вплив скасування обов'язкової служби на задоволеність життям» [The impact of the abolition of compulsory service on life satisfaction], *Дослідження соціальної стратифікації та мобільності*, [Research in Social Stratification and Mobility] том 77 (лютий 2022).

[104] Така ситуація, наприклад, у Швейцарії.

[105] Швейцарія, Федеральний закон про цивільну службу від 6 жовтня 1995 року, ст. 4.

[106] Даг Леранд, «Цивільний призов» [Dag Leraand, “Sivil verneplikt”], Store Norske Leksikon, 7 лютого 2022 року, доступно за посиланням: https://snl.no/sivil_verneplikt (норвезькою мовою).

[107] Норвегія, Проєкт 10 L (2011-2012): поправки до Закону № 3 від 19 березня 1965 року про звільнення від військової служби через особисті переконання (скасування призову на цивільну службу).

[108] Щодо останнього див., наприклад, Сполучені Штати Америки, Система вибіркової служби [Selective Service System], «Випадки альтернативної служби» [“Alternative service cases”].

[109] Див., наприклад, Швейцарія, Федеральний закон про цивільну службу, ст. 3. Див., наприклад, Аргентина, Закон № 24.429, ст. 21.

5. Відсутність карального та дискримінаційного характеру

42. Оцінка того, чи носить альтернативна служба характер покарання, ґрунтується не лише на тому, чи кваліфікується вона як покарання відповідно до внутрішнього законодавства, чи переслідує приховану каральну мету. Вона також вимагає визначення того, чи носить альтернативна служба за своєю суттю, з огляду на всі обставини, каральний характер. Так, наприклад, Комітет з прав людини, висловлюючи стурбованість щодо карального характеру альтернативної служби, спирався на тривалість альтернативної служби, місця альтернативної служби, умови проходження альтернативної служби та поводження з особами, які проходять альтернативну службу.[110] Він висловив стурбованість щодо альтернативної служби, яка, наприклад, обмежується службою у виправних установах або коли термін такої служби значно перевищує термін військової служби.[111]

43. На додачу до заборони каральної альтернативної служби, альтернативна служба не повинна бути дискримінаційною. Альтернативна служба є дискримінаційною, якщо відбувається пряме чи непряме диференційоване поводження, яке має на меті чи наслідком зведення нанівець чи применшення визнання, використання чи здійснення прав.[112] Для того, щоб бути законним, таке диференційоване поводження повинно ґрунтуватися на розумних та об'єктивних критеріях і переслідувати мету, яка є законною згідно з відповідним договором про права людини.[113] У зв'язку з цим висловлювалися побоювання, наприклад, з приводу альтернативної служби, тривалість якої перевищує терміни, передбачені для військової служби.[114]

44. Комітет міністрів Ради Європи нещодавно вказав на те, що введена в Туреччині система, яка передбачає звільнення людей від військової служби за плату, не є реальною альтернативою військовій службі.[115] Ця система просто скорочує термін служби, а її обов’язкова оплата має характер, який може перешкоджати здійсненню вказаного права, що може бути непрямою дискримінацією за ознакою соціально-економічного становища людини.[116] Окрім того, розмір встановленої плати вищий для тих, хто раніше був оштрафований за ухилення від призову, що викликає побоювання щодо карального поводження з такими особами, зокрема з сумлінними відмовниками.[117]

E. Інші заходи щодо дотримання та забезпечення права на сумлінну відмову від військової служби

1. Обов'язок утримуватися від необґрунтованого обмеження прав людини тих, хто представляє інтереси сумлінних відмовників, або відстоює їхні права

45. У попередніх доповідях УВКПЛ зазначало, що в деяких Державах популяризація або підтримка сумлінної відмови від військової служби може розглядатися як кримінальне правопорушення.[118] Запроваджуються обмеження і у праві на свободу об’єднань. Наприклад, 23 червня 2023 року Російська Федерація, як повідомляється, оголосила організацію громадянського суспільства «Рух сумлінних відмовників» «іноземним агентом» за поширення нібито неправдивої інформації про дії, рішення та політику Уряду, а також за виступи проти його військових дій в Україні.[119]

---

[110] CCPR/C/KOR/CO/5, пункти 51 та 52.
[111] Там же.
[112] Комітет з прав людини, загальний коментар № 18 (1989), п. 7. Про пряму і непряму дискримінацію див. Комітет з прав людини, *«Альтхаммер та ін. проти Австрії»* [Althammer et al. v. Austria] (CCPR/C/78/D/998/2001), п. 10.2.
[113] Комітет з прав людини, загальний коментар № 18 (1989) про недопущення дискримінації, п. 7; та *«Дженеро проти Італії»* [Genero v. Italy] (CCPR/C/128/D/2979/2017), п. 7.3.
[114] CCPR/C/KOR/CO/5, пункти 51 та 52; CCPR/C/FIN/CO/7, пункти 36 та 37; CCPR/C/ARM/CO/3, п. 35; та A/HRC/50/43, пункти 45–48.
[115] Комітет міністрів Ради Європи, рішення CM/Del/Dec(2023)1468/H46-36.
[116] Див. матеріал, наданий організацією Conscientious Objection Watch.
[117] Там же.
[118] A/HRC/50/43, п. 37.
[119] Див. https://wri-irg.org/en/story/2023/russia-movement-conscientious-objectors-officially-labelled-foreign-agent.

В Україні Юрію Шеляженку, мирному активісту, було повідомлено про підозру в кримінальному правопорушенні, він зазнав домашнього арешту, слідчих дій та стигматизації за його виступи на захист миру та права на сумлінну відмову від військової служби. [120] Спеціальні процедури Ради з прав людини надіслали Україні повідомлення з проханням надати інформацію про звинувачення, висунуті проти пана Шеляженка за статтею 436-2 Кримінального кодексу, що стосується «виправдовування російської агресії». У відповідь Україна, зокрема, заявила, що стосовно Шеляженка триває досудове розслідування за «частиною 2 статті 436-1 Кримінального кодексу України (виготовлення та поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів)». [121]

46. На міжсесійному семінарі учасники підкреслили важливий внесок громадянського суспільства у забезпечення визнання права на сумлінну відмову від військової служби у деяких Державах та співпраці громадянського суспільства з правозахисними механізмами Організації Об'єднаних Націй. Учасники визнали найважливішу роль громадянського суспільства у заохоченні та захисті прав сумлінних відмовників.

2. Важливість добросовісності під час імплементації права на сумлінну відмову від військової служби.

47. На міжсесійному семінарі один з учасників наголосив, що в деяких випадках, попри формально існуючі закон та процедури, права відмовників на практиці порушуються. Добросовісне виконання негативних та позитивних зобов'язань, пов'язаних із правом на сумлінну відмову від військової служби, є обов’язковим за чинним міжнародним правом у галузі прав людини. [122]

48. Політична прихильність до ефективної реалізації цього права є відображенням такого добросовісного виконання. У зв'язку з цим учасники семінару підкреслювали, що Державам треба наголошувати на найважливішій суспільній значущості інших видів служби та забезпечувати їх проходження з повагою до гідності людської особистості. Активна політична воля до імплементації прав могла б позитивно сприяти визнанню сумлінної відмови від військової служби в суспільстві загалом та представниками Держави. Політична воля також має вирішальне значення в Державах, де таке визнання було спочатку забезпечено без участі виконавчої гілки влади, наприклад, через тлумачення судовими органами, де висловлювалося занепокоєння щодо відсутності ефективної імплементації відповідного права після його визнання судовими органами. [123]

49. У поданих матеріалах автори особливо наголошували на тому, що зростання напруженості та політичний клімат під час збройних конфліктів у деяких контекстах призводили до невиправданих обмежень вказаного права та необґрунтованих процедурних вимог при поданні відповідних заяв. [124] Учасники міжсесійного семінару відзначили те, що, за можливості, закони та процедури треба вводити в дію у мирний час, охоплюючи при цьому ситуації збройного конфлікту, щоб забезпечувати правовий захист та сприяти політичній підтримці зусиль щодо здійснення цього права у будь-який час.

3. Підтримка прав людини у державному управлінні

50. Негативне сприйняття сумлінної відмови від військової служби може виражатися в негативному ставленні до сумлінних відмовників з боку представників органів державного управління. Як зазначалося на міжсесійному семінарі, сама процедура розгляду заяв, за наявними даними, може сприяти поширенню упереджених уявлень про характер сумлінної відмови від військової служби або сумлінних відмовників.

---

[120] Матеріал, наданий Українським Рухом Пацифістів та зацікавленою особою, що взяли участь у міжсесійному семінарі.

[121] Див. повідомлення UKR 1/2023, доступне за посиланням: https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownLoadPublicCommunicationFile?gId=28562; та відповідь України від 22 січня 2024 року, доступна за посиланням: https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownLoadFile?gId=38094 [примітка перекладу: листом Постійного представництва України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві № 204/017 від 20.06.2024 щодо виправлення редакційної помилки у повідомленні щодо Юрія Шеляженка виправлено наведені у відповіді України від 22 січня 2024 року помилкові відомості про розслідування за ст. 436-1 КК України і підтверджено розслідування за ст. 436-2 КК України https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownLoadFile?gId=38483]

[122] Див. також A/HRC/41/23, п. 60 (h)

[123] Див., наприклад, CCPR/C/KOR/CO/5, п. 51, та CCPR/C/COL/CO/8, п. 33; та матеріали, надані Обсерваторією мілітаризму [Observatorio de Militarismo] та Спільнотою активних сумлінних відмовників і відмовниць [Acción Colectiva de Objetores y Objetoras de Conciencia] і організацією «Світ без війни» [World Without War].

[124] Матеріал, наданий організацією Connection e.V;

Комітет з прав людини наголосив, що, крім забезпечення функціонування процедури, сумісної з правозахисними нормами та стандартами, важливо підвищувати рівень поінформованості про Пакт серед державних службовців та представників Держави [125], зокрема через надання навчальних матеріалів і проведення навчальних курсів, залежно від ситуації.

4. Сприяння розумінню сумлінної відмови від військової служби та толерантності до неї через інформування громадськості та освіту

51. Негативне сприйняття сумлінної відмови від військової служби та сумлінних відмовників в суспільстві в цілому також може негативно впливати на сумлінних відмовників. Історично склалося так, що сумлінні відмовники стикалися з дискримінацією та стигматизацією в багатьох суспільствах. [126] У цьому контексті Комітет з прав людини закликає Держави підвищувати рівень обізнаності про Пакт серед населення загалом. [127] Необхідність проведення інформаційно-просвітницьких заходів особливо гостро відчувається у тих суспільствах, де сумлінна відмова від військової служби користується слабким правовим захистом або де сумлінні відмовники стикаються зі стигматизацією чи дискримінацією. [128]

5. Участь в ухваленні рішень

52. Держави повинні застосовувати підхід, заснований на широкій участі, до розробки та перегляду законів і стратегій щодо сумлінної відмови від військової служби. [129] Це включає участь у розробці та розгляді пропозицій щодо прийняття законів та стратегій, що регулюють статус сумлінних відмовників, та процедури отримання такого статусу, а також щодо організації альтернативної цивільної служби або управління її проходженням. [130] Це означає, що сумлінні відмовники, громадянське суспільство та інші зацікавлені сторони повинні мати можливість брати участь у процесі прийняття рішень, починаючи з ранньої стадії, коли всі варіанти ще відкриті, і що державні органи повинні утримуватися від ухвалення будь-яких офіційних, незворотних рішень до початку цього процесу. [131] Державам треба поширювати інформацію про результати процесу на своєчасній, всеосяжній та прозорій основі та надавати інформацію про підстави та причини рішень, а також відгуки про те, яким чином було взято до уваги або використано внесок учасників процесу, що було і що не було прийнято та чому, з яких міркувань. [132]

IV. Висновки та рекомендації щодо правових та політичних рамок

53. **Необхідно підтвердити політичну прихильність загальній імплементації права на сумлінну відмову від військової служби. У зв'язку з цим Верховний комісар виносить такі рекомендації:**

54. **Державам треба визнати право на сумлінну відмову від військової служби у своїх внутрішніх правових системах. Відповідно до міжнародного права у галузі прав людини внутрішньодержавна нормативно-правова база має бути:**

(a) **загальною і такою, що визнає всі форми думки, совісті та релігії, які захищає міжнародне право у галузі прав людини;**

(b) **застосовною до всіх форм військової служби, включно з добровільною службою і службою в запасі чи резерві збройних сил, оскільки думка, совість і релігія з часом можуть змінюватися;**

[125] Комітет з прав людини, загальний коментар № 31 (2004), п. 7.
[126] УВКПЛ, *Сумлінна відмова від військової служби.*
[127] Комітет з прав людини, загальний коментар № 31 (2004), п. 7.
[128] Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, ст. 2 (п. 2); Комітет з прав людини, загальний коментар № 31 (2004), п. 8; та Комітет з прав людини, загальний коментар № 18 (1989), п. 10.
[129] Рекомендовано Комітетом з прав людини, наприклад, у документі CCPR/C/COL/CO/8, п. 33.
[130] Див. УВКПЛ, "Керівні принципи щодо ефективної імплементації права на участь у публічних справах" (2018 рік).
[131] Там же, п. 70
[132] Там же, п. 79

(c) **застосовною в усіх контекстах, включно із ситуаціями збройного конфлікту і під час мобілізації;**

(d) **такою, що не залежить від прийнятих згодом імплементуючих законів;**

(e) **такою, що допускає можливість розгляду і захисту в судовому порядку.**

55. Процедура, що дозволяє визнавати сумлінну відмову від військової служби, має бути спрямована на полегшення здійснення цього права. Для цього Державам треба виконати рекомендації, які містяться у попередніх доповідях.[133] На додаток до цього:

(a) **Державам треба розглянути можливість прийняття заяв про сумлінну відмову від військової служби без проведення перевірки; або, як альтернативний варіант;**

(b) **Державам, у яких зберігається система перевірки заяв про сумлінну відмову від військової служби, треба переглянути свої процедури, щоб переконатися в тому, що вони забезпечують повагу до гідності особи, сприяють захисту права на сумлінну відмову від військової служби, обмежуються виявленням відповідної інформації без свавільного втручання в особисте життя відповідних осіб та перебувають під цивільним контролем.**

56. **В інтересах сприяння дотриманню права на сумлінну відмову від військової служби Державам треба розглянути можливість скасування обов'язкової альтернативної служби для осіб, звільнених від військової служби. Якщо Держави вирішать зберегти обов'язкову альтернативну службу, така обов'язкова служба має:**

(a) **бути сумісною з мотивами сумлінної відмови від військової служби;**

(b) **служити суспільним інтересам. Зокрема, Державам треба розглянути можливість конкретизації у законодавстві того, яким суспільним інтересам відповідають ті чи інші альтернативи військовій службі;**

(c) **охоплювати різноманітні альтернативи у різних галузях, при цьому Державам треба розглянути можливість включення альтернатив поза публічним сектором, якщо це буде доцільним. Державам треба також розглянути питання про те, як враховувати вподобання сумлінних відмовників щодо місць проходження ними альтернативної служби;**

(d) **не носити каральний або дискримінаційній характер.**

57. **Держави повинні також вживати інших заходів для поваги та забезпечення права на сумлінну відмову від військової служби. З цією метою Державам треба:**

(a) **утримуватися від необґрунтованого обмеження прав тих, хто відстоює право на сумлінну відмову від військової служби, права сумлінних відмовників;**

(b) **вживати відповідних заходів, включно з просвітництвом і навчальною підготовкою, для формування у відповідних органах державного управління і в суспільстві загалом культури поваги до сумлінної відмови від військової служби;**

(c) **застосовувати підхід, що ґрунтується на широкій участі, до розробки та перегляду законодавства і політики щодо сумлінної відмови від військової служби із залученням відповідних зацікавлених сторін.**

58. **Державам треба поважати та захищати права сумлінних відмовників, які прибувають з третіх Держав, зокрема, за допомогою дотримання принципу невислання [non-refoulement] і норм міжнародного права щодо прав людини та біженців, а також застосування та розповсюдження керівних вказівок [guidance] із тлумачення застосовного міжнародного права, таких як Керівні принципи УВКБ ООН щодо міжнародного захисту за заявами про визнання статусу біженця, які стосуються військової служби [UNHCR guidelines on international protection on claims to refugee status related to military service].**

[133] A/HRC/41/23 та A/HRC/50/43.

5.

A/HRC/50/43

Сумлінна відмова від військової служби. Аналітична доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини

Організація Об'єднаних Націй A/HRC/50/43

Генеральна Асамблея

Поширення: Загальне
11 травня 2022 року

Оригінал: англійською

Рада з прав людини
П'ятдесята сесія
13 червня – 8 липня 2022 року
Пункти 2 і 3 Порядку денного
Щорічна доповідь Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини та доповіді Управління Верховного комісара та Генерального секретаря

Підтримка та захист усіх прав людини, громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав, включно з правом на розвиток

Сумлінна відмова від військової служби

Аналітична доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини*

Резюме

У цій доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини аналізує зміни, що відбулися з 2017 року, перспективні практики та невирішені проблеми, що стосуються сумлінної відмови від військової служби. Позитивним зрушенням є те, що деякі Держави ухвалили закони й норми, які запроваджують реальну альтернативну службу цивільного характеру й декриміналізують сумлінну відмову від військової служби, що призвело до звільнення ув'язнених відмовників. Однак багато осіб, які прагнуть здійснити право на сумлінну відмову від військової служби, і далі стикаються з порушеннями цього та інших прав, оскільки деякі Держави й де-факто влада не визнають це право або не забезпечують його повне здійснення на практиці.

*На підставі досягнутої домовленості ця доповідь видається пізніше за передбачений термін її публікації у зв'язку з обставинами, що не залежать від сторони, що надає доповідь.
[Переклад з англійської мови на українську мову офіційної публікації Ради ООН з прав людини https://undocs.org/A/HRC/50/43]

Please recycle

I. Вступ

1. У своїй резолюції 20/2 Рада з прав людини просила Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) «готувати кожні чотири роки в консультації з усіма Державами, відповідними установами Організації Об'єднаних Націй, програмами й фондами, міжурядовими й неурядовими організаціями та національними правозахисними установами аналітичну доповідь про сумлінну відмову від військової служби, зокрема щодо нових змін, передової практики та невирішених проблем».

2. У відповідь на вербальні ноти та заклик до різних зацікавлених сторін подати відповідну інформацію відповідно до резолюції 20/2 для третьої чотирирічної доповіді у 2022 році,[1] УВКПЛ отримало 28 матеріалів, які розміщено на вебсайті УВКПЛ у відкритому доступі.[2]

3. У цій доповіді окреслюється міжнародно-правова база та особлива увага приділяється змінам, що відбулися з 2017 року (розділ II), а також законодавству і практиці Держав, як із погляду перспективної практики (розділ III), так і з погляду проблем, що залишаються не вирішеними (розділ IV). Нарешті, у доповіді містяться висновки й рекомендації, що стосуються законів, політики та практики, пов'язаних із сумлінною відмовою від військової служби (розділ V).

II. Міжнародно-правова база, зокрема нові зміни

A. Право на сумлінну відмову від військової служби

4. У 12 резолюціях Комісія з прав людини і Рада з прав людини визнали право кожної людини на сумлінну відмову від військової служби як законне здійснення права на свободу думки, совісті та релігії, закріпленого у статті 18 Загальної декларації прав людини і статті 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.[3] Хоча в Пакті право на сумлінну відмову від військової служби конкретно не згадується як окреме право, Комітет з прав людини вирішив, що таке право випливає зі статті 18, оскільки обов'язок застосовувати смертоносну силу може вступати в серйозне протиріччя зі свободою совісті та правом сповідувати свою релігію або переконання.[4]

5. Комітет з прав людини визнав право на сумлінну відмову від військової служби в п'яти Міркуваннях за індивідуальними повідомленнями, прийнятих за період із 2017 року.[5] У справі «Чон-бум Бе та ін. проти Республіки Корея» [Jong-bum Bae et al. v. Republic of Korea] Комітет підтвердив, що право на сумлінну відмову від військової служби є невід'ємною частиною права на свободу думки, совісті та релігії, даючи будь-якій особі право на звільнення від обов'язкової військової служби, якщо така служба не може бути узгоджена з релігією або переконаннями цієї особи. [6] Комітет підтвердив, що це право не повинно принижуватися примусом, і нагадав, що репресії у зв'язку з відмовою бути призваними на обов'язкову військову службу, що застосовуються до осіб, яким їхнє сумління або релігія не дозволяють застосовувати зброю, несумісні з положеннями пункту 1 статті 18 Пакту.[7] У п'яти згаданих Міркуваннях Комітет також нагадав, що фундаментальний характер свобод,

[1] Див. A/HRC/23/22, A/HRC/35/4 та A/HRC/47/41.

[2] Див. https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/calls-input/call-inputs-ohchr-report-conscientious-objection-military-service-50th.

[3] Резолюції Комісії з прав людини 1987/46, 1989/59, 1991/65,1993/84,1995/83, 1998/77, 2000/34, 2002/45 і 2004/35 та резолюції Ради з прав людини 20/2, 24/27 і 36/18.

[4] Загальний коментар № 22 (1993).

[5] *«Дурдієв проти Туркменістану»* [Durdyyev v. Turkmenistan] (CCPR/C/124/D/2268/2013); *«Давлетов проти Туркменістану»* [Dawletow v. Turkmenistan] (CCPR/C/125/D/2316/2013); *«Назаров та ін. проти Туркменістану»* [Nazarov et al. v. Turkmenistan] (CCPR/C/126/D/2302/2013); *«Чон-бум Бе та ін. проти Республіки Корея»* [Jong-bum Bae et al. v. Republic of Korea] (CCPR/C/128/D/2846/2016); і *«Петромелідіс проти Греції»* [Petromelidis v. Greece] (CCPR/C/132/D/3065/2017).

[6] *«Чон-бум Бе та ін. проти Республіки Корея»* [Jong-bum Bae et al. v. Republic of Korea], пункт 7.3.

[7] Там же, пункти 7.3–7.5.

закріплених у пункті 1 статті 18 Пакту, виражається в тому, що вони не можуть бути обмежені, навіть за умов надзвичайного становища в Державі, при якому життя нації перебуває під загрозою, як це встановлено в пункті 2 статті 4 Пакту.[8] Аналогічним чином Робоча група зі свавільних затримань та інші спеціальні процедури Ради з прав людини чітко виснували, що право на сумлінну відмову від військової служби є частиною абсолютно захищеного права мати переконання відповідно до пункту 1 статті 18 Пакту, внутрішня свобода яких не може бути обмежена Державами (підхід *forum internum*).[9]

6. У липні 2021 року в справі *«Петромелідіс проти Греції»* [Petromelidis v. Greece] Комітет встановив порушення пункту 1 статті 18, оскільки автор був засуджений за сумлінну відмову проходити обов'язкову військову службу, з огляду також на те, що Греція не надала йому можливості пройти альтернативну службу, яка б не мала карального або дискримінаційного характеру.[10] Крім того, Комітет ухвалив, що як досудове тримання під вартою, так і позбавлення волі після винесення обвинувального вироку як покарання за законне здійснення свободи релігії та совісті прирівнюються до свавільного затримання згідно з пунктом 1 статті 9 [11] та порушення пункту 7 статті 14, оскільки він неодноразово був засуджений та покараний за свою відмову від проходження обов'язкової військової служби, у той час як його відмова ґрунтується на тій же незмінній рішучості, заснованій на міркуваннях совісті.[12] Що стосується свободи пересування, то Комітет уперше встановив порушення пункту 2 статті 12 у справі сумлінного відмовника від військової служби, якому було заборонено залишати свою країну, не лише через надмірну тривалість обмеження свободи автора покидати Грецію (через неодноразові надсилання повісток про призов, видавання постанов про його затримання та обвинувальні вироки), а й через те, що таке обмеження було накладено за законне здійснення його права на свободу совісті.[13]

7. У заключних зауваженнях, ухвалених у період із 2017 року, Комітет з прав людини та Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок наголошували, що Держави-учасниці повинні забезпечити юридичне визнання сумлінної відмови від військової служби.[14] Комітет з прав людини також наголосив, що відповідне законодавство має бути доступним без дискримінації за характером переконань (релігійних або нерелігійних переконань на основі совісті), якими обґрунтована відмова. [15] Терміни «релігія» та «переконання» мають тлумачитися широко, оскільки стаття 18 Пакту захищає теїстичні, нетеїстичні та атеїстичні переконання, а також право не сповідувати жодної релігії чи переконань, і її застосування не обмежується традиційними релігіями або релігіями та переконаннями з організаційними характеристиками чи практиками, аналогічними традиційним релігіям. [16] Комітет з прав людини наголосив, що будь-яка альтернативна служба для сумлінних відмовників від військової служби повинна носити цивільний характер [17] і не повинна бути ні каральною, ні дискримінаційною за характером або тривалістю у порівнянні з військовою службою.[18]

8. У Бейрутській декларації «Віра за права людини» підкреслюється, що свобода думки та совісті передує всім свободам, оскільки вони пов'язані із сутністю людини, з її правом на вибір і свободою релігії або переконань. [19] Як підкреслюється у відповідних 18 зобов'язаннях та

[8] *«Назаров та ін. проти Туркменістану»* [Nazarov et al. v. Turkmenistan], пункт 7.3; *«Давлетов проти Туркменістану»* [Dawletow v. Turkmenistan], пункт 6.3*; «Дурдієв проти Туркменістану»* [Durdyyev v. Turkmenistan], пункт 7.3; *«Чон-бум Бе та ін. проти Республіки Корея»* [Jong-bum Bae et al. v. Republic of Korea], пункт 7.3; і *«Петромелідіс проти Греції»* [Petromelidis v. Greece], пункт 9.3.

[9] Див., наприклад, A/HRC/42/39, п. 60 (підпункт b); A A/HRC/WGAD/2019/84, п. 42; а також повідомлення AL TKM 2/2020.

[10] *«Петромелідіс проти Греції»* [Petromelidis v. Greece], п. 9.6.

[11] Там же, п. 9.8

[12] Там же, п. 9.11

[13] *«Петромелідіс проти Греції»* [Petromelidis v. Greece], п. 9.9. Див. також https://www.ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/attachments/2022-03-21-EBCO_Annual_Report_2021_0.pdf.

[14] CCPR/C/ERI/CO/1, п. 38; and CEDAW/C/ERI/CO/6, п. 11.

[15] CCPR/C/TJK/CO/3, п. 46; CCPR/C/BLR/CO/5, п. 48; а також CCPR/C/UKR/CO/8, п. 30.

[16] Комітет з прав людини, загальне зауваження № 22 (1993), п. 2.

[17] CCPR/C/ERI/CO/1, п. 38; а також CCPR/C/LTU/CO/4, п. 26.

[18] CCPR/C/TJK/CO/3, п. 46; CCPR/C/BLR/CO/5, п. 48; а також CCPR/C/UKR/CO/8, п. 30.

[19] A/HRC/40/58, додаток I, п. 5. Див. також https://www.ohchr.org/en/faith-for-rights.

наборі інструментів #Faith4Rights, стаття 18 Пакту не допускає жодних обмежень щодо свободи думки та сумління, які є абсолютно захищеними міжнародним правом у галузі прав людини, охоплюючи всі етичні норми та цінності, які плекає людина, незалежно від того, мають вони релігійний характер чи ні.[20]

9. Під час міжсесійного семінару, присвяченого проблемам і можливостям молодих людей у сфері прав людини, проведеного Радою з прав людини у 2021 року, Верховний комісар зазначила, що молоді люди стикаються з проблемами в кількох сферах, включно із сумлінною відмовою від військової служби. [21] У доповіді з питання про молодь і права людини 2018 року Верховний комісар зазначила, що питання сумлінної відмови від військової служби стосується представників молоді більшою мірою, ніж будь-яку іншу групу населення, та висловила жаль у зв'язку з недостатньою імплементацією правових позицій та рекомендацій міжнародних та регіональних органів з прав людини, а також у зв'язку з тим, що деякі Держави не визнають або не повною мірою реалізовують на практиці право на сумлінну відмову від військової служби.[22] У листопаді 2018 року Європейський молодіжний форум ухвалив всеосяжну резолюцію про право на сумлінну відмову від військової служби, у якій згадується, що пункт 2 статті 10 Хартії Європейського Союзу про основні права і стаття 12 Іберо-американської конвенції про права молоді визнають право на сумлінну відмову від військової служби.[23]

10. Учасники міжсесійної робочої наради з питання про право на мир, проведеної Радою з прав людини у 2018 році, рекомендували приділяти особливу увагу недискримінації, релігійній толерантності, забороні на пропаганду війни та праву на сумлінну відмову від військової служби. [24] В одному з матеріалів було повторено пропозицію, висунуту 692 організаціями громадянського суспільства для проєкту декларації про право людини на мир, де у пропонованому пункті 1 статті 7 йшлося про те, що люди мають право на сумлінну відмову від військової служби. [25] Оновлений проєкт декларації також схвалює консультативний висновок Міжамериканського суду з прав людини від 15 листопада 2017 року щодо довкілля та прав людини, у якому Суд імпліцитно визнає право на мир як невід'ємне право людини відповідно до статті 29 (c) Американської конвенції з прав людини.[26]

11. Деякі Держави, які не ратифікували Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, не визнають універсальну застосовність права на сумлінну відмову від військової служби. Наприклад, Сінгапур у своєму матеріалі для цієї доповіді ще раз заявив, що резолюція 20/2 Ради з прав людини виходить за межі того, що передбачено міжнародним правом і застосовними договорами з прав людини. Він вказав, що в статті 29 Загальної декларації прав людини визнається, що здійснення прав і свобод людини може піддаватися обмеженням із метою задоволення вимог громадського порядку й загального добробуту суспільства. Далі він заявив, що національна оборона є одним з основних суверенних прав згідно з міжнародним правом і що національна служба користується підтримкою переважної більшості населення: 96 відсотків сінгапурців, опитаних у 2020 році, погодилися з тим, що вона необхідна для гарантування безпеки і процвітання країни.[27] Під час третього циклу універсального періодичного огляду у 2021 році Сінгапур узяв до відома рекомендацію ухвалити закони, які дозволяють особам, що відмовляються від військової служби з міркувань

[20] A/HRC/40/58, додаток II, зобов'язання I; а також https://www.ohchr.org/Documents/Press/faith4rights-toolkit.pdf, стор. 13–14.
[21] A/HRC/49/32, п. 6.
[22] A/HRC/39/33, пункти 53–56.
[23] https://tools.youthforum.org/policy-library/wp-content/uploads/2021/04/0160-18_Resolution_conscientious_objection_FINAL_0.pdf.
[24] A/HRC/39/31, п. 70.
[25] A/HRC/39/31, п. 26. Див. також http://aedidh.org/wp-content/uploads/2017/09/Draft-UN-Declaration-HRP-20.9.17.pdf та матеріал від Міжнародної організації «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International].
[26] Див. https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_23_ing.pdf, п. 66, та http://aedidh.org/wp-content/uploads/2019/07/Universal-Declaration-HRP-14.7.19.pdf.
[27] Див. також A/HRC/35/4, п. 9.

совісті, проходити цивільну службу як альтернативу військовій.[28] Під час третього циклу Рада з прав людини продовжила розгляд питання про право на сумлінну відмову від військової служби щодо ще восьми Держав, стосовно яких проводився огляд.[29]

12. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН) зазначило, що право на сумлінну відмову поширюється також на часткових або вибіркових відмовників, які переконані, що застосування сили може бути виправданим за певних обставин і невиправданим за інших, тому від нього необхідно відмовлятися в інших зазначених випадках.[30]

13. На регіональному рівні Європейський суд з прав людини продовжує розглядати сумлінну відмову від військової служби як зовнішній прояв релігії або переконань людини (підхід *forum externum*), який може бути піддано тільки таким обмеженням, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. [31] Як зазначив один з авторів матеріалу до цієї доповіді, позиція *forum externum* Європейського суду з прав людини не привела його до висновку про те, що будь-яке з допустимих обмежень на сповідування релігії або переконань було застосовним в розглянутих ним справах.[32]

B. Право осіб, які проходять службу в збройних силах, включно з призваними особами та добровольцями, заявляти про сумлінну відмову від військової служби

14. Рада з прав людини неодноразово наголошувала на важливості доступності інформації про право на сумлінну відмову від військової служби та про шляхи отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби для всіх осіб, яких стосується військова служба. [33] Вона із задоволенням зазначила, що дедалі більша кількість Держав визнає сумлінну відмову від військової служби не лише для осіб, до яких застосовується військовий обов’язок [conscripts], а й для тих, хто служить добровільно, і закликала Держави дозволяти заявляти про сумлінну відмову від військової служби до, під час та після закінчення військової служби, включно з обов’язками запасу та резерву [reserve duties].

15. У 2019 році Робоча група з питань свавільних затримань наголосила, що в осіб, які проходять військову службу і раніше не відмовлялися від неї з міркувань совісті, може виникнути бажання стати сумлінними відмовниками впродовж її проходження. [34] У разі визнання Робочою групою того, що позбавлення волі сумлінних відмовників є свавільним, вона вимагатиме від відповідної Держави негайно звільнити відповідних осіб, надати їм підкріплене правовою санкцією право на компенсацію та іншого роду відшкодування шкоди і зняти з них судимість. [35] Крім того, Робоча група вимагатиме від Держави привести свої закони, зокрема положення, які, як було встановлено, призвели до свавільного позбавлення волі сумлінних відмовників, у відповідність до зобов'язань цієї Держави за міжнародним правом у галузі прав людини.[36]

---

[28] A/HRC/48/16, п. 59.159, та A/HRC/48/16/Add.1, п. 32.

[29] A/HRC/36/8, п. 100.84 (Фінляндія); A/HRC/37/11, пункти 132.94–132.106 (Республіка Корея); A/HRC/39/3, п. 116.59 (Туркменістан); A/HRC/39/6, п. 121.23 (Колумбія); A/HRC/41/14, пункти 131.108–131.122 (Еритрея); A/HRC/44/14, пункти 45.184–45.185 (Туреччина); A/HRC/49/5, п. 130.76 (Греція); а також A/HRC/49/12, п. 123.69 (Таджикистан).

[30] Див. https://www.refworld.org/pdfid/5cb474b27.pdf, стор. 186–189 (пункти 3 та 11); а також A/HRC/41/23, п. 26.

[31] Європейський суд з прав людини, *«Адян та інші проти Вірменії»* [Adyan and others v. Armenia], заява № 75604/11, рішення від 12 жовтня 2017 року, п. 72; *«Мушфіг Маммадов та інші проти Азербайджану»* [Mushfig Mammadov and others v. Azerbaijan], заяви № 14604/08, № 45823/11, № 76127/13 і № 41792/15, рішення від 17 жовтня 2019 року, пункти 92-99; а також *«Аганян та інші проти Вірменії»* [Aghanyan and others v. Armenia], заяви № 58070/12 і № 21 та інші, рішення від 5 грудня 2019 року, п. 13.

[32] Див. матеріал від Офісу квакерів при Організації Об'єднаних Націй [Quaker United Nations Office]. Див. також Гайнер Білефельдт та Майкл Вінер *«Релігійна свобода при уважному вивченні»* (Філадельфія, Видавництво Університету Пенсильванії, 2019) [Heiner Bielefeldt and Michael Wiener, Religious Freedom Under Scrutiny (Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2019)].

[33] Див. резолюції Ради 24/17 і 36/18.

[34] A/HRC/42/39, п. 60.

[35] Там же, п. 62

[36] Там же.

C. Процес ухвалення рішень за заявами про надання статусу сумлінного відмовника та альтернативну службу

16. Рада з прав людини закликала Держави, які не визнають заяви про сумлінну відмову від військової служби достовірними без проведення перевірки, створити незалежні та неупереджені органи ухвалення рішень, доручивши їм завдання визначати, чи дійсно особа має сумлінну відмову від військової служби в кожному конкретному випадку.[37]

17. У 2019 році УВКПЛ наголосило, що процедури подання та розгляду заяв для отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби відповідно до стандартів прав людини повинні відповідати щонайменше таким мінімальним критеріям: (a) доступність інформації; (b) безоплатний доступ до процедур подання заяв; (c) доступність процедури подання заяв для всіх осіб, яких стосується військова служба; (d) визнання вибіркової сумлінної відмови; (e) недопущення дискримінації за підставами сумлінної відмови та між групами; (f) відсутність часових обмежень для подання заяв; (g) незалежність і неупередженість процесу ухвалення рішень; (h) доброчесність процесу вирішення; (i) своєчасність ухвалення рішень та надання тимчасового статусу заявника про сумлінну відмову; (j) право на оскарження; (k) сумісність альтернативної служби з мотивами сумлінної відмови; (l) некаральні характер і тривалість альтернативної служби; (m) свобода вираження поглядів для сумлінних відмовників і тих, хто їх підтримує.[38]

D. Заборона на повторне судове переслідування або покарання сумлінних відмовників

18. У 2021 році Комітет з прав людини нагадав, що повторне покарання сумлінних відмовників за непокору повторному наказу з'явитися для проходження військової служби може бути прирівняне до покарання за одне й те саме правопорушення, якщо подальші відмови ґрунтуються на одній і тій самій незмінній рішучості, зумовленій міркуваннями совісті.[39] У справі *«Петромелідіс проти Греції»* [Petromelidis v. Greece] Комітет зазначив, що автор був тричі засуджений і покараний за п'ятьма звинуваченнями в непокорі одним і тим самим військовим судом у зв'язку з його відмовою проходити обов'язкову військову службу в різні періоди. Комітет визнав, що його відмова від служби в усіх випадках ґрунтується на одних і тих самих міркуваннях совісті, і його було засуджено за одне й те саме правопорушення, яке складає одне й те саме діяння actus reus, незалежно від того, що вироки було винесено йому за скоєння одного й того самого правопорушення в різні періоди часу, і Комітет, таким чином, дійшов висновку, що його права за пунктом 7 статті 14 Пакту було порушено. Крім того, Комітет вказав, що згідно з пунктом 1 статті 9 жодна особа не може бути піддана свавільному затриманню або позбавленню свободи. Комітет нагадав, що поняття «свавільності» не треба прирівнювати до поняття «протизаконності», а треба тлумачити ширше, включаючи в нього елементи неприйнятності, несправедливості, непередбачуваності та недотримання процесуальних гарантій.[40] Він також нагадав, що позбавлення свободи як покарання за законне здійснення свободи релігії та совісті, гарантоване статтею 18 Пакту, точно так само є свавільним, як і тримання під вартою як покарання за законне здійснення свободи вираження поглядів.[41]

19. У 2019 році Робоча група з питань свавільних затримань наголосила, що багаторазові судові переслідування та ув'язнення сумлінних відмовників не повинні використовуватися для примусу людей до зміни своїх переконань.[42] Робоча група вважає, що позбавлення

[37] Див. резолюції Ради 24/17 і 36/18.
[38] A/HRC/41/23, п. 60.
[39] *«Петромелідіс проти Греції»* [Petromelidis v. Greece], п. 9.11. Див. також Комітет із прав людини, Загальний коментар № 32 (2007), пункти 54–55 *«Абдуллаєв проти Туркменістану»*; [Abdullayev v. Turkmenistan] (CCPR/C/113/D/2218/2012), пункти 7.4–7.5; CCPR/C/GRC/CO/2, пункти 37–38; а також CCPR/C/GRC/QPR/3, п. 20.
[40] *«Горджі-Дінка проти Камеруна»* [Gorji-Dinka v. Cameroon] (CCPR/C/83/D/1134/2002), п. 5.1, і *«Ван Алфен проти Нідерландів»* [Van Alphen v. Netherlands](CCPR/C/39/D/305/1988), п. 5.8.
[41] *«Петромелідіс проти Греції»* [Petromelidis v. Greece], п. 9.8.
[42] A/HRC/42/39, п. 60.

свободи сумлінних відмовників само собою є порушенням пункту 1 статті 18 Пакту, і тому таке позбавлення свободи, як правило, не має законних підстав відповідно до категорії I її методів роботи.[43] До того ж, враховуючи, що позбавлення свободи сумлінних відмовників є результатом здійснення права на свободу думки, совісті та релігії відповідно до статті 18, воно найчастіше належатиме до категорії II. Крім того, у кожній окремій справі можуть бути виявлені порушення права на справедливий судовий розгляд за категорією III. Нарешті, коли позбавлення свободи сумлінних відмовників пов'язане з дискримінацією за ознакою релігії або переконань, воно являтиме собою порушення, що підпадає під категорію V.[44]

E. Заяви про надання статусу біженця

20. Рада з прав людини закликала Держави залежно від обставин конкретної справи під час винесення рішення про відповідність іншим вимогам щодо визначення статусу біженця, викладеним у Конвенції про статус біженців та Протоколі до неї від 1967 року, розглядати питання про надання притулку тим сумлінним відмовникам від військової служби, які мають обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідування в країнах їхнього походження через їхню відмову від військової служби, якщо там не забезпечується можливість сумлінної відмови від військової служби або в разі неадекватності такого забезпечення.[45] УВКБ ООН зазначає, що обґрунтовані побоювання з приводу переслідування можуть виникнути після того, як заявник залишив країну його походження, унаслідок обставин, які виникли в країні його походження під час відсутності заявника, та/або внаслідок його власних дій після того, як він залишив країну свого походження, наприклад, за висловлювання сумлінної відмови або зайняття позиції проти ситуації збройного конфлікту та насильства.[46]

21. У 2019 році Робоча група з питань свавільних затримань нагадала Державам про необхідність поважати, захищати та реалізовувати право на особисту свободу сумлінних відмовників від військової служби за допомогою прояву належної обачності, щоби не допустити їх вислання, повернення або видавання іншій Державі, якщо існують серйозні підстави вважати, що їм загрожує небезпека стати жертвою свавільного позбавлення волі.[47]

22. У Загальному коментарі № 4 (2017) Комітет проти катувань зазначив, що порушення права на свободу думки, совісті та релігії є ознаками небезпеки, яка загрожує особисто заявникові, і що Комітет буде оцінювати наявність «серйозних підстав» та буде вважати небезпеку застосування катувань передбачуваною, такою, що стосується особисто заявника, явною та реальною, якщо наявність достовірних фактів, що стосуються безпосередньо такої небезпеки, на момент ухвалення рішення Комітету зачіпатиме права заявника згідно з Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання у випадку депортації заявника.[48]

III. Перспективна практика

A. Альтернативна служба

23. У листопаді 2021 року Комітет з прав людини із задоволенням відзначив, що у Вірменії було створено реальну альтернативну службу цивільного характеру, доступну для всіх сумлінних відмовників від військової служби, включно зі Свідками Єгови, та привітав звільнення всіх сумлінних відмовників від військової служби, ув'язнених за відмову від

[43] Див. A/HRC/WGAD/2017/43, A/HRC/WGAD/2018/40, A/HRC/WGAD/2018/69 та A/HRC/WGAD/2019/84. Визначення п'яти категорій свавільного позбавлення свободи Робочою групою див. https://www.ohchr.org/en/about-arbitrary-detention.

[44] A/HRC/42/39, п. 61.

[45] Див. резолюції Ради 24/17 і 36/18.

[46] https://www.refworld.org/pdfid/5cb474b27.pdf, стор. 226.

[47] A/HRC/42/39, п. 63. Див. також матеріали від організації Connection e.V. та Офісу квакерів при Організації Об'єднаних Націй [Quaker United Nations Office]; https://quno.org/resource/2021/5/report-conscientious-objection-military-service-and-refugee-status-determination; а також Озгюр Х. Чінар, «Сумлінні відмовники від військової служби, що шукають притулку: порівняльна перспектива» [Özgür H. Çinar, “Conscientious objectors seeking asylum: a comparative perspective”], *«Міжнародний журнал з прав людини»* [International Journal of Human Rights], том 25, №. 2 (2021).

[48] п. 45.

проходження військової служби або альтернативної військової служби, яка існувала раніше. Однак Комітет висловив занепокоєння тим, що нова цивільна служба, альтернативна військовій, залишається дискримінаційною за тривалістю у порівнянні з військовою службою, і тим, що законопроєкт про свободу совісті та релігійні організації, як і раніше, містить нечітко сформульовані обмеження і надмірні утиски свободи совісті та релігійних переконань.[49]

24. У липні 2019 року Спеціальний доповідач із питання про свободу релігії або переконань високо оцінив пропозицію Уряду Греції вжити заходів для зменшення обтяжливості та невідповідності альтернативної цивільної служби для сумлінних відмовників від військової служби в порівнянні зі службою в збройних силах.[50] Однак Спеціальний доповідач зазначив, що законодавство неповною мірою враховує занепокоєння щодо сумлінної відмови від військової служби, висловлені Комітетом з прав людини: наприклад, альтернативна служба, очевидно, не є доступною для всіх сумлінних відмовників від військової служби у формі, яка не є каральною або дискримінаційною за своїм характером, витратами або тривалістю. У серпні 2019 року Греція відповіла, що ухвалення закону L.4609/19 і наступних відомчих рішень усунуло відмінності в поводженні із сумлінними відмовниками від військової служби, порівнюючи з особами, які проходять військову службу, оскільки тривалість альтернативної служби стала дорівнювати тривалості військової служби в збройних силах.[51] Однак один з авторів матеріалів для цієї доповіді зазначив, що скорочення тривалості альтернативної служби було скасовано наступним Урядом у жовтні 2019 року, таким способом відновивши колишню тривалість альтернативної служби. [52] У грудні 2021 року Греція прийняла рекомендацію універсального періодичного огляду переглянути національне законодавство з метою визнання права на сумлінну відмову від військової служби та на заміну її альтернативною службою, що була б доступною для всіх сумлінних відмовників, та не була б каральною чи дискримінаційною ані за своїм характером, ані за витратами чи тривалістю.[53]

25. Данія повідомила, що тривалість альтернативної служби для сумлінних відмовників дорівнює тривалості військової служби, з якої була переведена призвана особа. У своїх документах про призов на військову службу всі данські призовники отримують лист, який містить інформацію про право на сумлінну відмову від військової служби, про процедуру подання заяви на отримання статусу сумлінного відмовника, а також про тривалість і види робіт, які вони можуть виконувати на цивільній службі.[54]

B. Визнання права на сумлінну відмову від військової служби для осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, і тих, хто служить добровільно

26. Сумлінна відмова від військової служби не є проблемою винятково Держав зі збройними силами, які комплектуються шляхом призову; така проблема може виникнути в будь-який момент упродовж кар'єри професійних військовослужбовців збройних сил, а отже, може мати місце й у Державах, у яких немає системи призову на військову службу. [55] Низка Держав визнали можливість сумлінної відмови від військової служби також і для військовослужбовців збройних сил, зокрема Чехія, Німеччина, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швейцарія та Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії.[56]

27. У лютому 2018 року Республіка Корея підтримала рекомендацію універсального періодичного огляду розглянути можливість звільнення осіб, які ув'язнені або позбавлені свободи через сумлінну відмову від військової служби, і розглянути можливість зняття з них

[49] CCPR/C/ARM/CO/3, пункти 35–36.
[50] Див. повідомлення OL GRC 3/2019.
[51] Див. https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownLoadFile?gId=35128.
[52] Див. матеріал Національної комісії Греції з прав людини.
[53] A/HRC/49/5, п. 130.76, і A/HRC/49/5/Add.1, п. 3.
[54] Див. матеріал Данії.
[55] A/HRC/41/23, п. 22. Див. також https://www.osce.org/files/f/documents/6/5/480143.pdf, стор. 127.
[56] Див. https://www.osce.org/files/f/documents/6/5/480143.pdf, стор. 139. Див. також матеріали від Європейської організації військових асоціацій і профспілок [European Organisation of Military Associations and Trade Unions] та Infodroit.ch.

відповідної судимості. [57] Комітет з прав людини із задоволенням відзначив рішення Конституційного Суду Республіки Корея від 28 червня 2018 року, яке передбачає, що сумлінним відмовникам від військової служби має бути запропоновано альтернативну військовій службу.[58] Крім того, 13 липня 2018 року Уряд вилучив із публічного доступу особисту інформацію про сумлінних відмовників від військової служби, вважаючи, що публічно оприлюднювати їхню особисту інформацію більше не є доцільним.[59] Крім того, рішення № 40/2018 Робочої групи з питань свавільних затримань були процитовані в заключних заявах у Верховному Суді 30 серпня 2018 року, й Уряд заявив, що подальша зміна практики Суду може призвести до того, що особи, які перебувають під вартою, зможуть подати позов про компенсацію.[60] Робоча група висловила сподівання, що цими змінами в судовій практиці зможуть скористатися всі особи в країні, щодо яких було застосовано правовий режим, який діяв раніше, і вважає, що це має стати прикладом для інших країн.[61]

28. Згодом Спеціальні доповідачі з питань свободи вираження поглядів та свободи релігії або переконань привітали рішення Верховного Суду від 1 листопада 2018 року щодо декриміналізації сумлінної відмови від військової служби в Республіці Корея, у якому визнається, що моральні та релігійні переконання є поважними причинами для відмови від військової служби. Вони зазначили, що це рішення відповідає зобов'язанням країни за міжнародним правом прав людини, і висловили сподівання, що воно матиме негайний вплив на становище понад 900 сумлінних відмовників від військової служби в країні і зокрема понад 250 таких осіб, що перебувають в ув'язненні. Два Спеціальні доповідачі привітали початок законодавчого процесу щодо включення в законодавство альтернативи службі в пенітенціарній системі, закликавши владу забезпечити, щоби такий закон за змістом і процедурою продовжував правозахисний підхід Верховного Суду, з метою створення основи для альтернативи військовій службі, що відповідала б міжнародному праву прав людини. [62] Уряд повідомив, що станом на листопад 2019 року жодну особу не було ув'язнено за сумлінну відмову від військової служби. Водночас 1879 сумлінних відмовників від військової служби отримали особливе умовно-дострокове звільнення[63], а 654 особи розпочали альтернативну службу у 2020-2021 роках.[64] Однак один з авторів матеріалів до цієї доповіді зазначив, що особи, які відмовляються від військової служби з нерелігійних мотивів, як і раніше, піддаються тюремному ув'язненню, але рішенням Верховного Суду від 23 лютого 2021 року вперше було звільнено з військової служби двоє осіб, які відмовлялися від військової служби з нерелігійних мотивів, а 24 червня 2021 року Верховний суд підтвердив законність виправдувального вироку суду нижчої інстанції щодо пацифіста, що відмовився від військової служби, та який вважає себе квіром.[65]

C. Подання заяв під час мобілізації або за відсутності мирної угоди

29. У представлених матеріалах згадується обнадійливий факт про те, що у Фінляндії та Греції було скасовано законодавчі положення, які раніше дозволяли призупиняти під час війни дію гарантій, що стосуються сумлінної відмови від військової служби.[66] В іншому представленому матеріалі було зазначено, що визнання Республікою Корея можливості

[57] A/HRC/37/11, п. 132.106, і A/HRC/37/11/Add.1, п. 30.
[58] Див. https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/11/un-review-reveals-concrete-progress-human-rights-experts-say?LangID=E&NewsID=23812.
[59] Див. https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownLoadFile?gId=34327.
[60] A/HRC/42/39, п. 72. Див. також https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Detention/Opinions/ROK-Reply_to_letter_WGAD_2019-02-25_10-50-23.pdf.
[61] A/HRC/42/39, п. 64.
[62] Див. повідомлення OL KOR 4/2018.
[63] CCPR/C/KOR/5, пункти 169–171.
[64] Див. матеріал від Республіки Корея
[65] Див. матеріал від Міжнародної організації «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International].
[66] Див. матеріали від Національної комісії Греції з прав людини [Greek National Commission for Human Rights], Міжнародної організації «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International] та «Антивоєнного Інтернаціоналу» [War Resisters' International].

сумлінної відмови від військової служби є нещодавнім прикладом юридичного визнання з боку Держави, незважаючи на відсутність мирної угоди.

D. Справедливі, незалежні та неупереджені процедури розгляду заяв про сумлінну відмову від військової служби

30. Рада з прав людини привітала той факт, що деякі Держави розглядають заяви про сумлінну відмову від військової служби як достовірні без проведення перевірки.[67] Один з авторів матеріалів до цієї доповіді зазначив, що процедура у Швейцарії є доволі простою та ефективною, тому що рішення про прийняття на альтернативну службу ухвалюються автоматично після того, як кандидат на альтернативну службу взяв участь в інформаційному дні та письмово підтвердив свої мотиви з міркувань совісті, що не перевіряються та не потребують доказів.[68]

IV. Проблеми, що залишаються не вирішеними

31. Залишається проблематичним те, що не всі Держави визнають право на сумлінну відмову від військової служби для всіх, кого воно стосується, і за будь-яких обставин, або те, що деякі Держави не дотримуються повною мірою міжнародного права та стандартів у сфері прав людини, які знайшли своє відображення в заключних зауваженнях та Міркуваннях договірних органів Організації Об'єднаних Націй, рекомендаціях утримувачів мандатів Спеціальних процедур і рішеннях регіональних судів із прав людини. Щоби усунути цю прогалину у сфері імплементації, Раді з прав людини було рекомендовано[69] організувати семінари експертів для підготовки доповідей та інструментів технічного керівництва в одній або декількох із таких тематичних галузей: моніторинг процедур подання заяв із використанням критеріїв, викладених у доповіді УВКПЛ про підходи та проблеми у зв'язку із процедурами розгляду заяв на отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби відповідно до стандартів прав людини за березень 2019 року;[70] дискримінаційний доступ до реалізації права на сумлінну відмову від військової служби та дискримінація щодо сумлінних відмовників від військової служби, визнаних чи ні; обмін практичним досвідом щодо того, як Держави просунулися до імплементації; типові законодавчі та політичні положення; сумлінна відмова від військової служби та діючий військовий персонал; і дослідження зв'язків між правом на сумлінну відмову від військової служби та правом на мир.

A. Відсутність визнання або імплементації права на сумлінну відмову від військової служби та на альтернативну службу, повторне судове переслідування або покарання

32. У березні 2022 року Спеціальний доповідач з питань свободи релігії або переконань зазначив, що сумлінні відмовники від військової служби, які належать до релігійних або конфесійних меншин, часто ті, які дотримуються пацифістських поглядів, стикаються з обов'язковим призовом до армії, що деколи порушує їхнє право на сумлінну відмову від військової служби. [71] Він послався на повідомлення про випадки переслідування і свавільного утримання під вартою членів громади Друзів з боку Ізраїлю та Свідків Єгови, зокрема у Вірменії, Азербайджані та Еритреї, коли вони відмовлялися від військової служби з міркувань совісті.[72]

33. У червні 2017 року Рада з прав людини повторила свій заклик до Уряду Еритреї передбачити можливість сумлінної відмови від військової служби.[73] У травні 2020 року Спеціальний доповідач із питання про становище в галузі прав людини в Еритреї зазначив, що четверо Свідків Єгови померли в ув'язненні, а 52 залишаються в ув'язненні через сумлінну

[67] Див. резолюції Ради 24/17 і 36/18.
[68] Див. матеріал від Infodroit.ch.
[69] A/HRC/39/31, пункти 26, 66 і 70, а також див. матеріал від Офісу квакерів при Організації Об'єднаних Націй [Quaker United Nations Office]
[70] A/HRC/41/23.
[71] A/HRC/49/44, п. 31.
[72] Там же.
[73] Резолюція 35/35, п. 8 (c).

відмову від військової служби.[74] Троє з них утримувалися під вартою понад 25 років без пред'явлення звинувачень. У травні 2021 року Спеціальний доповідач привітав їх звільнення 4 грудня 2020 року разом із 25 іншими Свідками Єгови; проте ще 20 осіб залишалися в ув'язненні.[75] Однак один з авторів матеріалів до цієї доповіді зазначив, що правоохоронні органи «продовжують позасудове тримання під вартою Свідків Єгови в нелюдських умовах».[76]

34. У 2017 році Комітет з прав людини знову висловив занепокоєння у зв'язку з тим, що Туркменістан, як і раніше, не визнає право на сумлінну відмову від обов'язкової військової служби та у зв'язку з тим, що членів організації «Свідки Єгови», які відмовляються від проходження обов'язкової військової служби, піддають неодноразовому судовому переслідуванню і ув'язнюють. Комітет рекомендував Туркменістану без необґрунтованих затримок переглянути своє законодавство, щоби чітко визнати право на сумлінну відмову від військової служби, передбачити альтернативну службу цивільного характеру поза військовою сферою та не під військовим командуванням для сумлінних відмовників від військової служби, припинити будь-яке судове переслідування сумлінних відмовників від військової служби, а також звільнити тих, хто наразі відбуває покарання у вигляді позбавлення волі.[77] У грудні 2020 року чотири утримувачі мандатів Спеціальних процедур порушили питання щодо тримання під вартою двох представників релігійної меншини «Свідки Єгови», яких у серпні 2020 року було вдруге засуджено за сумлінну відмову від проходження обов'язкової військової служби в Туркменістані. [78] Утримувачі мандатів Спеціальних процедур висловили глибокий жаль із приводу криміналізації сумлінної відмови від військової служби згідно зі статтею 219 Кримінального кодексу та відсутності альтернатив військовій службі, нагадавши про численні підтвердження міжнародними правозахисними механізмами абсолютного права на сумлінну відмову від військової служби.

35. У листопаді 2021 року Комітет із прав людини підкреслено рекомендував Україні, «що альтернативи військовій службі повинні бути доступні всім сумлінним відмовникам від військової служби без дискримінації щодо характеру їхніх переконань, які обґрунтовують відмову (чи то релігійні переконання, чи то нерелігійні переконання на основі сумління), і не мають бути ані каральними, ані дискримінаційними за характером або тривалістю у порівнянні з військовою службою». Він наполегливо закликав Україну забезпечити «швидке, ретельне та незалежне розслідування випадків викрадення та свавільного позбавлення свободи осіб, до яких застосовується військовий обов’язок, притягнення винних до відповідальності та покарання, а також надання жертвам ефективних засобів правового захисту, включно з адекватною компенсацією». [79]

36. На регіональному рівні один атеїст, який вірить «у життя, у ненасильство, у любов і в перевагу співробітництва над примусом», заявив, що Болівія порушила його права людини, не звільнивши його від обов'язкової військової служби через його право на сумлінну відмову від військової служби.[80] 9 червня 2020 року Міжамериканська комісія з прав людини визнала його скаргу прийнятною, зазначивши, що у своєму майбутньому рішенні по суті справи «Комісія повинна взяти до уваги поточну концепцію змісту та обсягу прав, на які посилається стверджувана жертва», та «що договори з прав людини є живими інструментами, тлумачення яких повинно змінюватися із часом і з урахуванням умов сучасного життя».[81]

[74] A/HRC/44/23, п. 46.
[75] A/HRC/47/21, п. 48.
[76] Матеріал від Офісу публічної інформації, Свідків Єгови.
[77] CCPR/C/TKM/CO/2, пункти 40–41.
[78] Див. повідомлення AL TKM 2/2020.
[79] CCPR/C/UKR/CO/8, пункти 29–30.
[80] Див. https://www.oas.org/en/iachr/decisions/2020/boad1384-16en.pdf.
[81] Там же, п. 12. Див. також https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/BOL/INT_CCPR_CSS_BOL_47709_E.doc.

B. Обмеження права на свободу вираження поглядів для тих, хто публічно підтримує сумлінних відмовників від військової служби та сумлінну відмову від військової служби

37. Захист сумлінної відмови від військової служби або висловлення їй підтримки можуть вважатися правопорушенням у деяких країнах.[82] Посилаючись на свої попередні заключні зауваження, у серпні 2021 року Комітет з прав людини просив Туреччину докладніше пояснити сумісність статті 318 Кримінального кодексу країни, яка передбачає кримінальну відповідальність за «спонукання населення до відмови від військової служби», з Пактом та обговорити, чи має намір вона скасувати такі положення.[83]

38. У березні 2018 року в доповіді Генерального секретаря про співпрацю з Організацією Об'єднаних Націй, її представниками та механізмами у сфері прав людини вказувалося на ймовірне залякування та репресії щодо Навруза Тахіровича Насирлаєва [Navruz Tahirovich Nasyrlayev], який стверджував, що Туркменістан порушив його права внаслідок багаторазових судових переслідувань, засудження та позбавлення волі за сумлінну відмову від військової служби. [84] Комітет з прав людини із занепокоєнням зазначив, що після подання паном Насирлаєвим повідомлення із цього питання в будинку його сім'ї поліція провела обшук, а члени сім'ї та гості зазнали неналежного поводження.[85] Комітет з прав людини нагадав, що будь-який акт тиску, залякування або репресій щодо особи, яка подала повідомлення, або її родичів є порушенням зобов'язань Держави-учасниці за Факультативним протоколом до Пакту добросовісно співпрацювати з Комітетом у справі здійснення положень Пакту.

C. Сумлінна відмова від військової служби для тих, хто добровільно служить у збройних силах

39. Один з авторів матеріалу до цієї доповіді зазначив, що завдання полягає в тому, щоби спонукати всі Держави визнати важливість того, щоби можливість сумлінної відмови від військової служби мали особи, які проходять добровільну військову службу, та визнати той факт, що це право відноситься до свободи думки, совісті та релігії так само, як і сумлінна відмова від військової служби в контексті призову, що дає змогу обґрунтовано очікувати, що думки та переконання людини можуть змінюватися та розвиватися із часом залежно від обставин, які склалися. Приклад проблеми з цим можна побачити в Силах оборони Ірландії, де людина не має права бути звільненою з армії через сумлінну відмову від військової служби, що Держава обґрунтовує тим, що участь у силах оборони є добровільною.[86]

40. Одне повідомлення до Комітету з прав людини стосувалося жінки, яка добровільно вступила до лав збройних сил Сполучених Штатів Америки, але під час служби в Іраку в неї виникли щирі моральні та релігійні заперечення проти дій Сполучених Штатів у цьому конфлікті, що призвело до її дезертирства та переїзду до Канади.[87] Вона стверджувала, що відповідно до військового законодавства Сполучених Штатів вона не мала права на звільнення зі статусом сумлінного відмовника від військової служби у 2007 році, оскільки мала «вибіркові причини» для відмови, тоді як директива Міністерства оборони Сполучених Штатів № 1300.06 визначає, що сумлінним відмовником від військової служби є особа, що твердо, непохитно та щиро заперечує проти участі у війні в будь-якій формі або відмовляється носити зброю з міркувань релігійного вчення чи переконання.[88] У своєму рішенні від липня 2017 року Комітет з прав людини відзначив незгоду авторки з військовою участю Сполучених Штатів у конфлікті в Іраку та її відмову бути пов'язаною із засудженими нею воєнними

[82] Див. матеріал від Офісу квакерів при Організації Об'єднаних Націй [Quaker United Nations Office]
[83] CCPR/C/TUR/QPR/2, п. 21.
[84] A/HRC/36/31, п. 59, і додаток I, пункти 84–85.
[85] Див. CCPR/C/117/D/2219/2012.
[86] Див. матеріал від Європейської організації військових асоціацій і профспілок [European Organisation of Military Associations and Trade Unions] Див. також https://hudoc.esc.coe.int/eng?i=cc-164-2018-dmerits-en, пункти 41–44.
[87] CCPR/C/120/D/2196/2012, пункти 2.1–2.2. Див. також A/HRC/35/4, п. 13.
[88] CCPR/C/120/D/2196/2012, п. 5.4.

діями.[89] Однак Комітет визнав, що повідомлення не обґрунтовує достатньою мірою її твердження про те, що, виславши її до Сполучених Штатів, Канада наразила її на ризик заподіяння їй непоправної шкоди, про який ідеться в статтях 6 і 7 Пакту.[90]

D. Несправедливі процедури під час розгляду заяв

41. У березні 2022 року Комітет з прав людини знову висловив свою стурбованість із приводу переважно військового характеру складу Спеціального військового комітету в Ізраїлі, який ухвалює рішення за заявами про сумлінну відмову від обов'язкової військової служби, та повторив свою рекомендацію Ізраїлю вжити конкретних заходів із диверсифікації складу Комітету, щоби зробити його повністю незалежним і неупередженим. Ізраїлю також треба припинити практику повторного покарання та позбавлення волі сумлінних відмовників від військової служби, що може становити порушення права не бути засудженим або покараним вдруге за одне й те саме правопорушення.[91]

42. У грудні 2021 року Комітет з прав людини просив Грецію надати інформацію про заходи, вжиті для надання всім сумлінним відмовникам від військової служби альтернативи військовій службі, яка не була б каральною чи дискримінаційною ані за своїм характером, ані за витратами чи тривалістю, а також запросив інформацію про заходи, вжиті для забезпечення дотримання принципу *ne bis in idem*, щоби уникнути повторного покарання сумлінних відмовників від військової служби.[92] Національна комісія Греції з прав людини зазначила, що закон прямо забороняє сумлінним відмовникам від військової служби проходити альтернативну службу в регіоні їхнього проживання, і що вона послідовно вимагала скасувати можливість повторного судового переслідування за відмову від військової служби.[93]

43. У березні 2021 року Комітет з прав людини висловив занепокоєння тим, що у Фінляндії військовий персонал, як і раніше, бере участь у робочих групах і комітетах, що визначають характер і тривалість альтернативної служби.[94] Крім того, Комітет висловив занепокоєння тим, що Закон №330/2019 скасував звільнення від військової та цивільної служби, що надавалося «Свідкам Єгови», всупереч попереднім рекомендаціям Комітету поширити таке звільнення на інші групи сумлінних відмовників від військової служби.[95]

44. Згідно з одним із представлених матеріалів у серпні 2017 року в Колумбії ухвалили закон, що регулює різні питання призову на військову службу, включно із заявами про сумлінну відмову від військової служби. Однак склад перевірочної комісії, до якого входять чотири посадові особи з керівництва відповідного військового округу, не відповідає стандартам неупередженості та незалежності.[96]

E. Непропорційна тривалість альтернативної служби

45. Довший період проходження цивільної альтернативної служби для сумлінних відмовників від військової служби у порівнянні з тривалістю військової служби порушує статті 18 і 26 Пакту, якщо він не має під собою розумних та об'єктивних підстав.[97] Комітет з прав людини із занепокоєнням відзначив, що стандартна тривалість альтернативної невійськової служби у Фінляндії дорівнює найтривалішому періоду військової служби, і рекомендував забезпечити, щоби альтернативи військовій службі не були каральними чи дискримінаційними за своїм характером або тривалістю.[98]

[89] Там же, пункти 3.3 і 7.4.
[90] Там же, пункти 7.4–7.5.
[91] CCPR/C/ISR/CO/5, пункти 46–47, і CCPR/C/ISR/CO/4, п. 23.
[92] CCPR/C/GRC/QPR/3, п. 20, з покликанням на CCPR/C/GRC/CO/2, п. 38.
[93] Див. матеріал Національної комісії Греції з прав людини.
[94] CCPR/C/FIN/CO/7, п. 36.
[95] CCPR/C/FIN/CO/6, п. 14. Див. також матеріал від Фінського союзу сумлінних відмовників від військової служби.
[96] A/HRC/41/23, п. 42. Див. також матеріал від Християнської асоціації менонітів за справедливість [Asociación Cristiana Menonita para Justicia], Мир і ненасильницькі дії [Paz y Acción No Violenta].
[97] A/HRC/41/23, п. 57.
[98] CCPR/C/FIN/CO/7, пункти 36-37.

46. Що стосується Білорусі, Комітет з прав людини висловив занепокоєння у зв'язку з відмінностями в тривалості альтернативної та військової служби для осіб, які мають вищу освіту й не мають її, оскільки для останньої категорії тривалість альтернативної служби вдвічі довша за військову службу. Взявши до уваги, що такі відмінності були обґрунтовані прагненням не допустити зловживань і збільшення кількості заяв про альтернативну службу, Комітет висловив стурбованість дискримінаційними та каральними аспектами цих відмінностей.[99]

47. У листопаді 2019 року Спеціальні доповідачі висловили занепокоєння з приводу каральних елементів у законопроєкті про альтернативну службу в Республіці Корея, таких як тривалість альтернативної служби в 36 місяців і винятковий акцент на службі в місцях позбавлення волі, що означає, що багато сумлінних відмовників від військової служби можуть бути переведені з умов позбавлення волі в умови проходження альтернативної служби у в'язниці.[100] Уряд відповів у лютому 2020 року, що сумлінні відмовники від військової служби спочатку розміщуватимуться у виправній установі із житловими умовами та іншими побутовими зручностями для якнайшвидшої імплементації альтернативної служби; однак Уряд постійно розглядатиме питання про розширення сфер альтернативної служби.[101]

48. У жовтні 2017 року Європейський суд з прав людини зазначив, що тривалість альтернативної служби може бути важливим чинником, який необхідно враховувати під час визначення того, чи може вона сприйматися як така, що має стримувальний або каральний характер. Він послався на висновки Європейського комітету із соціальних прав і Комісара з прав людини Ради Європи про те, що тривалість альтернативної служби не може перевищувати в 1,5 рази тривалість військової служби.[102] У Вірменії альтернативна трудова служба була значно довшою, що, на думку Суду, повинно було чинити стримувальний вплив і містити каральний елемент.

F. Дискримінація за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності

49. 22 березня 2022 року Незалежний експерт із питання про захист від насильства та дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності попередив, що «військова операція Російської Федерації та подальший збройний конфлікт в Україні знищать десятиліття прогресу в боротьбі проти дискримінації та насильства за ознаками сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності». [103] Незалежний експерт послався на приклад трансгендерних і гендерно варіативних людей, чиї юридичні документи, що засвідчують особу, не відповідають їх статі або фізичній подобі, і які стикаються із серйозними труднощами на контрольно-пропускних пунктах під час перетину кордону, у центрах тимчасового перебування, медичних установах та інших критично важливих місцях, зокрема й із проблемами з отриманням звільнення за медичними підставами від обов'язкової військової служби, передбаченої виключно для чоловіків.[104]

G. Сумлінна відмова від військової служби на окупованих та інших територіях

50. У своїй резолюції 76/179 про становище у сфері прав людини в тимчасово окупованих Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, Україна, Генеральна Асамблея наполегливо закликала Російську Федерацію поважати свободу думки, совісті та релігії або переконань без дискримінації за будь-якими ознаками і припинити практику кримінального переслідування мешканців Криму, які чинять опір призову до збройних чи допоміжних сил Російської Федерації.[105] У своїх доповідях про становище у сфері прав людини в Україні у

[99] CCPR/C/BLR/CO/5, п. 47.

[100] Див. повідомлення OL KOR 4/2019. Див. також матеріали від Офісу публічної інформації, Свідків Єгови [Office of Public Information, Jehovah's Witnesses] та Антивоєнного Інтернаціоналу [War Resisters' International].

[101] Див. https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownLoadFile?gId=35166.

[102] Європейський суд з прав людини, *«Адян та інші проти Вірменії»* [Adyan and others v. Armenia], рішення від 12 жовтня 2017 року, пункти 46, 48 та 70.

[103] Див. https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/03/ukraine-protection-lgbti-and-gender-diverse-refugees-remains-critical-un.

[104] Там же. Див. також матеріал від Центру права та соціальної справедливості, Університет Ньюкасла, Австралія

[105] Пункти 6 (o) і 6 (w).

2020 і 2021 роках УВКПЛ зазначило, що в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі під час десятої призовної кампанії 2019 року приблизно 3000 чоловіків було призвано до збройних сил Російської Федерації з порушенням міжнародного гуманітарного права.[106] За ухилення від призову кримінальним законодавством Російської Федерації, яке застосовується в Криму, передбачено покарання у вигляді штрафів, виправних робіт і позбавлення волі на строк до двох років.[107] Крім того, військові комісаріати в Криму відмовляються розглядати заяви чоловіків із числа «Свідків Єгови» про проходження альтернативної цивільної служби в рамках здійснення їх права на сумлінну відмову від військової служби. В одному випадку 17-річний юнак отримав повістку про призов під час призовної кампанії навесні 2020 року, і військова призовна комісія розглянула його заяву про проходження альтернативної цивільної служби під час формального чотирихвилинного слухання, дійшовши висновку, що заявник «не зміг продемонструвати достатніх підстав того, що його морально-етичні переконання несумісні з військовою службою», без жодного пояснення своїх доводів.[108]

51. Незважаючи на занепокоєння, висловлене Спеціальним доповідачем із питання про свободу релігії або переконань щодо Придністровського регіону Республіки Молдова, [109] з лютого 2018 року сумлінні відмовники від військової служби, які відвідують цей регіон, згідно з повідомленнями, зобов'язані проходити військову службу, навіть якщо вони більше не проживають у Придністровському регіоні. Ще одна поправка до закону, внесена в грудні 2019 року, віддає пріоритет кадровим потребам влади де-факто.[110]

52. Що стосується північної частини Кіпру, то після рекомендації Спеціального доповідача з питання про свободу релігії або переконань про те, що влада де-факто повинна визнати право на сумлінну відмову від військової служби, [111] проєкт поправки, яка б включала сумлінну відмову від військової служби та альтернативну службу, обговорювався «парламентським комітетом» у лютому 2019 року.[112] Однак після зміни влади де-факто проєкт було відкликано восени 2019 року. Три справи, порушені проти Туреччини сумлінними відмовниками від військової служби з північної частини Кіпру, були визнані прийнятними й перебувають на розгляді в Європейському суді з прав людини.[113]

53. У справі *«Аванесян проти Вірменії»* [Avanesyan v. Armenia] Європейський суд з прав людини розглядав сумлінну відмову члена «Свідків Єгови» від військової служби та його засудження за ухилення від призову. Заявник народився в одному містечку в Нагірному Карабаху й має вірменський паспорт із 2012 року. [114] Після отримання повістки його затримали в Єревані та передали поліції Нагірного Карабаху, де у 2014 році засудили до двох із половиною років позбавлення волі. У своєму рішенні від 20 липня 2021 року Європейський суд з прав людини не знайшов у справі, події якої відбувалися до початку нещодавніх військових дій між Вірменією та Азербайджаном, жодних особливих обставин, які б вимагали від нього відступити від своїх висновків у попередніх рішеннях, у яких він ухвалив, що у відповідний час Вірменія здійснювала ефективний контроль над Нагірним Карабахом і що через це вона була зобов'язана забезпечувати здійснення прав та свобод, проголошених у Європейській конвенції з прав людини, на цій території. Суд зазначив, що, хоча альтернативна цивільна служба була доступна у Вірменії для сумлінних відмовників від військової служби, таких як заявник, він не зміг скористатися цим правом, оскільки, як виявилось, вважався військовозобов'язаним у Нагірному Карабасі, де, на відміну від Вірменії, право на сумлінну

[106] Див., наприклад, https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_EN.pdf, п. 13.
[107] A/HRC/47/58, п. 38.
[108] https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/30thReportUkraine_EN.pdf, п. 114.
[109] A/HRC/19/60/Add.2, пункти 53 і 69.
[110] Див. матеріал від Офісу публічної інформації, Свідків Єгови [Office of Public Information, Jehovah's Witnesses].
[111] A/HRC/22/51/Add.1, пункти 68 і 87.
[112] A/HRC/41/23, п. 9.
[113] Див. матеріал від Міжнародної організації «За спрямування податкових зборів на захист свободи совісті та зміцнення миру» [Conscience and Peace Tax International], а також https://www.ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/attachments/2022-03-21-EBCO_Annual_Report_2021_0.pdf, стор. 27.
[114] Європейський суд з прав людини, *«Аванесян проти Вірменії»* [Avanesyan v. Armenia], заява № 12999/15, рішення від 20 липня 2021 року, п. 5.

відмову від військової служби не визнавалося. [115] Навіть якщо припустити, що заявник був «громадянином» Нагірного Карабаху, як стверджував Уряд, Суд постановив, що Вірменія несе відповідальність за дії та бездіяльність влади в Нагірному Карабасі. Заявник не мав або був позбавлений можливості пройти альтернативну цивільну службу замість військової, і Суд дійшов висновку, що влада не вжила відповідних заходів для забезпечення потреб його совісті та переконань.[116]

V. Висновки та рекомендації

54. **Після оприлюднення УВКПЛ попередньої аналітичної доповіді у 2017 році відбулися важливі правові зміни у сфері визнання можливості сумлінної відмови від військової служби на міжнародному, регіональному та національному рівнях.**

55. **Деякі Держави ухвалили закони й нормативно-правові акти, які запроваджують реальну альтернативну службу цивільного характеру й декриміналізують сумлінну відмову від військової служби, що призвело до звільнення ув'язнених відмовників. Крім того, деякі Держави прямо визнали можливість сумлінної відмови від військової служби не тільки для осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, а і для персонального складу збройних сил. Крім того, персональні дані сумлінних відмовників від військової служби, яка раніше відкрито оприлюднювалися, були виключені з публічного доступу відповідно до рекомендацій міжнародних правозахисних механізмів. Деякі Держави скасували законодавство, яке раніше дозволяло призупиняти дію положень, що стосуються сумлінної відмови від військової служби під час війни.**

56. **Проте багато осіб, які прагнуть здійснити право на сумлінну відмову від військової служби, продовжують стикатися з порушеннями цього та інших прав, оскільки деякі Держави і влада де-факто не визнають це право або не забезпечують його повне здійснення на практиці. Особливе занепокоєння викликають випадки покарання, свавільного позбавлення волі і повторного судового переслідування невизнаних сумлінних відмовників від військової служби, найчастіше осіб, які належать до релігійних або конфесійних меншин і тих, які дотримуються пацифістських поглядів. До того ж у деяких Державах, які визнали можливість сумлінної відмови від військової служби, механізми альтернативної служби доступні не всім сумлінним відмовникам від військової служби, і є каральними або дискримінаційними за своїм характером або тривалістю в порівнянні з військовою службою. Також зберігаються невиправдані обмеження свободи вираження поглядів для тих, хто підтримує сумлінних відмовників від військової служби, або право на сумлінну відмову від військової служби.**

57. **Щоби привести їх у відповідність до міжнародних норм і стандартів у сфері прав людини, національні закони, політики і практики, що стосуються сумлінної відмови від військової служби, повинні керуватися такими положеннями:**

(a) **право на сумлінну відмову від військової служби випливає з права на свободу думки, совісті та релігії, закріпленого в статті 18 Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права;**

(b) **усі особи, яких стосується військова служба, повинні мати доступ до інформації про право на сумлінну відмову від військової служби та можливості отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби;**

(c) **процедура подання заяв про отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби має бути безоплатною, і плата не повинна стягуватися на жодному з її етапів;**

(d) **процедура подання заяви має бути доступна для всіх осіб, яких стосується військова служба, включно з особами, до яких застосовується військовий обов'язок, військовослужбовців за призовом, професійних, за контрактом, запасу і резерву;**

[115] Там же, п. 57
[116] Там же, п. 58

(e) **право на сумлінну відмову поширюється і на пацифістів, і на осіб, які відмовляються від військової служби вибірково і вважають, що застосування сили може бути виправданим за одних обставин і невиправданим за інших;**

(f) **можливість проходження альтернативної служби має бути надана всім сумлінним відмовникам від військової служби без дискримінації за ознакою їхніх релігійних або нерелігійних переконань;**

(g) **у осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, зокрема, призов, та у добровольців повинна бути можливість відмовитися від військової служби до її початку, на будь-якому етапі її проходження або ж після її завершення;**

(h) **міжнародне право не вимагає перевірочної процедури, і треба розглянути можливість визнання заяв про сумлінну відмову від військової служби достовірними без проведення такої процедури;**

(i) **Держави, які не визнають заяви про сумлінну відмову від військової служби достовірними без проведення перевірки, повинні створити незалежні та неупереджені органи, що діють під повним контролем цивільної влади;**

(j) **процедури подання заяв повинні ґрунтуватися на розумних і відповідних ситуації критеріях та уникати встановлення будь-яких вимог, які можуть призвести до автоматичного відхилення заяви;**

(k) **процедура розгляду будь-якої заяви про сумлінну відмову від військової служби має бути своєчасною, а всі обов'язки, пов'язані з носінням зброї, мають бути припинені до ухвалення рішення;**

(l) **після ухвалення будь-якого рішення щодо статусу сумлінного відмовника від військової служби у будь-якому випадку повинно бути право на оскарження в незалежному цивільному судовому органі;**

(m) **сумлінні відмовники від військової служби не повинні піддаватися повторному покаранню за те, що вони не підкорилися повторному наказу стосовно військової служби;**

(n) **Державам треба звільнити осіб, які ув'язнені або позбавлені свободи виключно на підставі їхньої сумлінної відмови від військової служби;**

(o) **альтернативна служба має бути сумісною з причинами сумлінної відмови від військової служби, мати небойовий або цивільний характер, відповідати суспільним інтересам і не носити карального характеру;**

(p) **будь-який довший період альтернативної служби у порівнянні з військовою допускається тільки в тому разі, якщо додатковий час для альтернативної служби ґрунтується на розумних та об'єктивних критеріях;**

(q) **Держави не повинні оприлюднювати персональні дані сумлінних відмовників від військової служби, і з них має бути знята судимість;**

(r) **ті, хто підтримує сумлінних відмовників від військової служби, або просуває право на сумлінну відмову від військової служби, повинні мати змогу повною мірою здійснювати своє право на свободу вираження поглядів.**

6.

A/HRC/41/23

Підходи та проблеми у зв'язку із застосуванням процедур отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби відповідно до стандартів прав людини. Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини

Переклад з англійської мови на українську мову офіційної публікації Ради ООН з прав людини https://undocs.org/A/HRC/41/23

Організація Об'єднаних Націй A/HRC/41/23*

Генеральна Асамблея

Поширення: Загальне
24 травня 2019 року

Оригінал: англійською

Рада з прав людини
Сорок перша сесія
24 червня - 12 липня 2019 року
Пункти 2 і 3 Порядку денного
Щорічна доповідь Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини та доповіді Управління Верховного комісара та Генерального секретаря

Підтримка та захист усіх прав людини, громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав, включно з правом на розвиток

Підходи та проблеми у зв'язку із застосуванням процедур отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби відповідно до стандартів прав людини

Доповідь Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини**

Резюме

У цій доповіді Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) спирається на матеріали, отримані від зацікавлених сторін, та аналітичну доповідь, представлену УВКПЛ Раді з прав людини на її тридцять п'ятій сесії (A/HRC/35/4). У ній коротко повторюються положення вищезгаданої доповіді, що стосуються міжнародно-правової бази, вказуються деякі прогалини у сфері імплементації та наводиться інформація щодо поточних тенденцій та змін, що стосуються сумлінної відмови від військової служби, за період із 2017 року. Також у ній розглядаються різні підходи до отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби та пов'язані із цим виклики. У заключній частині доповіді УВКПЛ пропонує мінімальні критерії, яким мають відповідати процедури розгляду заяв на отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби.

* Перевидано з технічних причин 24 червня 2019 року.

** На підставі досягнутої домовленості ця доповідь видається пізніше за передбачений термін її публікації у зв'язку з обставинами, що не залежать від доповідача.

I. Вступ

1. У своїй резолюції 36/18 Рада з прав людини звернулася до Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини (УВКПЛ) з проханням, щоб на основі консультацій з усіма Державами та відповідними міжурядовими організаціями, установами Організації Об'єднаних Націй, фондами і програмами, спеціальними процедурами, договірними органами, національними правозахисними установами й неурядовими організаціями підготувати доповідь про різні підходи та виклики у зв'язку із застосуванням процедур подання та розгляду заяв для отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби відповідно до стандартів прав людини.

2. У вербальній ноті від 12 жовтня 2018 року УВКПЛ закликало зацікавлені сторони подати відповідну інформацію для виконання запиту, що міститься в резолюції 36/18 Ради з прав людини. Матеріали було отримано від 13 Держав-учасниць, 8 неурядових організацій та одного утримувача мандатів Спеціальних процедур.[1]

3. Право на сумлінну відмову від військової служби ґрунтується на статті 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що гарантує право на свободу думки, совісті та релігії або переконань. Хоча в Пакті прямо не згадується право на сумлінну відмову від військової служби, в 1993 році Комітет із прав людини в загальному коментарі № 22 (1993) щодо права на свободу думки, совісті та релігії заявив, що таке право випливає зі статті 18, оскільки обов'язок брати участь у застосуванні смертоносної сили може серйозно конфліктувати зі свободою совісті та правом сповідувати релігію або переконання.

4. Незважаючи на те що Комісія з прав людини, Рада з прав людини, спеціальні процедури Ради, Комітет із прав людини та регіональні суди з прав людини визнали право на сумлінну відмову від військової служби, особи, які прагнуть скористатися цим правом, як і раніше, стикаються з певними труднощами. Низка Держав усе ще не визнають це право і, як наслідок, не мають нормативно-правової бази для сумлінної відмови від військової служби. Невизнання цього права може призвести до подальших порушень щодо сумлінних відмовників від військової служби, зокрема до свавільних затримань. У державах, які визнають право на сумлінну відмову від військової служби, залишаються прогалини імплементації, що перешкоджають реалізації цього права в повному обсязі. Ці прогалини, а також механізми їх усунення, що відповідають правозахисним вимогам, будуть розглянуті нижче (див. пункти 10-59).

II. Поточні тенденції та нові зміни

5. З часу опублікування попередньої чотирирічної аналітичної доповіді Управління Верховного комісара про сумлінну відмову від військової служби (A/HRC/35/4) правозахисні механізми, зокрема Комітет із прав людини (CCPR/C/TKM/CO/2, пункти 40-41), Спеціальний доповідач із питань свободи релігії або переконань (A/HRC/34/50, пункт 41), Спеціальний доповідач з питань підтримки та захисту права на свободу думки і вільне вираження поглядів, [2] Робоча група з питань свавільних затримань (див. A/HRC/WGAD/2018/40 та A/HRC/WGAD/2018/69) та Рада з прав людини в контексті універсального періодичного огляду [3] продовжили розгляд відповідних питань, висвітлюючи також наслідки порушень права на сумлінну відмову від військової служби.

[1] Матеріали, отримані під час підготовки цієї доповіді, попередні доповіді Управління Верховного комісара про сумлінну відмову від військової служби та опубліковані УВКПЛ керівні принципи щодо сумлінної відмови від військової служби (*«Сумлінна відмова від військової служби»*, 2012 рік), див. www.ohchr.org/EN/Issues/RuleOfLaw/Pages/ConscientiousObjection.aspx.

[2] Див. OL KOR 2/2018 та OL KOR 4/2018 (спільні повідомлення) доступні за покликанням: https://spcommreports.ohchr.org/.

[3] Див. A/HRC/36/8, п. 100.84 та Add.1, п. 64; A/HRC/37/11, пункти 132.94–132.105 і Додаток 1, п. 32.

У своїх останніх міркуваннях за індивідуальними повідомленнями, що стосуються сумлінної відмови від військової служби, Комітет із прав людини підтвердив свою незмінну правову позицію, згідно з якою судове переслідування та засудження заявників, які відмовилися від проходження обов'язкової військової служби через свої релігійні переконання та міркування совісті, є порушенням їхніх прав, закріплених у пункті 1 статті 18 Пакту.[4]

6. У нещодавній доповіді з питання про молодь і права людини Верховний комісар зазначила, що питання сумлінної відмови від військової служби стосується представників молоді більшою мірою, ніж будь-якої іншої групи населення, та висловила жаль у зв'язку з недостатньою імплементацією правових позицій та рекомендацій міжнародних та регіональних органів з прав людини, а також у зв'язку з тим фактом, що деякі Держави не визнають або не повною мірою реалізовують на практиці право на сумлінну відмову від військової служби (A/HRC/39/33, п.п. 53-56). Щодо змін на регіональному рівні, то в листопаді 2018 року Європейський молодіжний форум ухвалив всеосяжну резолюцію про право на сумлінну відмову від військової служби, в якій, серед іншого, закликав свої організації-члени підтримувати сумлінну відмову від військової служби як "право молоді".[5]

7. На момент подання цієї доповіді низка країн перебували на етапі ухвалення, розроблення або зміни законодавства, що стосується сумлінної відмови від військової служби. Крім того, це право було нещодавно визнано деякими національними судами, наприклад, Конституційний суд Багатонаціональної Держави Болівія в резолютивній частині свого рішення № 0265/2016-S2 від 23 березня 2016 року наполегливо закликав Законодавчу асамблею через ухвалення спеціальних нормативно-правових положень врегулювати всі питання, що стосуються цього права на сумлінну відмову від військової служби та положень про заміну обов'язкової військової служби на альтернативну.[6] У серпні 2017 року в Колумбії ухвалили новий закон відносно призову на військову службу, що стосується статусу сумлінного відмовника від військової служби. 8 березня 2019 року Міністерство національної оборони Греції представило законопроєкт, який регулює, серед іншого, питання, що стосуються права на сумлінну відмову від військової служби. Організації громадянського суспільства, які надали свої коментарі[7] щодо законопроєкту, відкритого для консультацій, хоча й привітали низку його позитивних положень, проте знову висловили свою стурбованість у зв'язку з деякими проблемними питаннями, що залишаються невирішеними та суперечать міжнародному та європейському праву в галузі прав людини[8], як було відзначено Організацією Об'єднаних Націй і регіональними правозахисними органами.[9]

8. 28 червня 2018 року в історичному рішенні Конституційний суд Республіки Корея постановив, що ненадання можливості проходження альтернативних видів цивільної служби сумлінним відмовникам від військової служби є неконституційним, і надав Уряду термін до 31 грудня 2019 року, щоб впровадити альтернативну службу для сумлінних відмовників від військової служби.[10] У вересні 2018 року Уряд оголосив, що він планує підготувати заходи щодо створення системи альтернативної служби та пропозицію про внесення змін до Закону про військову службу для подання на розгляд до Національних зборів.[11]

[4] Див., наприклад, CCPR/C/124/D/2268/2013, п. 7.4.
Див. також A/HRC/23/22, пункти 8–13, A/HRC/35/4, пункти 4–8 та УВКПЛ, *«Сумлінна відмова від військової служби»* (видання Організації Об'єднаних націй, у продажу за № E.12.XIV.3).
[5] Див. www.youthforum.org/sites/default/files/publication-pdfs/0160-18_Resolution_conscientious_objection_FINAL_0.pdf.
[6] Матеріали, надані Багатонаціональною Державою Болівія.
[7] Наприклад, див. www.ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/attachments/2019-04-16-EBCO_Press-Release-Greece.pdf.
[8] Див. www.amnesty.org/en/documents/eur25/0088/2019/en/ та www.ebco-beoc.org/node/453.
[9] Див., наприклад, CCPR/C/GRC/CO/2, пункти 37–38, A/HRC/33/7, п. 136.15 та 136.16, і A/HRC/35/4, пункти 18, 51, 53, а також 54, Спеціальний доповідач із питань свободи релігії або переконань, повідомлення GRC 3/2016 (https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownLoadPublicCommunicationFile?gId=22834); та Європейський суд із прав людини, *«Папавасілакіс проти Греції»* [Papavasilakis v. Greece], заява № 66899/14, рішення від 15 вересня 2016 року.
[10] Див. відповідь Уряду Республіки Корея за повідомленням KOR 2/2018, надісланим спільно Спеціальним доповідачем із питання свободи думки та вираження поглядів, Спеціальним доповідачем із питання про право на недоторканність приватного життя та Спеціальним доповідачем із питань свободи релігії або переконань. Див. також www.loc.gov/law/foreign-news/article/south-korea-supreme-court-finds-conscientious-objection-to-military-service-justifiable/.
[11] https://spcommreports.ohchr.org/TMResultsBase/DownLoadFile?gId=34327.

1 листопада 2018 року Верховний суд Республіки Корея ухвалив знакове рішення про скасування кримінальної відповідальності за сумлінну відмову від військової служби, вказавши, що моральні та релігійні переконання є вагомою підставою для відмови від військової служби, та розпорядився звільнити з-під варти 58 сумлінних відмовників від військової служби. [12] У грудні 2018 року було опубліковано законопроєкт про альтернативну службу. Організації громадянського суспільства та Національна комісія з прав людини Республіки Корея висловили зауваження щодо законопроєкту та висловили занепокоєння з приводу його невідповідності міжнародним нормам і стандартам у галузі прав людини та наявності в ньому положень дискримінаційного та карального характеру.[13]

9. Щодо сумлінної відмови від військової служби на спірних територіях, які не перебувають під контролем Уряду, то Спеціальний доповідач із питань свободи релігії або переконань відзначив відсутність положень, які б регулювали сумлінну відмову від військової служби у північній частині Кіпру та рекомендував владі де-факто визнати це право на сумлінну відмову від військової служби та забезпечити наявність у сумлінних відмовників можливості проходження альтернативної цивільної служби, яка б була сумісною з мотивами сумлінної відмови та не мала б каральної дії (A/HRC/22/51/Add.1, пункти 68 і 87). Одна з організацій, що подала матеріали для аналітичної доповіді, зазначила, що «парламентський комітет» вивчає можливість впровадження альтернативної служби для сумлінних відмовників від військової служби в північній частині цього острова (A/HRC/35/4, пункт 57).[14] Після цього, як повідомлялося, 7 січня 2019 року до парламенту було подано проєкт поправки, що передбачає сумлінну відмову від військової служби та впровадження альтернативної служби, а 13 лютого 2019 року парламентський комітет розпочав його обговорення.[15]

III. Підходи та проблеми у зв'язку із застосуванням процедур отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби відповідно до стандартів прав людини

A. Визнання статусу сумлінного відмовника від військової служби без проведення перевірки, дослідження або співбесіди

10. У своїй резолюції 24/17 Рада з прав людини привітала той факт, що деякі Держави визнають достовірними заяви про сумлінну відмову від військової служби без проведення жодної перевірки. Така позиція вже отримала в 1989 році підтримку Європейського парламенту, який ухвалив резолюцію про сумлінну відмову від військової служби та альтернативну службу (A3-15/89), в якій заявив, що "жоден суд або комітет не може перевірити сумління людини" і що "для отримання статусу сумлінного відмовника повинно бути достатньо заяви з викладенням підстав відмови". У 1998 році Комісія з прав людини у своїй резолюції 1998/77 також підтримала такий підхід і привітала той факт, що деякі держави приймають заяви про сумлінну відмову від військової служби як достовірні без проведення жодної перевірки. Цей підхід ґрунтується на презумпції, що ніхто не може краще за саму людину знати, чи узгоджується військова служба з її релігією або переконаннями, чи ні; на засадничому правозахисному принципі індивідуального самовизначення; а також на тому факті, що жоден суд чи комітет не може проникнути в чиєсь сумління і "перевірити" його.[16]

11. У деяких Державах, таких як Австрія, Норвегія і Швейцарія, заяви про отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби приймаються без подальшої перевірки або співбесіди, незалежно від наявності можливості проходження альтернативної служби.

[12] Повідомлення KOR 4/2018, надіслане спільно Спеціальним доповідачем з питань підтримки та захисту права на свободу думки і слова, Спеціальним доповідачем з питань права на приватність та Спеціальним доповідачем з питань свободи релігії або переконань.

[13] Див. www.amnesty.org/download/Documents/EUR2500882019ENGLISH.PDF, www.amnesty.org/download/Documents/ASA2503522019ENGLISH.pdf, www.peoplepower21.org/English/1595404 і https://en.yna.co.kr/view/AEN20190322009000315.

[14] Матеріали, надані Міжнародним товариством примирення [International Fellowship of Reconciliation].

[15] Див. www.ebco-beoc.org/sites/ebco-beoc.org/files/attachments/2019-01-09-Press-Release_EBCO_Cyprus_Halil.pdf.

[16] Матеріали, надані Європейським бюро сумлінної відмови від військової служби [European Bureau for Conscientious Objection].

12. У Норвегії для подання заяви про сумлінну відмову від військової служби необхідно заповнити стандартну форму, яку можна отримати в Міністерстві юстиції.[17] Після того, як у 2011 році альтернативна служба в Норвегії була тимчасово скасована, сумлінні відмовники просто звільняються від військової служби. У Швейцарії, незважаючи на те, що заявники мають просити бланк заяви в Міністерстві економіки, вони більше не зобов'язані ані пояснювати причини своєї сумлінної відмови від військової служби (але повинні вказати, що військова служба суперечить їхнім переконанням),[18] ані проходити співбесіду з комісією (раніше до її складу входили цивільні особи, відібрані Міністерством).

B. Процедури подання заяв, що відповідають правозахисним стандартам

13. Крім системи, за якої Держава приймає заяву особи про сумлінну відмову від військової служби як достовірну без будь-якої перевірки, існує й інша система перевірки заяв на основі документів та інших доказів. Процедури подання заяв і визнання статусу сумлінного відмовника мають ключове значення для забезпечення здійснення на практиці права на сумлінну відмову від військової служби. Представлені в цьому розділі критерії ґрунтуються, в першу чергу, на міжнародних стандартах і юридичній практиці з урахуванням, у відповідних випадках, застосовних регіональних інструментів захисту прав людини. Вони включають вимогу про наявність можливості проходження альтернативної служби для сумлінного відмовника від військової служби і призначені для використання під час розробки процедур подання та розгляду заяв відповідно до міжнародного права в галузі прав людини. Ці критерії призначені насамперед для надання технічної допомоги членам парламенту і урядовцям, які можуть брати участь у розробленні відповідних законів або встановленні правил, а також офіційним особам Держави, відповідальним за їх впровадження, і, зрештою, організаціям громадянського суспільства, які контролюють дотримання Державами своїх правозахисних зобов'язань щодо права на сумлінну відмову від військової служби.

1. Чинна законодавча і нормативно-правова база[19]

14. Країни, в яких військова служба є обов'язковою і які визнають право на сумлінну відмову від неї, повинні мати чинну законодавчу або нормативно-правову базу щодо сумлінної відмови від військової служби для ефективного здійснення цього права (CCPR/C/PRY/CO/2, пункт 18).

15. Азербайджан, який закріпив право на сумлінну відмову від військової служби у статті 76 (II) своєї Конституції, досі не впровадив законодавство, що забезпечує здійснення на практиці цього права на сумлінну відмову від військової служби.[20] У 2018 році двоє Свідків Єгови були засуджені до одного року позбавлення свободи умовно з іспитовим терміном в один рік за сумлінну відмову від військової служби.[21] Комітет з прав людини рекомендував Азербайджану впровадити таке законодавство без жодних обмежень щодо категорії переконань, забезпечити можливість проходження альтернативної служби цивільного характеру для сумлінних відмовників і скасувати всі санкції проти них (CCPR/C/AZE/CO/4, пункт 35).

16. У процесі впровадження або зміни законодавства щодо альтернативної служби деякі Держави повідомляють про проблеми, пов'язані з національною безпекою, забезпеченням справедливого ставлення до осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, або запобіганням зловживанням у системі альтернативної служби, а також відсутністю в країні консенсусу з цього питання. У своєму поданні Уряд Азербайджану згадав існуючий конфлікт у Нагірно-Карабаському регіоні і пов'язані з ним політичні труднощі як одну з основних перешкод для впровадження законодавства про альтернативну службу.

[17] Матеріал від Офісу квакерів при Організації Об'єднаних Націй [Quaker United Nations Office] та «Антивоєнного Інтернаціоналу» [War Resisters' International].
[18] Див. матеріали від організації InfoDroit.
[19] Докладний аналіз правової бази див. у роботі Гайнера Білефельдта, Назіли Ганея та Майкла Вінера *«Свобода релігії або переконань: коментар щодо міжнародного права»* (Видавництво Оксфордського університету, 2016 рік) [Heiner Bielefeldt, Nazila Ghanea and Michael Wiener, Freedom of Religion or Belief: An International Law Commentary (Oxford University Press, 2016)] стор. 258–293.
[20] Матеріали надані Азербайджаном та «Антивоєнним Інтернаціоналом» [War Resisters' International]. Після приєднання до Ради Європи у 2001 році Азербайджан узяв на себе зобов'язання ухвалити до січня 2003 року закон про альтернативну службу відповідно до європейських стандартів; див. www.coe.int/nn/web/commissioner/-/the-right-to-conscientious-objection-to-military-service-should-be-guaranteed-in-all-parts-of-euro-1?desktop=true.
[21] Матеріали, надані «Антивоєнним Інтернаціоналом» [War Resisters' International].

Незважаючи на те, що Держава пояснила, що останніми роками не було зареєстровано жодного випадку відмови осіб від несення військової служби у зв'язку з їхньою релігійною приналежністю або судових справ у зв'язку з ухиленням від військової служби через релігійні мотиви, у 2018 році за сумлінну відмову від військової служби було засуджено в кримінальному порядку двох Свідків Єгови.[22]

2. Доступність інформації про право на сумлінну відмову від військової служби та прозорість процедур його здійснення

17. У своїй резолюції 24/17 Рада з прав людини підтвердила важливість доступності інформації про право на сумлінну відмову від військової служби та про шляхи отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби для всіх осіб, яких стосується військова служба. Вона також привітала ініціативи щодо широкого розповсюдження такої інформації і закликала Держави у відповідних випадках надавати особам, до яких застосовується військовий обов'язок, та особам, які несуть військову службу добровільно, інформацію про право на сумлінну відмову від військової служби. Право на доступ до інформації, що є в розпорядженні державних органів, є невід'ємною частиною основоположного права на свободу вираження поглядів, гарантованого як Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, так і статтею 19 Загальної декларації прав людини, та охоплює свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами, незалежно від державних кордонів. Право на свободу вираження поглядів і доступ до інформації вимагає від Держав не забороняти поширення інформації про право на сумлінну відмову від військової служби.[23]

18. Спеціальний доповідач з питань свободи релігії або переконань висловив свої зауваження щодо важливості наявності прозорих процедур для сумлінних відмовників від військової служби (A/HRC/19/60/Add.1, пункт 64 (g)). Комітет із прав людини також наголосив на необхідності прозорості як процесів, так і критеріїв надання тій чи іншій особі статусу сумлінного відмовника, рекомендувавши Державам прийняти спеціальні нормативно-правові акти про сумлінну відмову від військової служби для того, щоб забезпечити ефективне здійснення цього права та гарантувати належне поширення інформації про його здійснення серед усього населення (CCPR/C/PRY/CO/2, пункт 18). Державам треба також пояснити, за якими критеріями приймаються або відхиляються заяви про альтернативну військовій службу, і вжити відповідних заходів для забезпечення здійснення права на сумлінну відмову від військової служби (CCPR/C/EST/CO/3, пункт 14).

19. На регіональному рівні Парламентська асамблея Ради Європи у своїй резолюції 337 (1967) сформулювала принцип, згідно з яким військовозобов'язані особи мають бути проінформовані про свої права під час отримання повістки про призов або про передбачуваний призов.

20. У національній практиці використовується різноманітність підходів. В Австрії відповідну інформацію розсилають разом із повістками, а бланк заяви про відмову можна завантажити з вебсайту Управління з питань цивільної служби. В Угорщині, коли військова служба за призовом ще була обов'язковою (до 2015 року), у тексті повістки зазначалася можливість проходження цивільної служби без вимоги подання заяви про сумлінну відмову від військової служби. У Російській Федерації громадянин, який має право на заміну військової служби альтернативною цивільною службою з однієї з трьох визнаних підстав, для здійснення цього права повинен особисто з'явитися до муніципального навчального пункту військового комісаріату і зареєструватися, щоб повідомити владу про те, з якої причини він вирішив це зробити.[24] У Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, незважаючи на те що особи, які проходять службу в будь-якому з трьох родів військ, мають право подати заяву про звільнення в якості сумлінного відмовника від військової служби, інформація про те, як подати таку заяву, не є загальнодоступною.[25] Це дало підстави одній з некомерційних організацій, що займаються дослідженнями та проведенням кампаній, заявити, що багато людей не знають про своє право звільнитися, якщо у них сформується сумлінна відмова.[26]

[22] Там же. Див. також www.forum18.org/archive.php?article_id=2415.

[23] Наприклад, стаття 318 Кримінального кодексу Туреччини передбачає кримінальну відповідальність за «відвертання народу від військової служби»; у 2013 році до неї було внесено поправки, які безпосередньо стосуються заяв або поведінки, що «заохочують і спонукають людей дезертирувати або не проходити військову службу».

[24] Матеріал наданий Російською Федерацією.

[25] Матеріал від Офісу квакерів.

[26] Див. www.parliament.uk/documents/joint-committees/human-rights/Briefing_from_Forces_Watch_Conscientious_objection.pdf.

Однак у відповідь на поданий відповідно до Закону про свободу інформації запит «Антивоєнним Інтернаціоналом» [War Resisters' International] [27] деяка інформація була отримана та опублікована на вебсайті. На Кіпрі, незважаючи на наявність у законодавстві положення про сумлінну відмову від військової служби та про її заміну альтернативною службою суспільству, отримання інформації щодо процедур такої заміни та доступу до них є проблематичним. Особи, до яких застосовується військовий обов'язок, не мають реального доступу до інформації, а строки подання заяв про проходження альтернативної служби є досить стислими, що перешкоджає отриманню доступу до цього права на практиці.[28]

3. Наявність і доступність процедур подання заяв та недопущення дискримінації

(a) Безоплатний доступ до процедур подання заяв

21. Подання заяв про отримання статусу сумлінного відмовника має бути безкоштовним; жодна плата стягуватися не повинна. У багатьох Державах, які визнають сумлінну відмову від військової служби, не стягується оплата під час процедури подання заяви і не вимагається фінансовий внесок замість проходження військової служби. Комітет з прав людини висловив критичні зауваження у зв'язку з тим, що плата за звільнення від військової служби може призвести до дискримінації. Він висловив занепокоєння у зв'язку з практикою стягнення плати за звільнення від військової служби та можливої дискримінації у зв'язку з цим (CCPR/C/MNG/CO/, пункт 23).

(b) Доступність процедури подання заяв для всіх осіб, яких стосується військова служба

22. З огляду на те, що право змінювати свою релігію або переконання має основоположне значення для свободи релігії або переконань, [29] військовослужбовці, які проходять обов'язкову військову службу за призовом, а також професійні члени збройних сил та резервісти можуть сформувати сумлінну відмову від військової служби. Тому процес подання заяв має бути відкритий для всіх осіб, яких стосується військова служба.

23. На регіональному рівні Парламентська асамблея Ради Європи у своїй рекомендації 1518 (2001) рекомендувала Комітету міністрів запропонувати Державам-учасницям, які ще не зробили цього, включити до свого законодавства право професійних членів збройних сил подавати заяви про надання їм статусу сумлінного відмовника від військової служби. Згодом Комітет міністрів у своїй рекомендації CM/Rec(2010)4 рекомендував надати професійним військовослужбовцям таку можливість.

24. Лише обмежена кількість Держав надає статус сумлінного відмовника професійним військовослужбовцям.[30] З урахуванням загальної тенденції до переведення збройних сил на професійну основу, питання надання таким військовослужбовцям статусу сумлінного відмовника заслуговує на детальніший розгляд. У Греції, незважаючи на відсутність у національному законодавстві положень, що визнають право професійних військовослужбовців на сумлінну відмову від військової служби (A/HRC/35/4, пункт 51), професійні військовослужбовці збройних сил можуть звільнитися з армії (відповідно до інформації, що міститься в одному з наданих матеріалів, про звернення автора до Міністерства національної оборони в жовтні 2018 року), але повинні виплатити значну суму грошей, якщо хочуть перервати свій контракт достроково.[31] У 2012 році Верховний Суд Грузії постановив, що альтернативна цивільна служба має бути доступною для осіб, призваних до резерву.[32] Одне з джерел повідомляє, що рішення Верховного Суду було впроваджено, і, що такі особи, яких призивають на військову службу в резерві, можуть скористатися можливістю пройти альтернативну службу.[33]

25. Одне з джерел повідомляє, що в законі Білорусі "Про альтернативну службу" нічого не сказано про становище осіб, які після служби в армії стають сумлінними відмовниками.

[27] Див. www.wri-irg.org/en/news/2007/modindex-en.htm.
[28] Матеріали, надані «Антивоєнним Інтернаціоналом» [War Resisters' International].
[29] Див. статтю 18 Загальної декларації прав людини, статтю 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, і пункт 5 загального коментаря № 22 (1993) Комітету з прав людини щодо права на свободу думки, совісті та релігії.
[30] Матеріали надані Європейською організацією військових асоціацій і профспілок [European Organisation of Military Associations and Trade Unions] Див. також УВКПЛ, *Сумлінна відмова від військової служби*, стор. 55.
[31] Матеріал, наданий «Міжнародною амністією» [Amnesty International].
[32] Матеріал від Офісу квакерів.
[33] Матеріал від Управління Генерального юрисконсульта Свідків Єгови.

У цьому матеріалі йдеться про випадок, коли особа, яка після служби в армії стала Свідком Єгови, у 2018 році була призвана як резервіст на військові збори. Прохання про звільнення від служби було відхилено військовим комісаріатом, так само як і скарга вищому військовому керівництву.[34]

(c) Вибіркова сумлінна відмова

26. Вибіркова сумлінна відмова[35] відрізняється від повної відмови брати участь у будь-якій формі в будь-яких воєнних діях, або нести службу в будь-якому роді військ збройних сил і визнає легітимність деяких воєнних дій. Особа, яка виступає за вибіркову сумлінну відмову від військової служби, заперечує з міркувань совісті проти конкретного конфлікту або застосування зброї. На сьогодні дуже мало Держав визнають вибіркову сумлінну відмову від військової служби.[36] Генеральна Асамблея у своїй резолюції 33/165 імпліцитно визнала один із видів вибіркової сумлінної відмови, закликавши Держави-учасниці надавати притулок або безпечний проїзд в іншу Державу особам, які змушені були залишити свою країну громадянства виключно через сумлінну відмову сприяти насадженню апартеїду за допомогою служби в збройних або поліцейських силах. Робоча група з свавільних затримань і Спеціальний доповідач із питань свободи релігії або переконань також розглядали справи осіб, які виступають за вибіркову сумлінну відмову від військової служби (E/CN.4/2005/6/Add.1, рішення № 24/2003; A/HRC/23/51, справа № USA 34/2012).

(d) Недопущення дискримінації за підставами сумлінної відмови та між групами

27. Причини сумлінної відмови тієї чи іншої особи від військової служби є різноманітними та не обмежуються релігійними переконаннями; тому статус сумлінного відмовника має бути доступний для всіх осіб, незалежно від того, на якій підставі вони сумлінно відмовляються від військової служби. Наприклад, право на отримання статусу сумлінного відмовника не повинно обмежуватися вичерпним переліком конкретних релігій або релігійними мотивами відмови. У своїй резолюції № 24/17 Рада з прав людини визнала, що сумлінна відмова від військової служби випливає з принципів і міркувань сумління, включно з глибоким переконанням, пов'язаним із релігійними, етнічними, гуманітарними або аналогічними мотивами.

28. У загальному коментарі № 22 Комітет із прав людини однозначно заявив, що не повинно бути жодного розрізнення між сумлінними відмовниками на підставі характеру їхніх конкретних переконань. В одному зі своїх *obiter dictum* Комітет висловив думку про те, що Державі-учасниці треба забезпечити рівне ставлення до всіх осіб, які однаково рішуче заперечують проти несення як військової, так й альтернативної служби, та рекомендував Державі-учасниці переглянути її відповідні норми та практику з метою усунення будь-якої дискримінації в цьому зв'язку (CCPR/C/48/D/402/1990, пункт 9.4).

29. У Фінляндії особи, які заявляють про свою відмову проходити службу, можуть її обґрунтувати релігійними або етичними міркуваннями. Комітет із прав людини висловив стурбованість у зв'язку з тим, що преференційний режим, яким користуються Свідки Єгови, не поширюється на інші групи осіб, які є сумлінними відмовниками від військової служби (CCPR/C/FIN/CO/6, пункт 14). Він висловив аналогічну стурбованість щодо Греції у зв'язку з доповідями, що свідчать про дискримінацію на підставі різних причин відмови від військової служби (CCPR/C/GRC/CO/2, пункт 37).

30. У наданому матеріалі Російська Федерація вказала, що відповідно до Закону "Про альтернативну цивільну службу" три категорії громадян мають право на заміну військової служби за призовом на альтернативну цивільну службу: особи, для яких проходження військової служби суперечить їхнім переконанням; особи, для яких несення військової служби суперечить їхньому віросповіданню; та особи, які належать до корінного нечисленного народу, ведуть традиційний спосіб життя, здійснюють традиційну господарську діяльність і займаються традиційними ремеслами. У Киргизстані можливість сумлінної відмови від військової служби мають лише члени зареєстрованих релігійних організацій, вчення яких забороняють їхнім послідовникам застосовувати зброю. Комітет із прав людини закликав Киргизстан забезпечити, щоб будь-які внесені до законодавства зміни передбачали можливість сумлінної відмови від військової служби відповідно до положень статей 18 і 26 Пакту з урахуванням того факту, що стаття 18 також захищає свободу совісті осіб, які не є віруючими (CCPR/C/KGZ/CO/2, пункт 23).

[34] Там же.
[35] Див. УВКПЛ, *Сумлінна відмова від військової служби*, стор. 20.
[36] Там же, стор. 58.

У Білорусі новий Закон "Про альтернативну службу", що набув чинності у 2016 році, поширюється тільки на релігійних пацифістів.[37]

(e) Відсутність часових обмежень для подання заяв

31. Через засадничу свободу особи змінювати свою релігію або переконання, відповідно до міжнародного права в галузі прав людини, не можуть встановлюватися часові рамки для здійснення права на сумлінну відмову від військової служби. У своїй резолюції 24/17 Рада з прав людини закликала Держави визнавати право на сумлінну відмову від військової служби в будь-який час – до, під час та після проходження військової служби. Отже, право на подання заяв про отримання статусу сумлінного відмовника не повинно обмежуватися жодними крайніми строками. Спеціальний доповідач із питань свободи релігії або переконань (A/HRC/35/4, пункт 23) та Комітет із прав людини (CCPR/C/79/Add.61, пункти 15 і 20) встановили чіткі стандарти та винесли рекомендації проти застосування жорстких часових меж для подання заяв про отримання статусу сумлінного відмовника.

32. На регіональному рівні Парламентська асамблея Ради Європи,[38] Комітет міністрів Ради Європи[39] та Європейський парламент[40] рекомендували включити до законодавства положення, що стосуються права осіб на реєстрацію як сумлінних відмовників від військової служби до, під час чи після призову на військову службу або проходження військової служби.

33. У 2012 році Федеральний адміністративний суд Німеччини постановив, що всі громадяни повинні мати можливість у будь-який час відмовитися від військової служби, незалежно від виду покладених на них військових обов'язків.[41] У Швейцарії стаття 19 Закону про цивільну службу дозволяє подання заяв про прийняття на цивільну службу в будь-який час. У Норвегії не існує часових обмежень для подання заяв про отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби.[42]

34. У порушення стандартів прав людини в низці Держав діють суворі обмеження на подання заяв щодо отримання статусу сумлінного відмовника. У Греції особи, до яких застосовується військовий обов'язок, можуть скористатися правом на сумлінну відмову від військової служби лише до того дня, коли вони повинні з'явитися для проходження служби; заяви, подані після зарахування до збройних сил, не приймаються.[43] У Російській Федерації заяви необхідно подавати до початку чергового призову; проте вони можуть бути прийняті і після закінчення встановленого терміну, особливо якщо для такої затримки є вагомі підстави.[44]

(f) Процес визначення статусу відмовника/ прийняття відповідних рішень

35. Процедури подання заяв можуть істотно відрізнятися: від письмової заяви з викладенням причин для сумлінної відмови від військової служби до проведення особистих співбесід або слухань у суді чи перед комісією.[45] В усіх випадках розгляд заяв повинен включати всі гарантії, необхідні для справедливої процедури.[46]

(i) Незалежність і неупередженість органу ухвалення рішень

36. Вимога щодо незалежності та неупередженості органів, що розглядають заяви, передбачена міжнародними стандартами та рекомендаціями, винесеними як на міжнародному, так і на регіональному рівнях. У своїй резолюції 24/17 Рада з прав людини закликала Держави створити незалежні та неупереджені органи ухвалення рішень, доручивши їм винесення рішень щодо того, чи дійсно має особа сумлінну відмову від військової служби в кожному конкретному випадку, з урахуванням вимоги не дискримінувати сумлінних відмовників за ознакою характеру їхніх конкретних переконань.

[37] Матеріали, надані «Антивоєнним Інтернаціоналом» [War Resisters' International].
[38] Рекомендація 1518 (2001), пункт 5.1.
[39] Рекомендація CM/Rec (2010)4, пункт 40 та рекомендація № R (87) 8, пункти 4 та 8.
[40] Резолюція про повагу до прав людини в Європейському співтоваристві (http://aei.pitt.edu/5756/1/5756.pdf), para. 49.
[41] Матеріал від Офісу квакерів.
[42] Там же.
[43] Матеріал, наданий «Міжнародною амністією» [Amnesty International].
[44] Закон "Про альтернативну цивільну службу", стаття 11.
[45] Див., наприклад, матеріали від Російської Федерації.
[46] Комітет міністрів Ради Європи, рекомендація № R (87) 8, пункт 5.

Комітет із прав людини багато разів висловлював занепокоєння у зв'язку з тим, що розгляд заяв перебуває під контролем Міністерства оборони, особливо в тих випадках, коли до складу відповідних колегій або комітетів входять військові офіцери, що свідчить про недостатню незалежність і неупередженість. Він також неодноразово рекомендував повністю передати розгляд заяв про отримання статусу сумлінного відмовника під повний або частковий контроль цивільної влади.[47]

37. Спеціальний доповідач із питань свободи релігії або переконань (колишній Спеціальний доповідач із питань релігійної нетерпимості при Комісії з прав людини) з 1992 року вказує на низку критеріїв, що стосуються сумлінної відмови від військової служби, зокрема стосовно органів ухвалення рішень, а саме: рішення повинне ухвалюватися, за можливості, неупередженим трибуналом, створеним з цією метою, або звичайним цивільним судом із застосуванням усіх правових гарантій, передбачених у міжнародних договорах з прав людини. Орган ухвалення рішень має бути повністю відокремленим від органів військової влади, а сумлінному відмовнику від військової служби необхідно забезпечити можливість слухання його справи та надання права на юридичне представництво і виклик відповідних свідків (E/CN.4/1992/52, пункт 185).

38. На регіональному рівні як Парламентська асамблея, так і Комітет міністрів Ради Європи виносили рекомендації щодо гарантій відокремлення органу ухвалення рішень від органів військової влади та забезпечення того, щоб склад цього органу слугував запорукою максимальної незалежності та неупередженості.[48] Комісар Ради Європи з прав людини прямо рекомендував передати адміністративні повноваження щодо надання статусу сумлінного відмовника від військової служби від Міністерства оборони незалежному цивільному відомству.[49]

39. У Німеччині рішення за заявами про сумлінну відмову від військової служби, зокрема поданими професійними військовослужбовцями, ухвалює Федеральне управління у справах сім'ї та громадянського суспільства - орган винятково цивільного характеру.[50] У Швейцарії заяви подаються до Федерального департаменту з економічних питань.

40. Наведені нижче приклади законодавства та практики розгляду заяв про сумлінну відмову від військової служби не відповідають стандартам неупередженого та незалежного процесу розгляду, встановленим міжнародним правом.

41. Комітет із прав людини висловив занепокоєння у зв'язку з відсутністю незалежності та неупередженості спеціального комітету, який займається розглядом заяв про сумлінну відмову від військової служби в Греції (CCPR/C/GRC/CO/2, пункти 37-38).[51] Законопроєкт, що регулює, зокрема, питання, що стосуються права на сумлінну відмову від військової служби, було винесено на громадське обговорення в березні 2019 року (див. пункт 7 вище). Проте він досі залишається проблематичним, оскільки, незважаючи на те що до нового складу спеціального комітету з п'яти осіб тепер входить лише один військовий офіцер (а не два, як було раніше), розгляд заяв про сумлінну відмову від військової служби, як і раніше, не перебуває повністю під контролем цивільної влади.

42. Відповідно до прийнятого в Колумбії у 2017 році закону, що регулює різні аспекти призову на військову службу, включно із заявами про сумлінну відмову від військової служби, до складу комісії, що займається розглядом заяв і проведенням співбесід із заявниками, входять чотири посадові особи з відповідного військового округу (лікар, психолог, юрист і командир) і один представник прокуратури.

[47] Матеріали, надані Європейським бюро сумлінної відмови від військової служби, що стосуються документів CCPR/C/GRC/CO/2, пункти 37–38, CCPR/CO/83/GRC, пункт 15, CCPR/C/RUS/CO/6, пункт 23 та CCPR/C/ISR/CO/3, пункт 19.

[48] Див. рекомендацію Парламентської асамблеї Ради Європи № 337 (1967) та рекомендацію Комітету міністрів Ради Європи № R(87)8.

[49] Доповідь Комісара з прав людини пана Альваро Хіль-Роблеса про відвідування ним Грецької Республіки (CommDH(2002)5), пункт 18 [Mr. Alvaro Gil-Robles, Commissioner for Human Rights, on his visit to the Hellenic Republic (CommDH(2002)5), para. 18].

[50] Матеріали, надані Офісом квакерів та Європейським бюро сумлінної відмови від військової служби.

[51] Матеріали, надані «Антивоєнним Інтернаціоналом» та «Міжнародною амністією». Див. також спільну заяву, зроблену Європейським бюро сумлінної відмови від військової служби та «Антивоєнним Інтернаціоналом» (www.wri-irg.org/en/story/2017/greece-conscientious-objectors-boycott-conscience-examination-committee).

Такий склад комісії не відповідає стандартам неупередженості та незалежності.[52]

43. У своїх заключних зауваженнях щодо четвертої періодичної доповіді Ізраїля Комітет із прав людини висловив свою стурбованість у зв'язку з процедурами, що застосовуються спеціальним комітетом, якому доручено рекомендувати компетентним органам задовольнити або відхилити клопотання тієї чи іншої особи про звільнення від обов'язкової військової служби з міркувань совісті, а також у зв'язку з тим, що цьому спеціальному комітету бракує незалежності, з огляду на той факт, що серед його членів є тільки одна цивільна особа (CCPR/C/ISR/CO/4, пункт 23).

44. У Російській Федерації сумлінні відмовники повинні звернутися до призовної комісії із заявою про проходження альтернативної цивільної служби. Призовна комісія, яка за законом є відокремленою від військового комісаріату, приймає рішення щодо призову на військову службу і розглядає заяви про проходження альтернативної цивільної служби. Військовий комісаріат організовує призов на військову службу, надсилає повістки особам, до яких застосовується військовий обов'язок, і веде їх облік. Однак на практиці надходили повідомлення про те, що призовна комісія залежить від військового комісаріату та не може приймати неупереджені рішення.[53]

(ii) Доброчесність процесу вирішення.

45. Хоча присвоєння статусу сумлінного відмовника від військової служби кожній особі, яка подає заяву, не обов'язковою вимогою, – критерії, що застосовуються, мають бути обґрунтованими, а будь-яка запитувана інформація – релевантною для вирішення цього питання. Враховуючи широкий спектр переконань, на яких може ґрунтуватися сумлінна відмова від військової служби, було б недоречно мати вичерпний перелік факторів, які могли б "довести" сумлінну відмову від військової служби. Будь-яка перевірка переконань людини на підставі поданої нею письмової заяви, особистої співбесіди або слухання має бути чітко обґрунтованою.[54]

46. Деякі Держави застосовують формальні вимоги та умови, що призводять до автоматичного відхилення заяв. У своєму матеріалі "Міжнародна амністія" наголосила на наявних у законодавстві Греції формальних вимогах та умовах, які призвели до дискваліфікації деяких осіб. До таких дискваліфікаційних умов належать: отримання дозволу на носіння зброї або подання заяви про видачу такого дозволу; участь в індивідуальних або колективних заходах, пов'язаних зі стрілецькими змаганнями, полюванням або подібними видами діяльності з використанням зброї; засудження за злочини, пов'язані з використанням зброї, боєприпасів або незаконним насильством, або відкрите кримінальне провадження за цими фактами. Подібно до цього, в Австрії заяву може бути відхилено, якщо заявник був засуджений за кримінальне правопорушення, працює в органах поліції, має дозвіл на володіння зброєю, або якщо заперечення заявника проти застосування насильства вважаються умовними і політично вмотивованими.[55]

47. Якщо в процедурах подання заяв у тій чи іншій Державі передбачено дискваліфікаційні умови, на підставі яких заяву може бути відхилено, то таким Державам потрібно, щонайменше, ретельно переглянути їх, враховуючи їх автоматичний характер. Докази кримінального правопорушення, зокрема, якщо воно не було пов'язане із застосуванням зброї, або наявність ліцензії на мисливську зброю, можуть не мати прямого відношення до того, чи готова та чи інша особа застосувати смертоносну силу проти інших людей. У разі не завершеного кримінального провадження застосовується презумпція невинуватості. Дискваліфікаційні умови відхилення заяви повинні враховувати той факт, що право на сумлінну відмову поширюється також на осіб, які відмовляються від військової служби частково або вибірково та вважають, що застосування сили може бути виправданим за одних обставин і невиправданим за інших (A/HRC/35/4, пункт 15). Деякі з умов відхилення заяви повинні, принаймні, розглядатися як спростовні презумпції, і заявникам має бути надана можливість пояснити їхні мотиви.[56] Право особи змінювати свою релігію або переконання також має враховуватися.

[52] Матеріали, надані «Антивоєнним Інтернаціоналом» [War Resisters' International]. Див. також www.justapaz.org/noticias-justapaz/somos-informacion-justapaz/justapaz-hoy/543-informe-la-objecion-deconciencia-en-el-primer-ano-de-aplicacion-de-la-ley-de-reclutamiento.
[53] Матеріали, надані "Рухом сумлінних відмовників".
[54] Див. матеріали від Офісу квакерів.
[55] Див. www.wri-irg.org/sites/default/files/public_files/Rrtk-update-2016-Austria.pdf.
[56] УВКПЛ, "Сумлінна відмова від військової служби", стор. 54; матеріали від "Міжнародної Амністії".

48. На основі інформації, наданої громадянським суспільством в Ізраїлі, сторона, одне з джерел повідомляє про практику випитування та інтерпретацій поведінки заявників у минулому, що, на його думку, свідчить про недобросовісність процесу.[57] Наприклад, у заявника можуть запитати, чи працював він офіціантом у ресторані та чи подавав м'ясо. Позитивна відповідь на таке запитання призводить до висновку, що людина, яка здатна подавати м'ясо, не може вважатися пацифістом повною мірою. Повідомлялося про подібне розпитування щодо носіння шкіряного одягу. Інших заявників запитували про те, чи надали б вони допомогу пораненому солдату, при цьому позитивну відповідь тлумачили як готовність підтримати військові операції.

(iii) Своєчасність ухвалення рішень та надання статусу заявника про сумлінну відмову

49. Процес розгляду будь-якої заяви про сумлінну відмову від військової служби має бути своєчасним, для того щоб заявникам не доводилося чекати рішення невиправдано довго. Загалом, було б оптимальним завершувати розгляд будь-яких таких заяв, включно зі скаргами, до зарахування осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, до складу збройних сил. Для того, щоб це стало можливим, необхідно або встановити такі строки подання заяв, щоб вони могли бути розглянуті до фактичного моменту призову, або має бути передбачена можливість призупинення призову до закінчення розгляду заяви.[58] Однак це не повинно суперечити праву на формування в особи поглядів, які змушують її відмовитися від військової служби, в будь-який момент, чи то до початку служби, чи то під час її проходження, чи то після її закінчення.

50. Стаття 13 Закону Фінляндії "Про проходження невійськової служби" (2007 року) вимагає, щоб заяви розглядалися без затримок. Особа, до якої застосовується військовий обов'язок, що бажає вступити на невійськову службу, підлягає негайному звільненню від військової служби.[59] У Російській Федерації заяви про проходження альтернативної цивільної служби розглядають упродовж місяця після встановленого крайнього терміну їх подання. Цей строк може бути продовжено ще на один місяць, якщо комісія запросить додаткові документи. Відмова призовної комісії у наданні дозволу на проходження альтернативної цивільної служби може бути оскаржена в судовому порядку. У таких випадках виконання рішення призупиняється до винесення судом остаточного рішення (Закон "Про альтернативну цивільну службу", стаття 15).

51. Низка Держав (Норвегія та Словенія, наприклад) прямо дозволяють прискорений розгляд заяв, отриманих від осіб, які вже служать у збройних силах. У Норвегії всі обов'язки, пов'язані з носінням зброї, призупиняються за заявою призваного військовослужбовця про визнання його сумлінним відмовником до прийняття рішення за заявою, яке має бути прийняте впродовж чотирьох тижнів.[60]

(iv) Оскарження (право на доступ до правосуддя)

52. Відповідно до права на доступ до правосуддя заявники повинні мати доступ до процедури оскарження в разі відхилення їхньої заяви. Після прийняття будь-якого рішення про статус сумлінного відмовника заявникам має надаватися право оскаржити його в незалежному цивільному судовому органі (A/HRC/35/4, пункт 64).[61]

53. У Російській Федерації відмова призовної комісії у наданні дозволу на проходження альтернативної цивільної служби може бути оскаржена в судовому порядку. У таких випадках виконання рішення призупиняється до винесення судом остаточного рішення (Закон "Про альтернативну цивільну службу", стаття 15).[62] У Німеччині будь-яке рішення, ухвалене Федеральним управлінням у справах сім'ї та громадянського суспільства, може бути оскаржене в суді.[63]

[57] Матеріали від Офісу квакерів на основі інформації неурядової організації New Profile.
[58] УВКПЛ, *Сумлінна відмова від військової служби*, стор. 52.
[59] Матеріал від Офісу квакерів.
[60] УВКПЛ, *Сумлінна відмова від військової служби*, стор. 53.
[61] Див. також CCPR/C/ISR/CO/4, п. 23.
[62] Матеріал, наданий Російською Федерацією.
[63] Матеріал, наданий Офісом квакерів.

4. Альтернативна служба

54. У своїй резолюції 1998/77 Комісія з прав людини встановила критерії проходження альтернативної служби: наявність різних видів альтернативної служби,[64] які б були сумісні з причинами сумлінної відмови від військової служби, мали небойовий або цивільний характер, відповідали суспільним інтересам і не носили карального характеру.

(a) Сумісність альтернативної служби з мотивами сумлінної відмови

55. Якщо та чи інша особа заперечує проти носіння зброї, але не заперечує проти беззбройної військової служби, то як альтернатива, сумісна з її причинами для сумлінної відмови, може розглядатися військова служба в якості некомбатанта. У таких випадках цій особі може бути запропоновано виконувати адміністративні або медичні обов'язки у збройних силах. Однак для осіб, які заперечують проти будь-якої участі у збройних силах, альтернативна служба має носити цивільний характер; завдання, що виконуються на альтернативній службі, мають бути сумісними з причинами їхньої сумлінної відмови від військової служби (CCPR/CO/79/RUS, пункт 17). Наприклад, у Швейцарії таким особам можуть бути запропоновані посади, що служать суспільним інтересам, часто у сфері охорони здоров'я, соціальної роботи, освіти та службах екстреної допомоги, а також участь у сільськогосподарських, екологічних і культурних програмах та програмах міжнародного співробітництва. Організовані при цьому короткострокові програми підготовки є або обов'язковими, або доступними за бажанням для осіб, які проходять цивільну службу.[65]

(b) Некаральні характер і тривалість альтернативної служби

56. Сумлінні відмовники, які проходять альтернативну службу, не повинні мати менше соціальних і фінансових прав, ніж особи, які перебувають на військовій службі. Для альтернативної служби повинні застосовуватися законодавчі або нормативно-правові положення, що враховують тривалість військової служби в контексті працевлаштування, просування по службі або пенсійного забезпечення.[66] Комітет з прав людини дійшов висновку, що вимога про проходження альтернативної служби за межами місць постійного місця проживання, одержання низької заробітної плати, розмір якої нижчий від прожиткового мінімуму у випадку осіб, які залучаються до роботи в соціальних організаціях, та обмеження свободи пересування відповідних осіб за своїм характером є каральними (CCPR/C/RUS/CO/6, пункт 23).

57. Більша тривалість альтернативної служби, у порівнянні з військовою, допускається в тому випадку, якщо додатковий час для альтернативної служби визначається розумними та об'єктивними критеріями (A/HRC/35/4, пункт 64). Комітет з прав людини неодноразово закликав Держави забезпечити, щоб тривалість альтернативної служби для сумлінних відмовників від військової служби не мала карального характеру (див., наприклад, CCPR/C/AUT/CO/5, CCPR/C/BOL/CO/3, CCPR/C/FIN/CO/6, CCPR/C/GRC/CO/2 та CCPR/C/UKR/CO/7). Альтернативна цивільна служба для сумлінних відмовників від військової служби, що перевищує тривалість військової служби, порушує статті 18 і 26 Пакту, якщо для цього немає розумних та об'єктивних підстав, таких як характер конкретної служби або необхідність спеціальної підготовки для проходження такої служби.[67]

58. У деяких Державах строк альтернативної служби значно перевищує строк проходження військової; у Швейцарії, наприклад, цивільна служба в півтора рази довша за військову; той факт, що особа погоджується служити довше, вважається "доказом" мотивації цієї особи.[68] Однак після скасування перевірки сумлінності відмови від військової служби Уряд Швейцарії вирішив розглянути можливість внести до свого Закону "Про альтернативну службу" низку заходів, спрямованих на зниження привабливості альтернативної служби, для того, щоб зменшити число прийнятих на неї.[69] У Російській Федерації тривалість альтернативної цивільної служби у переважно від 1,5 до 1,75 рази перевищує термін військової служби за призовом, встановлений Федеральним законом "Про військовий обов'язок і військову службу".

---

[64] Законопроєкт про альтернативну службу в Республіці Корея передбачає виключно роботу у виправних установах.
[65] Матеріал, наданий юридичною клінікою Infodroit.ch.
[66] УВКПЛ, *Сумлінна відмова від військової служби*, стор. 43.
[67] CCPR/C/67/D/666/1995, п. 10.3.
[68] Матеріали від організації InfoDroit
[69] Там же. Див. також www.zivi.admin.ch/zivi/fr/home/dokumentation/medienecke/nsb-news_list.msg-id-74060.html та www.civiva.ch/fileadmin/user_upload/CIVIVA_Positionspapier_Mai_2017_FR.pdf.

У Киргизстані термін альтернативної служби (три роки) удвічі перевищує строк, встановлений для військової служби.[70] Що стосується Білорусі, Комітет з прав людини висловив занепокоєння у зв'язку з відмінностями в тривалості альтернативної та військової служби для осіб, які мають вищу освіту й не мають її, оскільки для останньої категорії альтернативна служба вдвічі довша за військову службу. Він також висловив занепокоєння дискримінаційними аспектами такої відмінності та аспектами, що мають каральний характер (CCPR/C/BLR/CO/5, пункт 47). У Республіці Корея законопроєкт про альтернативну службу встановлює тривалість такої служби, що перевищує термін військової служби вдвічі.

5. Свобода вираження поглядів для сумлінних відмовників і тих, хто їх підтримує

59. У своїй резолюції 24/17 Рада з прав людини наполегливо закликала держави поважати свободу вираження поглядів тих, хто підтримує сумлінних відмовників від військової служби, або тих, хто підтримує право на сумлінну відмову від військової служби. Комітет з прав людини висловив занепокоєння тим, що персональні дані сумлінних відмовників можуть оприлюднюватися в Інтернеті (CCPR/C/KOR/CO/4, пункт 44). Соціальні бар'єри і стигматизація щодо тих, хто прагне здійснити право на сумлінну відмову від військової служби, можуть перешкоджати його імплементації.[71] Одне з джерел вказує на спроби чинити психологічний тиск на осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, із використанням принизливої лексики, дискримінаційних і гомофобних заяв та навіть погроз кримінального переслідування, які також є факторами, що перешкоджають реалізації цього права. Також згадувалися твердження про те, що осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, відохочують домагатися розгляду їхніх заяв і що їх право на викладення їхніх мотивів не дотримується.[72]

IV. Висновки та рекомендації

60. Існують різні підходи та виклики у зв'язку із застосуванням процедур отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби відповідно до правозахисних стандартів. Для того, щоб відповідати міжнародним нормам і стандартам у галузі прав людини, процедури подання таких заяв повинні щонайменше відповідати таким критеріям, наведеним нижче.

(a) **Доступність інформації**

Усі особи, яких стосується військова служба, повинні мати доступ до інформації про право на сумлінну відмову від військової служби та можливість отримання статусу відмовника.

(b) **Безоплатний доступ до процедур подання заяв**

Процес подання заяв про отримання статусу сумлінного відмовника від військової служби має бути безоплатним. Плата не повинна стягуватися на жодному з його етапів.

(c) **Доступність процедури подання заяв для всіх осіб, яких стосується військова служба**

Право на сумлінну відмову від військової служби повинно бути визнано для осіб, до яких застосовується військовий обов'язок, для професійних членів збройних сил і для резервістів.

(d) **Визнання вибіркової сумлінної відмови**

Право на сумлінну відмову також мають особи, які відмовляються від військової служби вибірково та вважають, що застосування сили може бути виправданим в одних обставинах і невиправданим в інших.

(e) **Недопущення дискримінації за підставами сумлінної відмови та між групами**

Можливість проходження альтернативної служби має бути надана всім сумлінним відмовникам від військової служби без дискримінації за ознакою їхніх релігійних чи нерелігійних переконань; між групами сумлінних відмовників також не повинно бути жодної дискримінації.

[70] Матеріали, надані «Антивоєнним Інтернаціоналом» [War Resisters' International].
[71] Емілі Грем, "Сумлінна відмова від військової служби: покарання та дискримінаційне ставлення", Офіс квакерів при Організації Об'єднаних Націй, травень 2014 року [Emily Graham, "Conscientious objectors to military service: punishment and discriminatory treatment", Quaker United Nations Office]
[72] Матеріали, надані «Рухом сумлінних відмовників».

(f) **Відсутність часових обмежень для подання заяв**

Подання заяви про отримання статусу сумлінного відмовника не повинно обмежуватися жодними крайніми строками. Особам, до яких застосовується військовий обов'язок, і добровольцям має надаватися можливість відмовитися від військової служби до її початку, на будь-якому етапі її проходження або ж після її завершення.

(g) **Незалежність і неупередженість процесу ухвалення рішень**

Рішення про дійсну наявність сумлінної відмови від військової служби в кожному конкретному випадку мають виносити незалежні та неупереджені органи ухвалення рішень. Ці органи повинні повністю бути під контролем цивільної влади.

(h) **Доброчесність процесу розгляду заяв**

Процедури подання заяв повинні ґрунтуватися на розумних і відповідних ситуації критеріях та уникати встановлення будь-яких умов, які можуть призвести до автоматичного відхилення заяви.

(i) **Своєчасність ухвалення рішень та надання тимчасового статусу заявника про сумлінну відмову**

Процес розгляду будь-якої заяви про сумлінну відмову від військової служби має бути своєчасним, для того щоб заявникам не доводилося чекати рішення невиправдано довго. Відповідно до кращої практики всі обов'язки, пов'язані з носінням зброї, мають бути призупинені до ухвалення рішення.

(j) **Право на оскарження**

Після ухвалення будь-якого рішення щодо статусу сумлінного відмовника від військової служби в будь-якому випадку повинно бути право на оскарження в незалежному цивільному судовому органі.

(k) **Сумісність альтернативної служби з мотивами сумлінної відмови**

Альтернативна служба, як небойового, так і цивільного характеру, має бути сумісною з мотивами сумлінної відмови від військової служби.

(l) **Некаральні характер і тривалість альтернативної служби**

Умови проходження альтернативної служби не повинні бути ані каральними, ані мати стримувальний ефект. Більша тривалість альтернативної служби, у порівнянні з військовою, допускається в тому випадку, якщо додатковий час для альтернативної служби визначається розумними та об'єктивними критеріями. Оптимальним рішенням треба вважати встановлення однакової тривалості альтернативної та військової служби.

(m) **Свобода вираження поглядів для сумлінних відмовників і тих, хто їх підтримує**

Держави не повинні оприлюднювати персональні дані сумлінних відмовників від військової служби, і з них має бути знята судимість. Державам не треба піддавати сумлінних відмовників від військової служби дискримінації щодо їх громадянських, культурних, економічних, політичних і соціальних прав та стигматизувати їх як "зрадників". Ті, хто підтримує сумлінних відмовників від військової служби, або підтримує право на сумлінну відмову від військової служби, повинні мати змогу повною мірою здійснювати своє право на свободу вираження поглядів.

7.

CCPR/C/132/D/3065/2017

Міркування, прийняті Комітетом з прав людини відповідно до Факультативного протоколу щодо повідомлення № 3065/2017 (Петромелідіс проти Греції)

Переклад з англійської мови на українську мову офіційної публікації рішення Комітету з прав людини Організації Об'єднаних Націй https://undocs.org/CCPR/C/132/D/3065/2017

Організація Об'єднаних Націй

CCPR/C/132/D/3065/2017

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права

Поширення: Загальне
24 серпня 2022 року

Оригінал: англійською

Комітет з прав людини

Міркування, прийняті Комітетом відповідно до Факультативного протоколу щодо повідомлення № 3065/2017*, **, ***

Повідомлення подано:	Лазаросом Петромелідісом [Lazaros Petromelidis] (представлений адвокатом Георгіосом Каратцасом [Georgios Karatzas])
Стверджувана жертва:	автор повідомлення
Держава-учасниця:	Греція
Дата повідомлення:	31 грудня 2015 року (початкове подання)
Посилання на документи:	рішення, прийняте відповідно до правила 92 правил процедури Комітету, передане державі-учасниці 8 грудня 2017 року (у формі документа видано не було)
Дата прийняття Міркувань:	2 липня 2021 року
Тема повідомлення:	сумлінна відмова від обов'язкової військової служби; каральна альтернативна цивільна служба
Процедурні питання:	невичерпання внутрішніх засобів правового захисту; статус жертви; зловживання правом подання; неприйнятність *ratione temporis*
Питання суті:	право на свободу; свобода пересування; право на справедливий судовий розгляд; право не бути судимим або покараним за один і той самий злочин (принцип *ne bis in idem*); свобода думки, совісті та релігії; дискримінація
Статті Пакту:	9 (пункт 1), 12 (пункт 2), 14 (пункти 1 і 7) й 18 (пункти 1 і 2)
Статті Факультативного протоколу:	1, 3 і 5 (підпункт b) пункту 2)

1.1 Автором повідомлення є Лазарос Петромелідіс, громадянин Греції 1963 року народження. Він стверджує, що держава-учасниця порушила його права, передбачені статтями 9 (пункт 1), 12 (пункт 2), 14 (пункти 1 і 7) й 18 (пункти 1 і 2) Пакту. Факультативний протокол набув чинності для Греції 5 травня 1997 року. Автор представлений адвокатом.

* Прийнято Комітетом на його 132-й сесії (28 червня – 23 липня 2021 року).

** У розгляді повідомлення взяли участь такі члени Комітету: Танія Абдо Рочоль, Ядх Бен Ашур, Аріф Булкан, Вафа Ашраф Мохаррам, Махджуб Ель Хайба, Фуру я Шуічі, Дункан Лакі Мухумуза, Карлос Гомес Мартінес, Ернан Кесада Кабрера, Василька Санцін, Жозе Мануел Сантуш Паіш, Чхангрок Сох, Кобойя Чамджа Кпача, Елен Тигруджа та Імеру Темерет Йігезу. Відповідно до положень підпункту a) пункту 1 правила 108 правил процедури Комітету Фотіні Пазардзіс не брав участі у розгляді повідомлення.

*** До цих міркувань було додано особливі думки (що відрізняються від думки більшості) членів Комітету Жозе Мануела Сантуша Паіша та Елен Тигруджі

Please recycle

1.2 15 березня 2018 року держава-учасниця подала свої зауваження щодо прийнятності та попросила Комітет розглянути питання про прийнятність повідомлення окремо від його суті. Оскільки держава-учасниця подала свої зауваження щодо суті справи до прийняття Комітетом рішення на прохання держави-учасниці про розгляд прийнятності повідомлення окремо від його суті, рішення Комітету на це прохання держави-учасниці стало зайвим.

Факти у викладі автора

2.1 Автор є сумлінним відмовником, якого з 17 березня 1992 року держава-учасниця неодноразово призивала на обов'язкову військову службу. [1] Право на сумлінну відмову від військової служби не визнавалося державою-учасницею доти, поки 1 січня 1998 року не були прийняті нові закони. Таким чином, до 1998 року сумлінним відмовникам не надавалося будь-якого звільнення від обов'язкової військової служби, так само як і не було передбачено альтернативи обов'язковій військовій службі.

2.2 У зв'язку з відмовою автора від проходження обов'язкової військової служби відносно нього було відкрито кримінальне провадження, і 20 липня 1992 року йому був заборонений виїзд. 6 лютого 1997 року був виданий ордер на його арешт. 27 травня 1998 року його помістили під варту до суду, але 2 червня 1998 року звільнили у зв'язку з його проханням про проходження альтернативної цивільної служби.

2.3 23 листопада 1998 року, після прийняття закону № 2510/1997 про призов на військову службу, автор був визнаний сумлінним відмовником, і йому було наказано проходити альтернативну цивільну службу впродовж 39 місяців у медичному закладі в Кілкісі, приблизно в 550 км від його будинку в Афінах.[2] Оскільки автор не з'явився для проходження цивільної служби, 10 лютого 1999 року його статус сумлінного відмовника було анульовано. 14 лютого 1999 року автор звернувся до Державної ради зі скаргою на каральний характер альтернативної цивільної служби через її надмірну тривалість. 2 березня 1999 року він подав чергову скаргу до Державної ради, щоб оскаржити позбавлення його статусу сумлінного відмовника. Обидві скарги були відхилені у квітні 2002 року.

2.4 15 квітня 1999 року автор був засуджений за «непокору владі під час загальної мобілізації» у зв'язку з відмовою від явки за призовом з 18 березня 1992 року до 17 травня 1998 року (перше засудження). Його було засуджено до чотирьох років позбавлення волі. Він почав відбувати покарання 15 квітня 1999 року і пробув у в'язниці 75 днів.

2.5 17 вересня 2002 року автора заарештували та затримали за непокору владі у зв'язку з відмовою від проходження альтернативної цивільної служби в період з 17 січня 1999 року до 15 квітня 1999 року. Автора помістили під варту 17 вересня 2002 року і звільнили 19 вересня 2002 року. 19 вересня 2002 року Військово-морський суд Пірея постановив, що він не має юрисдикції в справах, пов'язаних з альтернативною цивільною службою, передав справу до Військово-морського суду Салонік і ухвалив рішення про умовне звільнення автора. Автор мав внести заставу в розмірі 1 000 євро і відмічатися в місцевому відділі поліції 1 і 15 числа кожного місяця. 19 лютого 2004 року Військово-морський суд Салонік постановив, що він не має юрисдикції, та передав справу цивільному прокурору Кілкіса в справах про незначні злочини та скасував обмеження, що все ще діяли. У результаті автор не постав перед судом за цим звинуваченням.

2.6 12 червня 2003 року військовий Апеляційний суд підтримав обвинувальний вирок автору від 15 квітня 1999 року за непокору, але скоротив його покарання до 20 місяців ув'язнення з відстрочкою виконання вироку на три роки. Частково це було пов'язано з тим, що період загальної мобілізації підійшов до кінця. 2 грудня 2003 року автор оскаржив це рішення в Касаційному суді, який відхилив апеляцію 7 грудня 2004 року.

2.7 Згодом автор отримав ще кілька повісток про призов на військову службу, і йому неодноразово пред'являли звинувачення в непокорі владі через його відмову проходити за призовом військову службу. 16 грудня 2004 року його було засуджено до двох років і шести місяців позбавлення волі з можливістю їх заміни штрафом за двома звинуваченнями в непокорі влади: з 27 липня 1999 року до 12 червня 2003 року

[1] Наступні призовні повістки були надіслані у 1993, 1999, 2002, 2003, 2004 та 2005 роках.

[2] Автор стверджує, що в 2001 році в закон були внесені поправки, які дозволили йому служити тільки 28 місяців. У 2004 році цей термін альтернативної служби міг бути додатково скорочений до 17 місяців на підставі його сімейного стану.

та з 4 липня 2003 року до 13 листопада 2003 року (друге засудження). 4 травня 2006 року Військовий апеляційний суд Афін пом'якшив покарання, винесене автору, до п'яти місяців ув'язнення за кожним звинуваченням у непокорі владі. Подальша скарга автора до Касаційного суду була відхилена 31 травня 2007 року.

2.8 1 січня 2008 року обов'язок автора нести обов'язкову військову службу припинився через його вік. Проте, оскільки у 2006 році йому вже були пред'явлені нові звинувачення, рішенням від 20 травня 2008 року Військово-морський суд Пірея засудив автора до трьох років позбавлення волі за двома звинуваченнями в непокорі владі: з 23 січня 2004 року до 19 лютого 2004 року і з 8 жовтня 2004 року до 1 січня 2008 року (третє засудження). 31 березня 2009 року Військовий апеляційний суд Афін залишив у силі обвинувальний вирок автору, але скоротив термін його покарання до 18 місяців позбавлення волі. Автор не подав апеляції до Касаційного суду через високу вартість та тривалість таких процедур, а також відсутність шансів на успіх, про що свідчать результати його попередніх апеляцій. 20 червня 2013 року автор був заарештований для відбуття покарання, проте наступного дня був звільнений, оскільки позбавлення волі було замінено штрафом у 5431 євро, який він сплатив.

2.9 21 травня 2014 року була зроблена ще одна спроба заарештувати автора для відбуття ним покарання у вигляді позбавлення волі за вироком суду від 4 травня 2006 року. Це покарання також було замінено штрафом у розмірі 1386 євро, який також був сплачений.

Скарга

3.1 Автор стверджує, що було порушено його право на сумлінну відмову від обов'язкової військової служби відповідно до пункту 1 статті 18 Пакту. З одного боку, він стверджує, що його перше засудження значною мірою було спричинене його відмовою від військової служби в період, коли держава-учасниця ще не визнавала сумлінних відмовників.[3] У зв'язку із цим автор посилається на практику Комітету, у якій той вказав, що право на сумлінну відмову від військової служби «дає будь-якій особі право на звільнення від обов'язкової військової служби, якщо така служба несумісна з релігією або переконаннями цієї особи. Це право не повинно бути порушено примусом».[4] Окрім того, хоча автору було надано можливість проходити цивільну службу як сумлінному відмовнику, є суттєві режимні відмінності, які ставлять у невигідне становище будь-яку особу, яка проходить цивільну службу, у порушення статті 18 Пакту. Зокрема, автор скаржиться на істотну різницю у відповідних строках служби, а саме 39 місяців для цивільної служби в порівнянні з 21 місяцем для військової служби в його випадку. Хоча чинні закони, що регулюють тривалість як цивільної, так і військової служби, періодично змінювались у відповідний період, різниця в тривалості цих двох служб залишається суттєвою. Окрім того, автор стверджує, що до 2001 року у влади не було правових підстав враховувати його сімейний стан під час визначення тривалості його цивільної служби, на відміну від законодавства, яким регулюється військова служба. Крім того, він стверджує, що більшості сумлінних відмовників потрібно було відслужити лише 36 місяців на тій підставі, що вони повинні були служити в сухопутних військах, на відміну від нього, який повинен був служити на флоті.[5] Нарешті, автор стверджує, що покарання, призначені йому в результаті другого і третього засудження, і штрафи, які він повинен був сплатити, порушують його права згідно з пунктом 2 статті 18 Пакту.

3.2 Автор стверджує, що його права відповідно до положень пункту 1 статті 9 Пакту неодноразово порушувалися державою-учасницею, оскільки він був довільно позбавлений волі за законне здійснення свого права на сумлінну відмову від військової служби.[6] Автор стверджує, що його чотири рази безпідставно заарештовували й загалом тримали під вартою 87 днів.[7]

3.3 Автор стверджує, що також були порушені його права згідно з пунктом 1 статті 14 Пакту, оскільки його справи розглядалися військовими судами. Він стверджує, що

[3] З 17 березня 1992 року до 31 грудня 1997 року.

[4] *«Кім Йон Хван та ін. проти Республіки Корея»*[Young-kwan Kim et al. v. Republic of Korea] (CCPR/C/112/D/2179/2012), п. 7.3.

[5] У своїх коментарях автор пізніше стверджує, що в подібних випадках Комітет встановлював порушення статті 26 Пакту через дискримінаційний характер альтернативної державної служби.

[6] Автор посилається на «*Кім Йон Хван та ін. проти Республіки Корея»* [Young-kwan Kim et al. v. Republic of Korea]

[7] З 27 травня 1998 року до 2 червня 1998 року, з 15 квітня 1999 року до 28 червня 1999 року, з 17 вересня 2002 року до 19 вересня 2002 року та з 20 червня 2013 року до 21 червня 2013 року.

військові суди не компетентні розглядати справи цивільних осіб, оскільки вони не діють незалежно та неупереджено в справах, що стосуються ухилення від призову на військову службу.[8] Крім того, автор стверджує, що його друге та третє засудження є повторним засудженням за одне й те саме правопорушення, що порушує положення пункту 7 статті 14 Пакту.[9]

3.4 Окрім того, автор стверджує, що держава-учасниця порушила його права відповідно до положень пункту 2 статті 12 Пакту, оскільки 20 липня 1992 року йому було заборонено виїзд за межі території Греції.

Зауваження держави-учасниці щодо прийнятності

4.1 У вербальній ноті від 15 березня 2018 року держава-учасниця просила комітет визнати повідомлення неприйнятним через відсутність статусу жертви, зловживання правом на подачу повідомлення і невичерпання внутрішніх засобів правового захисту відповідно до статей 1, 3 і 5 (підпункт b) пункту 2) Факультативного протоколу.

4.2 Держава-учасниця стверджує, що автор втратив статус жертви, оскільки 23 листопада 1998 року він був визнаний сумлінним відмовником і йому було запропоновано пройти альтернативну військовій службу. Держава-учасниця стверджує, що він, тим не менш, не прибув для проходження альтернативної цивільної служби у встановлений для цього термін, тобто до 16 січня 1999 року. Оскільки автору було запропоновано альтернативний спосіб виконання своїх обов'язків, а подальші провадження проти нього були відкриті лише тому, що він вирішив не скористатися цією можливістю, держава-учасниця вважає, що він втратив статус жертви відповідно до статті 1 Факультативного протоколу.

4.3 Далі держава-учасниця заявляє, що останнє рішення на національному рівні було винесено 31 березня 2009 року, а автор подав свою скаргу лише 31 грудня 2015 року. На думку держави-учасниці, це є суттєвою затримкою у світлі відповідної практики Комітету, й автор не навів жодних обґрунтувань із цього приводу.

4.4 Нарешті, держава-учасниця зазначає, що автор не оскаржив рішення Військового апеляційного суду Афін від 31 березня 2009 року в Касаційному суді. У зв'язку із цим держава-учасниця заперечує надмірний характер витрат і тривалості судового розгляду. Окрім того, той факт, що його скарги до Касаційного суду не були задоволені під час попередніх розглядів, недостатній для того, щоб стверджувати про відсутність шансів на успіх у будь-яких майбутніх справах. Тому держава-учасниця пропонує Комітету визнати повідомлення неприйнятним у зв'язку з невичерпанням внутрішніх засобів правового захисту відповідно до положень підпункту b) пункту 2 статті 5 Факультативного протоколу.

Зауваження держави-учасниці щодо суті справи

5.1 В окремій вербальній ноті від 7 червня 2018 року держава-учасниця представила свої зауваження щодо суті справи. Що стосується нібито вчиненого порушення пункту 1 статті 9 Пакту, то держава-учасниця зазначає, що арешти й терміни утримання автора під вартою були не свавільними, відповідали процедурі, встановленій законом. Держава-учасниця стверджує, що його було заарештовано на підставі ордера на арешт і його було проінформовано про причини арешту, а також його утримували під вартою впродовж 75 днів без перерви й загалом 87 днів, що не перевищує максимальний термін у 18 місяців утримання під вартою в порядку, встановленому законом. Окрім того, автор мав можливість оскаржити законність свого ув'язнення, і йому не було відмовлено в побаченнях із захисником чи членами сім'ї. За таких обставин держава-учасниця вважає, що не було порушення статті 9 Пакту.

5.2 Що стосується стверджуваного порушення пункту 2 статті 12 Пакту, то держава-учасниця нагадує, що право на свободу пересування не є абсолютним. У тих випадках, коли виданий ордер на арешт, відповідно до положень пункту 3 статті 12 Пакту право залишати будь-яку країну може бути обмеженим, насамперед із міркувань національної безпеки й громадського порядку. Держава-учасниця посилається на практику Комітету, яка встановлює, що свобода пересування деяких осіб, наприклад засуджених злочинців і

[8] Автор посилається на рішення Європейського суду з прав людини у справі «*Ерджеп проти Туреччини»* [Ercep v. Turkey] (Заява № 43965/04), Постанова від 22 листопада 2011 року.

[9] Автор посилається на загальне зауваження Комітету № 32 (2007), пп. 54–55.

осіб, які проходять військову службу, може на законних підставах піддаватися обмеженням.[10] Держава-учасниця вважає, що оскаржуваний захід мав законні підстави, оскільки він був застосований в інтересах громадського порядку та національної безпеки, а також відповідно до вимоги про рівний розподіл тягаря між усіма греками. Далі держава-учасниця зазначає, що жодних інших заходів, які не настільки обмежують пересування, передбачено не було. За таких обставин держава-учасниця вважає, що обмеження, накладені на право автора залишати свою країну походження, були виправдані відповідно до положень пункту 3 статті 12 Пакту.

5.3 Щодо стверджуваного порушення пункту 1 статті 14 Пакту, держава-учасниця наголошує, що пункт 1 статті 14 стосується всіх судів та трибуналів, незалежно від того, є вони звичайними чи спеціалізованими судами. На думку держави-учасниці, розгляд справ цивільних осіб у військових судах і трибуналах сам по собі не є порушенням розглянутої статті й, окрім того, у цьому випадку автора не судили як цивільну особу. Його судили за непокору у зв'язку з відмовою від проходження обов'язкової військової служби в контексті правовідносин, що підпадають під дію військового законодавства. Окрім того, усі військові суди в Греції утворені відповідно до Конституції і складають частину судової влади держави, яка є окремою та незалежною як від виконавчої, так і від законодавчої влади. Усі основні судові гарантії, зокрема право на справедливий суд і право на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і неупередженим судом, застосовуються у військовому судочинстві. Таким чином, держава-учасниця пропонує Комітету зробити висновок про відсутність порушення положень пункту 1 статті 14 Пакту.

5.4 Щодо стверджуваного порушення пункту 7 статті 14 Пакту, держава-учасниця стверджує, що автор не був засуджений за ті самі злочини, оскільки його перше засудження було спричинене відмовою від обов'язкової військової служби, а наступні — неявкою для проходження альтернативної цивільної служби. Держава-учасниця заявляє, що засудження автора після прийняття Закону № 2510/1997 не являє собою посягання на його права за Пактом, оскільки він свідомо проігнорував свої зобов'язання, що випливають із законодавства, яке було узгоджено із міжнародними зобов'язаннями Греції у сфері прав людини. Таким чином, держава-учасниця стверджує, що порушення пункту 7 статті 14 Пакту не було.

5.5 Що стосується стверджуваного порушення статті 18 Пакту, держава-учасниця посилається на практику Комітету, згідно з якою Пакт захищає відмову від проходження військової служби як форму демонстрації релігійних чи ідеологічних переконань; однак цей захист не передбачає автоматичного права відмовитися від виконання обов'язку, посилаючись на свої переконання.[11] Що стосується тверджень про каральний характер альтернативної цивільної служби через її тривалість, то держава-учасниця зазначає, що обов'язкову військову службу не можна порівнювати з альтернативною цивільною службою. Треба зазначити, що цілодобові чергування на військовій службі значно відрізняються від 8-годинних змін на цивільній службі, які виконуються в офісних умовах із поверненням додому після завершення робочого дня. Держава-учасниця далі оспорює дискримінаційний характер альтернативної цивільної служби, про яку йдеться, і підкреслює, що конституційним обов'язком усіх громадян Греції є робити внесок у захист своєї Батьківщини. Якщо Комітет визнає, що обов'язок проходження альтернативної цивільної служби являє собою втручання в право автора на свободу думки, совісті та релігії, то держава-учасниця стверджує, що це є необхідним обмеженням прав особи для захисту державного устрою і громадської безпеки.

Коментарі автора щодо зауважень держави-учасниці стосовно прийнятності

6.1 10 серпня 2018 року автор представив свої коментарі з приводу зауважень держави-учасниці щодо прийнятності. Автор заперечує аргумент держави-учасниці про те, що він втратив статус жертви. Він підкреслює, що йому ніколи не пропонували альтернативну цивільну службу, яка не носила б карального характеру. У будь-якому випадку він стверджує, що аргументи держави-учасниці, які оспорюють його статус жертви,

[10] Держава-учасниця посилається на «*Вуоланне проти Фінляндії*» [Vuolanne v. Finland], повідомлення № 265/1987.

[11] Держава-учасниця посилається на «*Абдуллаєв проти Туркменістану*» [Abdullayev v. Turkmenistan], (CCPR/C/113/D/2218/2012), а також *«Кім Йон Кхван та ін. проти Республіки Корея»* [Young-kwan Kim et al. v. Republic of Korea].

обмежуються періодом, що настав після його визнання сумлінним відмовником 23 листопада 1998 року. Окрім того, він оспорює твердження держави-учасниці про те, що всі провадження проти нього після 23 листопада 1998 року пов'язані з його неявкою для проходження альтернативної цивільної служби. У зв'язку із цим автор повторює, що він навіть не притягувався до суду за звинуваченням у відмові від цивільної служби. Більшість звинувачень, висунутих йому, навіть після 23 листопада 1998 року, базувалися на його відмові від військової служби й розглядалися військовими судами. Із цього випливає, що він став жертвою порушення державою-учасницею його прав, передбачених пунктом 7 статті 14 Пакту.

6.2 Автор заперечує твердження держави-учасниці про те, що він не вичерпав внутрішніх засобів правового захисту. Він стверджує, що агументи держави-учасниці стосуються тільки розгляду в третій справі, коли він вирішив не оскаржувати рішення Військового апеляційного суду Афін від 31 березня 2009 року в Касаційному суді. Однак він нагадує про практику Комітету, яка встановлює, що коли вищий суд країни виніс рішення щодо спірного питання таким чином, що виключає будь-яку можливість відновлення порушених прав у судах країни, автори не зобов'язані вичерпати внутрішні засоби захисту для застосування Факультативного протоколу.[12] Він повторює, що Касаційний суд уже двічі виносив рішення з одного й того ж питання, зокрема за його заявою про каральний і дискримінаційний характер призначеної йому альтернативної цивільної служби, з тією лише різницею, що ці рішення стосувалися різних періодів. Окрім того, він стверджує, що витрати на такі розгляди є непомірно високими. Автор зазначає, що через судові процеси проти нього, які передбачали сплату застави, штрафів і судових витрат, до 2009 року він опинився в скрутному фінансовому становищі, що ще більше погіршилося через труднощі з працевлаштуванням у ситуації його непокори владі.

6.3 Що стосується аргументу держави-учасниці про те, що автор подав свою скаргу зі значною затримкою, то автор зазначає, що заключні зауваження Комітету з другої періодичної доповіді Греції, яких він чекав, були прийняті зі значною затримкою через те, що держава-учасниця несвоєчасно виконала своє зобов'язання щодо подання доповіді.[13] У будь-якому випадку він стверджує, що Факультативний протокол не встановлює жодних термінів для подання повідомлення. Правило п'яти років було введено в практику Комітету тільки у 2012 році. Тому автор не міг передбачити застосування цього критерію прийнятності у 2009 році, коли було винесено останнє рішення суду. Крім того, хоча вироки автору були винесені у 2007 і 2009 роках, вони були приведені у виконання тільки в червні 2013 року і травні 2014 року. Таким чином, він представив своє повідомлення у 2015 році лише через два роки після виконання четвертого та п'ятого вироків у 2013 році та через рік після виконання другого та третього вироків у 2014 році. Автор далі стверджує, що він був стурбований тим, що його повідомлення приверне увагу влади країни і призведе до негайного приведення у виконання невиконаних на той час вироків щодо позбавлення волі.

Коментарі автора щодо зауважень держави-учасниці щодо суті справи

7.1 В окремому поданні від 10 серпня 2018 року автор представив свої коментарі щодо зауважень держави-учасниці щодо суті справи. Він нагадує про заключні зауваження Комітету, опубліковані у 2005 і 2015 роках, у яких той висловив заклопотаність із приводу відповідних законів і практики держави-учасниці.[14] Автор далі стверджує, що альтернативна цивільна служба має каральний і дискримінаційний характер не як така, а через її надмірну тривалість. Він повторює, що від нього вимагали відслужити 39 місяців (або пізніше, щонайменше 30 місяців, оскільки він був батьком неповнолітньої дитини) цивільної служби порівняно з 4 місяцями військової служби.[15] У зв'язку із цим він зазначає, що заяви держави-учасниці про 8-годинний робочий день вводять в оману, оскільки, як підтверджується щорічними доповідями омбудсмена Греції, у грецькій системі були виявлені численні порушення у зв'язку з наявною практикою, якої дотримуються деякі установи, що вимагають від сумлінних відмовників, працювати сім днів на тиждень, у тому числі у вихідні й свята, а також понад звичайний робочий час.

[12] Див., наприклад, *Б.Х.Б. [B.G.V.] проти Іспанії* (CCPR/C/84/D/1095/2002/Rev.1), п. 6.4.

[13] Див. CCPR/CO/83/GRC.

[14] Там же, а також CCPR/C/GRC/CO/2.

[15] Стверджується, що навіть якби його статус сумлінного відмовника був відновлений і навіть якщо врахувати подальший розвиток відповідного законодавства, він повинен був би відслужити не менше 17 місяців у порівнянні з 1 місяцем фактичної військової служби.

Тому він стверджує, що закони та практика держави-учасниці порушують його права за статтею 18 Пакту. Окрім того, посилаючись на юриспруденцію комітету, він стверджує, що надмірна тривалість альтернативної цивільної служби також може призвести до порушення його прав, закріплених у статті 26 Пакту.[16] У зв'язку із цим він зазначає, що він зазнав дискримінації з таких причин: a) спочатку від нього вимагали пройти альтернативну цивільну службу тривалістю 39 місяців замість 36 місяців тільки тому, що спочатку він був призваний служити на флот, а не в сухопутні війська; b) тривалість його альтернативної служби, навіть якщо вона була скорочена на підставі його сімейного стану, не була пропорційною до тривалості військової служби; c) у порівнянні з особами, які проходили військову службу, йому ніколи не надавалася можливість відслужити лише коротку частину своєї служби та відкупитися від решти частини; d) особи, які проходять військову службу, можуть повернутися на свою попередню посаду, однак для сумлінних відмовників такий захід захисту не передбачено.

7.2 Далі він стверджує, що альтернативна державна служба має каральний характер не лише через її тривалість, а й через інші її умови. У зв'язку із цим він називає вимогу проходити таку службу поза місцями постійного проживання, низьку заробітну плату, яка менше прожиткового мінімуму для тих, кого направили на роботу в соціальні організації, та обмеження свободи пересування в період проходження такої служби. Автор зазначає, що йому було наказано служити в Кілкісі, приблизно в 550 км від місця проживання. Окрім того, сумлінні відмовники мають у Греції право на отримання заробітної плати тільки якщо установа, у якій вони проходять альтернативну цивільну службу, не може забезпечити їх харчуванням і житлом. Оскільки автор повинен був виконувати свої обов'язки в лазареті для хронічно хворих, він не отримував би жодних грошових виплат упродовж 39 місяців служби.

7.3 Що стосується пункту 7 статті 14 Пакту, то автор повторює, що всі вироки були винесені йому за його відмову від призову на військову службу й ґрунтуються на одному й тому ж кримінальному правопорушенні.

7.4 Торкаючись своєї скарги з посиланням на пункт 1 статті 14 Пакту, автор повторює свої аргументи щодо відсутності неупередженості судів і зазначає, що прокурор у його першій справі про непокору владі пізніше став головою Військового апеляційного суду, який розглядав його другу або третю справи про непокору владі. У будь-якому випадку автор стверджує, що держава-учасниця не продемонструвала необхідності розгляду його справи військовими судами, що позбавило його важливих гарантій.

7.5 Що стосується його скарги з посиланням на пункт 1 статті 9 Пакту, то автор зазначає, що фактично він провів у в'язниці 75 днів без перерви й загалом 87 днів і що в число днів ув'язнення згідно з повідомленням держави-учасниці не включені дні його звільнення. Окрім того, доводи держави-учасниці щодо тривалості тримання автора під вартою до суду навіть не мають відношення до справи, з одного боку, тому, що деякі з періодів його тримання під вартою ґрунтувалися на остаточному судовому рішенні, а з іншого боку, оскільки він ніколи не стверджував, що його ув'язнення було незаконним через його тривалість; він лише стверджував, що він був заарештований за здійснення своїх прав згідно зі статтею 18 Пакту.

7.6 Щодо своєї скарги з посиланням на пункт 2 статті 12 Пакту автор зазначає, що йому був заборонений виїзд із Греції, принаймні, у періоди його непокори владі, які загалом становили майже 14 років. Він посилається на справу «*Гонсалес дель Ріо проти Перу*» [González del Río v. Peru], у якій Комітет встановив порушення положень пункту 2 статті 12, оскільки жертві було заборонено виїзд із країни на підставі виданого ордера на арешт.[17] Він нагадує, що будь-які обмеження відповідно до пункту 2 статті 12 повинні відповідати всім іншим правам, визнаним у Пакті. Оскільки обмеження, які оскаржувалися, тісно пов'язані з порушенням його прав згідно зі статтею 18, а також статтями 9 і 14 (пункти 1 і 7) Пакту, він стверджує, що порушення його прав за статтею 12 Пакту не можна виправдати.

7.7 Автор просить зняти з нього судимість і щоб держава-учасниця надала йому належну компенсацію та вжила необхідних заходів для уникнення подібних порушень Пакту в майбутньому.

[16] Автор посилається, зокрема, на заключні зауваження Комітету з п'ятої періодичної доповіді Австрії (CCPR/C/AUT/CO/5), пп. 33-34, і «*Фуен проти Франції*» [Foin v. France] (CCPR/C/67/D/666/1995).

[17] Див. «*Гонсалес дель Ріо проти Перу*», повідомлення № 263/1987.

Питання і розгляд у Комітеті

Міркування прийнятності

8.1 Перш ніж розглядати будь-яку скаргу, що міститься в повідомленні, Комітет повинен вирішити відповідно до правила 97 його правил процедури, чи є ця справа прийнятною відповідно до Факультативного протоколу.

8.2 Відповідно до положень підпункту a) пункту 2 статті 5 Факультативного протоколу Комітет встановив, що це питання не розглядається за іншою процедурою міжнародного розслідування або врегулювання.

8.3 Комітет приймає до відома той аргумент держави-учасниці, що автор не вичерпав внутрішніх засобів правового захисту, оскільки під час третього розгляду він не оскаржив рішення Військового апеляційного суду Афін від 31 березня 2009 року в Касаційному суді. З іншого боку, комітет бере до уваги той аргумент автора, що він вирішив не подавати апеляцію до Касаційного суду втретє через витрати, тривалість процедури та відсутність шансів на успіх. Комітет нагадує, що повинні бути вичерпані тільки ті засоби правового захисту, які доступні й мають перспективу в державі-учасниці. У зв'язку із цим Комітет повторює, що, коли вищий національний суд виніс рішення в справі, тим самим усуваючи будь-яку перспективу успішного відновлення порушених прав у судах країни, автор не зобов'язаний вичерпати внутрішні засоби правового захисту, які фактично марні, для застосування Факультативного протоколу.[18] Комітет вбачає, що попередні рішення Касаційного суду в справі автора мають тенденцію підтверджувати, що додаткове використання цього засобу правового захисту було б марним. Таким чином, Комітет робить висновок, що, оскільки скарги автора відповідно до статей 12 (пункт 2), 9, 14 (пункт 7) й 18 (пункти 1 і 2) Пакту, як видається, були подані під час розгляду в судах країни, і це не оскаржувалося державою-учасницею, він не бачить для себе перешкод для розгляду цих скарг згідно з підпунктом b) пункту 2 статті 5 Факультативного протоколу.

8.4 Що стосується скарги автора з посиланням на пункт 1 статті 14, то Комітет зазначає, що з інформації, наявної в справі, не випливає, що автор подавав цю скаргу до судів країни, і він не наводив будь-яких доводів щодо того, чому він не мав можливості подати її або чому такі засоби правового захисту не були б ефективними в його випадку. За таких обставин Комітет робить висновок, що автор не вичерпав доступних внутрішніх засобів правового захисту в частині нібито вчиненого порушення положень пункту 1 статті 14 Пакту. Тому ця частина скарги повинна бути визнана неприйнятною відповідно до положень підпункту b) пункту 2 статті 5 Факультативного протоколу.

8.5 Комітет бере до уваги аргумент держави-учасниці про те, що автору була надана можливість пройти альтернативну військовій службу й що подальші провадження були відкриті проти нього тільки тому, що він вирішив не використовувати цю можливість. Держава-учасниця стверджує, що таким чином він втратив статус жертви відповідно до статті 1 Факультативного протоколу. З іншого боку, Комітет бере до уваги твердження автора про те, що, враховуючи каральний та дискримінаційний характер альтернативної цивільної служби, він не мав вільного та реального вибору. Крім того, хоча його права порушувалися з 1992 року, аргументи держави-учасниці, що оскаржують його статус жертви, стосуються лише періоду після визнання його сумлінним відмовником 23 листопада 1998 року. У світлі того факту, що право на сумлінну відмову не визнавалося в державі-учасниці до 1 січня 1998 року, Комітет вважає очевидним, що автор має статус жертви нібито вчинених порушень, що мали місце в період з 17 березня 1992 року до 23 листопада 1998 року. Що стосується періоду після 23 листопада 1998 року, то Комітет зазначає той факт, що впродовж цього періоду автор неодноразово заявляв про каральний та дискримінаційний характер альтернативної цивільної служби, пояснюючи, чому він не міг нею скористатися, а потім неодноразово звинувачувався в неявці за призовом на військову службу. Тому Комітет вважає, що автор зберіг свій статус жертви навіть після 23 листопада 1998 року за змістом статті 1 Факультативного протоколу.

8.6 Нарешті, Комітет бере до відома той аргумент держави-учасниці, що повідомлення являє собою зловживання правом на подання повідомлення відповідно до статті 3 Факультативного протоколу, оскільки автор подав повідомлення до Комітету принаймні через шість років після того, як були вичерпані внутрішні засоби правового захисту.

[18] «*Б. Х. Б. проти Іспанії*» [B.G.V. v. Spain] (CCPR/C/84/D/1095/2002/Rev.1), п. 6.4.

Комітет зазначає, що автор оскаржує цей аргумент із кількох підстав. Комітет нагадує, що, хоча терміну подання повідомлень відповідно до Факультативного протоколу прямо не встановлено, пункт c) правила 99 його правил процедури говорить: «Зловживання правом на подання повідомлень, у принципі, не є підставою для прийняття рішення про неприйнятність *ratione temporis* з міркувань затримки з поданням. Водночас повідомлення може бути зловживанням права на подання повідомлень, коли воно представлено через п'ять років після вичерпання внутрішніх засобів правового захисту автором повідомлення або у відповідних випадках через три роки після завершення іншої процедури міжнародного розгляду або врегулювання, якщо тільки не існує причин, що виправдовують затримку з урахуванням усіх обставин повідомлення».[19] Комітет також посилається на свою практику, згідно з якою вважається зловживанням правом на подання повідомлення, якщо між подіями, що мають відношення до справи, або вичерпанням внутрішніх засобів правового захисту та поданням відповідного повідомлення проходить надзвичайно великий період часу і цьому нема задовільних пояснень.[20] Комітет зазначає, що, хоча в цій справі мали місце чотири різні провадження, що закінчилися в різні дати, усі вони пов'язані з одним обов'язком, покладеним на автора, нести обов'язкову службу і його відмовою від неї через внутрішні переконання. Хоча перше провадження і процедура, пов'язана з його відмовою від проходження цивільної служби, завершилися у 2004 році, після цього були розпочаті нові провадження. Беручи також до уваги додаткові обґрунтування, представлені автором щодо затримки подання його скарги, у тому числі його аргумент про те, що він не міг передбачити застосування правила п'ятирічного терміну під час винесення йому остаточного обвинувального вироку у 2009 році, затримки з прийняттям Комітетом заключних зауважень щодо Греції, у яких містилися деякі принципові для його справи міркування, а також його побоювання розправи через відстрочене виконання винесених йому вироків до позбавлення волі, Комітет вважає, що між подіями, які дали підставу для скарг автора, зокрема судовим рішенням від 31 березня 2009 року, і поданням повідомлення, що розглядається, не пройшло надзвичайно великого періоду часу й таким чином стаття 3 Факультативного протоколу не перешкоджає розгляду цього повідомлення.

8.7 Хоча держава-учасниця не стверджувала, що повідомлення є неприйнятним *ratione temporis*, Комітет зазначає, що кілька повісток, неявка за якими послужила підставою для першого засудження автора, були направлені до набрання чинності Факультативного протоколу. Комітет посилається на свою попередню практику і знову заявляє, що він не може розглядати повідомлення, якщо стверджувані порушення мали місце до набрання чинності Факультативного протоколу, за винятком випадків, коли стверджувані порушення продовжуються або мають наслідки, що тривають і як такі являють собою порушення Пакту.[21] Окрім того, Комітет погоджується з позицією інших комітетів, що рішення національних судів повинні розглядатися як частина обставин справи, коли вони є результатом процедур, безпосередньо пов'язаних із початковими фактами, діями чи бездіяльністю, що призвели до порушення, за умови, що вони можуть усунути стверджуване порушення. Якщо такі рішення прийняті після набрання чинності Факультативним протоколом для відповідної держави-учасниці, тоді умова, передбачена в статті 3 Факультативного протоколу, не вплине на прийнятність повідомлення, оскільки під час використання цих засобів правового захисту національні суди мають можливість розгляду скарг, припинення стверджуваних порушень і потенційного відшкодування шкоди.[22] Комітет зазначає, що в цій справі відповідні рішення національних судів були винесені 15 квітня 1999 року, 12 червня 2003 року і 7 грудня 2004 року. За цих обставин Комітет приходить до висновку, що немає перешкод для розгляду повідомлення *ratione temporis*.

[19] Це правило застосовується до повідомлень, отриманих Комітетом після 1 січня 2012 року.

[20] *«Д. Б. проти Австралії»* [J.B. v. Australia] (CCPR/C/120/D/2798/2016), п. 7.7, і «*К. Л. К. Д., В. Ф. К. та А. Ф. К. проти Колумбії*» [C.L.C.D., V.F.C. and A.F.C. v. Colombia] (CCPR/C/116/D/2399/2014), п.6.5.

[21] *«Куїдіс проти Греції»* [Kouidis v. Greece] (CCPR/C/86/D/1070/2002), п. 6.3, і «*Сінгараса проти Шрі-Ланки»* [Singarasa v. Sri Lanka] (CCPR/C/81/D/1033/2001), п.6.3.

[22] Див., наприклад, рішення Комітету з економічних, соціальних та культурних прав у «*М. Л. Б. проти Люксембургу»* [M.L.B. v. Luxembourg] (E/C.12/66/D/20/2017), п. 7.2; Комітет з прав інвалідів *в «Юнгелін проти Швеції»* [Jungelin v. Sweden] (CRPD/C/12/D/5/2011), п. 7.6; а також Комітет з ліквідації расової дискримінації в «*Запеску проти Республіки Молдова»* [Zapescu v. Republic of Moldova] (CERD/C/103/D/60/2016), п. 7.3.

8.8 Таким чином, Комітет вважає, що повідомлення є прийнятним, оскільки воно стосується питань відповідно до статей 9, 12 (пункт 2), 14 (пункт 7) та 18 (пункт 1) Пакту. Комітет також вважає, що твердження автора про його стверджувану дискримінацію, викладені в його коментарях у відповідь на зауваження держави-учасниці, також, як вбачається, викликають питання відповідно до статті 26 Пакту. Таким чином, Комітет визнає всі ці скарги прийнятними й переходить до їх розгляду щодо суті.

Розгляд щодо суті

9.1 Комітет розглянув повідомлення у світлі всієї інформації, наданої йому сторонами, як це передбачено пунктом 1 статті 5 Факультативного протоколу.

9.2 Комітет бере до відома твердження автора про те, що його права згідно з пунктом 1 статті 18 Пакту були порушені у зв'язку з відсутністю в державі-учасниці реальної не каральної альтернативи обов'язковій військовій службі. У результаті його відмова від проходження військової служби за переконаннями совісті і від проходження стверджувано каральної альтернативної цивільної служби призвела до його неодноразового кримінального переслідування і подальшого засудження. Комітет бере до уваги заяву держави-учасниці про те, що надання альтернативної служби як таке не порушує прав особи, яка відмовляється від військової служби, згідно зі статтею 18 Пакту. Комітет враховує аргумент держави-учасниці, яка оспорює каральний та дискримінаційний характер альтернативної цивільної служби на тій підставі, що різниця в тривалості такої служби може бути виправдана відмінностями в самому характері служби. Окрім того, конституційне зобов'язання робити внесок у захист Батьківщини однаково поширюється на всіх громадян Греції.

9.3 Комітет посилається на своє зауваження загального порядку № 22 (1993), у якому він визнав, що основоположний характер свобод, закріплених у пункті 1 статті 18, знаходить своє відображення в тому факті, що це положення не допускає відступів навіть у період надзвичайного становища в державі [при якому життя нації перебуває під загрозою], як зазначено в пункті 2 статті 4 Пакту. Комітет нагадує про свою попередню практику, згідно з якою, хоча в Пакті прямо не згадується право на сумлінну відмову, таке право випливає зі статті 18, оскільки обов'язок брати участь у застосуванні смертоносної сили може серйозно конфліктувати із свободою совісті.[23] Право на сумлінну відмову від військової служби є невіддільним від права на свободу думки, совісті та релігії. Воно дає будь-якій особі право на звільнення від обов'язкової військової служби, якщо така служба не може бути узгоджена з релігією або переконаннями цієї особи. Це право не повинно принижуватися примусом.[24]

9.4 У даній справі Комітет зазначає складність цієї справи, що охоплює значний період часу зі зміною законодавчої бази, яка продовжувала впливати на становище автора. Хоча всі періоди непокори владі певною мірою взаємопов'язані, оскільки всі вони пов'язані з одним випадком сумлінної відмови, заявленої ще в 1996 році, Комітет підкреслює, що ці різні періоди призвели до окремих вироків. У цьому контексті Комітет зазначає, що перше засудження автора стосувалося періоду (з 18 березня 1992 року до 17 травня 1998 року), упродовж більшої частини якого держава-учасниця не визнавала права на сумлінну відмову та не передбачала альтернативи. Комітет також зазначає, що відмова автора від призову на обов'язкову військову службу випливала з його переконань совісті, які, як це не заперечується, були щирими, і що держава-учасниця не наводила жодних підстав для притягнення автора до кримінальної

[23] Див., наприклад, «*Юн і Чой проти Республіки Корея*» [Yoon and Choi v. Republic of Korea] (CCPR/C/88/D/1321-1322/2004), п. 8.3; «*Кім Чжун Нам та ін. проти Республіки Корея*» [Jong-nam Kim et al. v. Republic of Korea] (CCPR/C/106/D/1786/2008), п. 7.3; «*Атасой і Саркут проти Туреччини*» [Atasoy and Sarkut v. Turkey] (CCPR/C/104/D/1853-1854/2008), пп. 10.4-10.5; а також «*Кім Йон Кхван та ін. проти Республіки Корея*» (CCPR/C/112/D/2179/2012), п. 7.4.

[24] Див., наприклад, «*Чьон та ін. проти Республіки Корея*» [Jeong et al. v. Republic of Korea] (CCPR/C/101/D/1642-1741/2007), п. 7.3; «*Кім Чжун Нам та ін. проти Республіки Корея*», п. 7.4; «*Абдулаєв проти Туркменістану*» [Abdullayev v. Turkmenistan], п. 7.7; «*Махмуд Худайбергенов проти Туркменістану*» [Mahmud Hudaybergenov v. Turkmenistan] (CCPR/C/115/D/2221/2012), п. 7.5; «*Ахмет Худайбергенов проти Туркменістану*» [Ahmet Hudaybergenov v. Turkmenistan] (CCPR/C/115/D/2222/2012), п. 7.5; а також «*Жапаров проти Туркменістану*» [Japparow v. Turkmenistan] (CCPR/C/115/D/2223/2012), п. 7.6.

відповідальності у зв'язку із цим самим періодом. У цьому контексті Комітет нагадує, що покарання за відмову від обов'язкової військової служби щодо осіб, чия совість чи релігія забороняють використання зброї, несумісні з положеннями пункту 1 статті 18 Пакту[25], і він вважає, що йому не було представлено жодних причин, щоби прийти до іншого висновку в цій справі.

9.5 Окрім того, Комітет бере до уваги той факт, що в 1998 році держава-учасниця внесла зміни до законодавства, дозволивши альтернативу військовій службі, що автор був визнаний сумлінним відмовником і що його подальші судимості можуть пояснюватися його власним рішенням ухилитися від проходження, як цивільної, так і військової служби. Таким чином, одне з питань, яке повинен розглянути Комітет, полягає в тому, чи є цивільна служба, яку повинен був пройти автор, реальною альтернативою військовій службі в обставинах справи автора. У зв'язку із цим Комітет нагадує про свою практику, згідно з якою держава може, якщо вона бажає, примусити особу, яка відмовляється від військової служби, пройти цивільну службу, альтернативну військовій, поза військовою сферою і не під військовим командуванням. Альтернативна служба не повинна носити карального характеру. Вона повинна бути реальним служінням суспільству й сумісна з повагою прав людини.[26] Комітет також пам'ятає про свою ранню практику, у якій конкретні умови проходження альтернативної служби були визнані дискримінаційними. У зв'язку із цим Комітет повторює, що «за законом і на практиці можуть встановлюватися відмінності між військовою і національною альтернативною службою і що такі відмінності можуть у тому чи іншому конкретному випадку обґрунтовувати довший термін служби, за умови що в основі такого диференційованого підходу лежать розумні й об'єктивні критерії, як, наприклад, характер конкретної служби або необхідність спеціальної підготовки для проходження такої служби».[27]

9.6 У цій справі Комітет вважає, що доводи, висунуті державою-учасницею щодо оскаржуваних особливостей альтернативної цивільної служби, носять загальний характер і не мають конкретного зв'язку зі справою автора, при тому що автор продемонстрував, що відстань від його будинку до призначеного йому місця служби, відсутність адекватної оплати впродовж відповідного періоду й надмірний робочий час, що систематично застосовуються щодо сумлінних відмовників, викликають сумніви в тому, що в обставинах цієї справи така служба надавала йому реальну альтернативу військовій службі. Окрім того, Комітет зазначає, що відмова автора від зарахування на цивільну службу в кінцевому підсумку призвела до позбавлення його статусу сумлінного відмовника, і що його знову повинні були призвати в армію, що призвело б до повторного призову і повторного неодноразового засудження. Комітет вважає, що наслідки, з якими довелося зіткнутися автору, повернули його в положення, подібне до того періоду, коли право на сумлінну відмову навіть не було передбачено в законодавстві держави-учасниці. За таких обставин Комітет вважає, що засудження автора за його відмову від проходження обов'язкової військової служби в якості сумлінного відмовника разом з тим, що держава-учасниця не надала йому можливості проходження альтернативної служби, яка не носила б карального або дискримінаційного характеру, рівносильно порушенню його прав згідно з пунктом 1 статті 18 Пакту.

9.7 З огляду на те, що Комітет встановив порушення прав автора відповідно до статті 18 у зв'язку з його кримінальним переслідуванням і позбавленням волі за ухилення від проходження цивільної або військової служби, він не вважає за необхідне вирішувати, чи становило таке втручання також дискримінацію в порушення статті 26 Пакту.

9.8 Комітет надалі бере до відома твердження автора про те, що його попереднє ув'язнення та позбавлення волі після винесення обвинувального вироку як покарання за відмову від військової служби прирівнюються до свавільного затримання відповідно до статті 9 Пакту. Комітет зазначає, що пункт 1 статті 9 Пакту передбачає, що ніхто не може бути підданий свавільному арешту або затриманню. Комітет нагадує, що поняття «свавілля» не треба ототожнювати з «протизаконністю», а треба тлумачити ширше, включно з елементами недоречності, несправедливості, непередбачуваності та недотримання належної правової процедури.[28] Він далі нагадує,

[25] Там же.

[26] *«Кім Чжун Нам та ін. проти Республіки Корея»*, п. 7.3.

[27] «*Фуен проти Франції*» [Foin v. France], пункт 10.3. Див. також «*Веньє та Ніколя проти Франції*» [Venier and Nicolas v. France] (CCPR/C/69/D/690/1996), п. 10.4, і CCPR/C/GRC/CO/2, пп. 37–38.

[28] Див., зокрема, «*Горджі-Дінка проти Камеруна*» [Gorji-Dinka v. Cameroon] (CCPR/C/83/D/1134/2002), п. 5.1; «*Ван Алфен проти Нідерландів*» [Van Alphen v. The Netherlands] (CCPR/C/39/D/305/1988), п. 5.8.

що свавільним є як ув'язнення як покарання за законне здійснення права на свободу вираження думок, гарантованого статтею 19 Пакту, так і ув'язнення як покарання за законне здійснення свободи релігії і совісті, що гарантується статтею 18 Пакту.[29] Таким чином, Комітет вважає, що право автора згідно з пунктом 1 статті 9 Пакту було порушено.

9.9 Що стосується стверджуваного порушення пункту 2 статті 12 Пакту, то Комітет враховує те твердження автора, що його свобода пересування була обмежена впродовж непропорційно тривалого періоду або через порушені проти нього кримінальні справи, або через винесені йому вироки до позбавлення волі. Комітет бере до відома твердження автора про те, що в результаті йому було заборонено залишати територію Греції. Комітет також зазначає, що твердження автора щодо обставин справи, зокрема щодо тривалості періоду, упродовж якого до нього застосовувалися такі обмежувальні заходи, державою-учасницею не заперечувалися. Водночас Комітет бере до уваги аргумент держави-учасниці про те, що відповідно до положень пункту 3 статті 12 право залишати будь-яку країну може бути обмежене, насамперед із міркувань національної безпеки та громадського порядку. Комітет далі зазначає, що незавершений судовий розгляд справді може бути причиною обмеження прав людини залишити свою країну. Тим не менш, коли судовий розгляд невиправдано затягується, обмеження права на виїзд із країни, таким чином, не є виправданим.[30] У цьому випадку обмеження свободи автора залишити Грецію діє вже 14 років у зв'язку з неодноразовими призовами, ордерами на арешт та засудженнями. Беручи до уваги не лише надмірну тривалість заявленого обмеження, а й той факт, що воно було введено щодо автора за правомірне здійснення ним свого права на свободу совісті, Комітет вважає, що така ситуація порушує права автора відповідно до положень пункту 2 статті 12 Пакту.

9.10 Комітет далі бере до відома скаргу автора з посиланням на пункт 7 статті 14 Пакту про те, що він неодноразово піддавався засудженню і покаранню за відмову від проходження обов'язкової військової служби. У цьому зв'язку Комітет зазначає, що 12 червня 2003 року Військовий апеляційний суд залишив чинним вирок, винесений автору за відмову від проходження обов'язкової військової служби, та засудив його до 20 місяців позбавлення волі умовно. 4 травня 2006 року він був знову засуджений тим же судом за двома звинуваченнями в непокорі владі та засуджений до 5 місяців позбавлення волі за кожним із них. Комітет далі зазначає, що 31 березня 2009 року його знову було засуджено за двома звинуваченнями в непокорі владі. Його було засуджено до 18 місяців позбавлення волі. Комітет надалі бере до відома те твердження автора, що відповідні закони держави-учасниці допускають повторний призов на військову службу незалежно від його переконань. Комітет бере до уваги в цьому відношенні доводи держави-учасниці, яка стверджує, що автор не був засуджений за той самий злочин, оскільки вперше він був засуджений за відмову від проходження обов'язкової військової служби, а після цього – за відмову від альтернативної цивільної служби. Проте Комітет зазначає, що з інформації, що є в справі, випливає, що обвинувальні вироки, винесені автору після його відмови від проходження цивільної служби, знову були засновані на його відмові від проходження військової служби. Комітет зазначає, що коментарі автора щодо зауважень держави-учасниці щодо цього не були спростовані державою-учасницею.

9.11 Комітет посилається на своє зауваження загального порядку № 32 (2007), у якому він заявив, серед іншого, що пункт 7 статті 14 Пакту передбачає, що ніхто не підлягає повторному засудженню або покаранню за злочин, у скоєнні якого його вже було остаточно засуджено згідно із законом і кримінальним процесом кожної країни. Окрім того, повторне покарання сумлінних відмовників за непокору повторному наказу служити в армії може бути прирівняне до покарання за той самий злочин, якщо подальші відмови ґрунтуються на тій самій незмінній рішучості, зумовленій міркуваннями совісті.[31] У цьому випадку Комітет зазначає, що автора тричі притягував до відповідальності й покарав один і той самий військовий суд за п'ятьма звинуваченнями в непокорі владі у зв'язку з його відмовою в різний час проходити обов'язкову військову службу. Комітет вважає, що відмова автора від служби в кожному випадку ґрунтувалася на одних і тих самих переконаннях совісті і що його

[29] *«Кім Ен Кхван та ін. проти Республіки Корея»*, п. 7.5.

[30] *«Гонсалес дель Ріо проти Перу»*, п. 5.3.

[31] Зауваження загального порядку № 32 (2007), пп. 54–55. Див. також «*Абдуллаєв проти Туркменістану»*, пп. 7.4-7.5.

було засуджено за одне й те саме правопорушення, яке складає одне і те саме діяння (actus reus), незалежно від того, що вироки було винесено йому за скоєння одного й того самого правопорушення в різні моменти часу. З урахуванням обставин справи й за відсутності інформації від держави-учасниці про протилежне Комітет дійшов висновку, що права автора, передбачені пунктом 7 статті 14 Пакту, були порушені.

10. Комітет, діючи відповідно до положень пункту 4 статті 5 Факультативного протоколу, вважає, що представлені йому факти свідчать про порушення державою-учасницею прав автора, передбачених статтями 9 (пункт 1), 12 (пункт 2), 14 (пункт 7) й 18 (пункт 1) Пакту.

11. Відповідно до положень підпункту a) пункту 3 статті 2 Пакту держава-учасниця зобов'язана надати автору ефективний засіб правового захисту. Це вимагає від неї повного відшкодування шкоди особам, чиї закріплені в Пакті права були порушені. Таким чином, держава-учасниця зобов'язана, зокрема, зняти з автора судимість, відшкодувати всі суми, виплачені у вигляді штрафів, і надати належну компенсацію. Держава-учасниця також зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для запобігання подібних порушень у майбутньому. У зв'язку із цим Комітет знову заявляє, що відповідно до свого зобов'язання за пунктом 2 статті 2 Пакту державі-учасниці треба переглянути своє законодавство з метою забезпечення дієвих гарантій права на сумлінну відмову відповідно до положень пункту 1 статті 18 Пакту, наприклад, передбачивши можливість проходження альтернативної цивільної служби, яка б не мала карального й дискримінаційного характеру.

12. Оскільки, ставши учасницею Факультативного протоколу, держава-учасниця визнала компетенцію Комітету встановлювати наявність порушень Пакту й що, відповідно до статті 2 Пакту, держава-учасниця зобов'язалася гарантувати всім особам, які перебувають на її території та під її юрисдикцією, права, визнані в Пакті, та надати ефективний та такий, що має законну силу, засіб правового захисту в разі встановлення факту порушення, Комітет бажає отримати від держави-учасниці у 180-денний термін інформацію про заходи, вжиті для виконання Міркувань Комітету. Державі-учасниці також пропонується опублікувати ці Міркування і забезпечити їхнє широке поширення офіційною мовою держави-учасниці.

Додаток I

Особлива думка (що відрізняється від думки більшості) члена Комітету Жозе Мануела Сантуша Паіша

1. На жаль, я не можу погодитися з рішенням Комітету про наявність кількох порушень прав автора в цьому повідомленні.

2. Повідомлення свідчить про зловживання правом на подання скарги, оскільки між найостаннішим судовим рішенням (березень 2009 року) та поданням скарги автора (грудень 2015 року) минуло понад шість років. Пояснення автора на виправдання затримки просто непереконливі (пункт 6.3). Таким чином, скаргу треба було визнати неприйнятною відповідно до статті 3 Факультативного протоколу.

3. Автор не оскаржив рішення Військового апеляційного суду Афін за березень 2009 року в Касаційному суді (пункт 2.8), і ми можемо тільки робити припущення, яким був би результат. Повідомлення мало бути визнано неприйнятним через невичерпання внутрішніх засобів правового захисту відповідно до положень підпункту b) пункту 2 статті 5 Факультативного протоколу. Окрім того, сумнівно, щоб скарги автора з посиланням на статті 12 (пункт 2), 9, 14 (пункт 7) й 18 (пункти 1 і 2) Пакту справді були заявлені під час розгляду в судах країни (див. неоднозначне формулювання в пункті 8.3).

4. Автор отримав кілька повісток про призов на військову службу (пункт 2.1, виноска 1). У випадку перших двох у 1992 і 1993 роках закон на той час не передбачав можливості альтернативи військовій службі. Однак Пакт набув чинності для Греції лише в травні 1997 року, тому ці обставини не підлягали розгляду в даних Міркуваннях з огляду на *ratione temporis* [юрисдикцію у часі].

5. Відповідно до закону № 2510/1997, ухваленого в 1998 році, автор подав заяву про проходження альтернативної служби і у листопаді 1998 року був визнаний сумлінним відмовником. Однак він не з'явився на цивільну службу, і тому в лютому 1999 року його статус сумлінного відмовника було відкликано. Подальші засудження автора за відмову від проходження військової служби є прямим наслідком втрати автором свого статусу сумлінного відмовника (пункти 2.2-2.3). Не пройшовши ні військову, ні альтернативну службу, автор втратив статус жертви (пункт 4.2).

6. Суди країни проявили до автора вельми поблажливе ставлення, послідовно скорочуючи термін його позбавлення волі за апеляціями (пункти 2.6-2.8), застосовуючи відстрочку виконання вироку (пункт 2.6) або дозволяючи замість цього сплатити штраф (пункти 2.8-2.9). Таким чином, він перебував в ув'язненні загалом 87 днів, 75 з яких за вироками, ухваленими в 1992 і 1993 роках, до того, як Пакт набув чинності в Греції.

7. Що стосується порушення статті 9, то арешти автора не були свавільними, а щоразу відбувалися відповідно до процедури, передбаченої законом (пункт 5.1), йому роз'яснювали причини його арешту, і він міг оскаржити такі рішення. Він сам визнає, що його ув'язнення було законним і в деяких випадках ґрунтувалося на вироках, що набрали законної сили (пункт 7.5).

8. Що стосується порушення статті 12, то у випадках, коли ордер на арешт залишається діючим, відповідно до положень пункту 3 статті 12 Пакту право залишати свою країну може бути законно обмежене з міркувань національної безпеки та громадського порядку (пункт 5.2). За твердженням держави-учасниці, жодних інших менш обмежувальних заходів не було передбачено, і сам автор визнає, що до 2015 року він уникав виїзду з країни, побоюючись арешту на підставі ордера на арешт (пункт 6.5).

9. Що стосується порушення пункту 7 статті 14, то автор не був засуджений за той самий злочин, оскільки деякі вироки ґрунтувалися на його відмові від проходження обов'язкової військової служби (пункт 2.4), тоді як інші ґрунтувалися на його відмові від проходження альтернативної цивільної служби, про проходження якої він клопотав за власним бажанням (пункт 2.5). Тож він був судимий за непокору владі в різних справах, різними судами й щоразу був засуджений за окремий злочин. Як зазначає держава-учасниця, якби автор пройшов цивільну службу, кримінальне переслідування за непокору владі було б виключене, а вже винесені вироки

були б анульовані. Сам Комітет визнає наявність окремих обвинувальних вироків (пункт 9.4) у різних кримінальних провадженнях, але доходить висновку, що вони були винесені за вчинення одного й того самого правопорушення в різний час (пункт 9.11). Я б скоріше сказав, що ми маємо справу з кількома обвинувальними вироками, ухваленими різними судами, за різними епізодами непокори владі, не за одне правопорушення, а за кілька схожих. Автор скоїв злочини неодноразово і, таким чином, є рецидивістом.

10. Що стосується порушення статті 18, то надання можливості проходження альтернативної цивільної служби саме по собі не зачіпає прав особи, яка відмовляється від військової служби (пункт 5.5). Також, що стосується стверджуваного карального характеру альтернативної цивільної служби через її тривалість, то військова служба не обов'язково може порівнюватися з альтернативною цивільною службою через різні обмеження обох служб (пункт 9.5) і, крім того, різниця в їхній тривалості не надмірна. Сам автор визнає, що початковий період у 39 місяців, передбачений для альтернативної служби, був значно скорочений у Греції до 28 місяців у 2001 році і всього лише до 17 місяців у 2004 році.

11. Аргументи автора щодо каральних аспектів цивільної служби мають переважно умоглядний характер (пункт 7.1), оскільки він ніколи її не проходив. Тривалість цивільної служби в державі-учасниці було значно скорочено, а так звана наявна практика, на яку посилається автор, а саме робота сім днів на тиждень, у тому числі у вихідні та святкові дні, понад звичайний робочий час і за низьку заробітну плату, так і не отримала підтверджень (пункти 7.1–7.2). Що стосується того, що автору треба було проходити службу поза місцем проживання, то такі самі вимоги висуваються до будь-якого державного службовця, призначеного для служби поза місцем проживання на території держави-учасниці.

Повністю визнаючи права сумлінного відмовника, я, таким чином, дійшов би висновку про неприйнятність цього повідомлення або, якби воно було визнано прийнятним, що права автора не були порушені.

Додаток II

Особлива думка (що частково відрізняється від думки більшості) члена Комітету Елен Тигруджі

1. Хоча я повністю згодна з висновком, зробленим більшістю членів Комітету в пункті 10 цих Міркувань, я не згодна з думкою, вираженою в пункті 9.7, у якому Комітет заявив, що немає необхідності вирішувати, чи мало місце порушення статті 26 Пакту.

2. Цей висновок суперечить як попередньому прецедентному праву Комітету, так і оцінкам, зробленим у цих Міркуваннях. В аналогічних справах, розглянутих у минулому, Комітет зосередив свій аналіз на дискримінаційному характері відмінності між тривалістю цивільної та військової служби. У «*Фуен проти Франції*», наголошувалося: «У зв'язку із цим Комітет визнає, що закон і практика можуть встановлювати відмінності між військовою і національною альтернативною службою і що такі відмінності можуть у конкретному випадку виправдовувати триваліший термін служби за умови, що відмінність ґрунтується на розумних та об'єктивних критеріях, таких як характер конкретної служби, яку ми розглядаємо, або необхідність спеціальної підготовки для проходження такої служби. Однак у даній справі обґрунтування, представлені державою-учасницею, не належать до таких критеріїв або належать до критеріїв у загальних словах без конкретного посилання на справу автора, а скоріше ґрунтуються на доводі про те, що подвоєння строку служби було єдиним способом перевірити щирість переконань особи». [1] Францію було засуджено за порушення статті 26.

3. Окрім того, у цих міркуваннях Комітет підкреслює дискримінаційний характер законодавства Греції і переважно ґрунтує свій висновок про порушення статті 18 на цьому елементі (пункти 9.5-9.6 цих Міркувань).

4. Дійсно, в період між справою «*Фуен проти Франції*» і дотепер позиція Комітету щодо сумлінної відмови змінилася, і це право було включено в матеріальну сферу дії статті 18 Пакту, що є важливим і позитивним кроком. Однак важко зрозуміти, як Комітет, зробивши висновок про порушення права на свободу совісті та релігії (стаття 18) через те, що «держава-учасниця не надала йому можливості проходження альтернативної служби, яка не носила б карального або дискримінаційного характеру» (пункт 9.6), міг потім твердити у наступному пункті, що «він не вважає за необхідне вирішувати, чи становило таке втручання також дискримінацію в порушення статті 26 Пакту» (пункт 9.7).

5. Як справедливо підкреслюють науковці, практика Комітету доволі суперечлива щодо положення про рівність, [2] яке було «єдиною домінуючою темою Пакту, що просвічує крізь його величезну 50-річну спадщину». [3]

6. Стратегія Комітету *infra petita* [нерозгляд частини заявлених вимог] є невдалою та не допомагає прояснити зобов'язання держав щодо рівності та недискримінації. Тому я вважаю, що замість того, щоб вважати за необхідне не ухвалювати рішення про порушення статті 26, що лежить в основі всієї справи, більшості треба було зробити наприкінці пункту 9.6 той висновок, що з аналогічних причин факти також розкривають порушення статті 26 Пакту.

---

[1] CCPR/C/67/D/666/1995, п. 10.3.

[2] Див., наприклад, Нільс Петерсен, «Неявна таксономія юриспруденції Комітету ООН з прав людини з питань рівності» (2020) [Niels Petersen, “The implicit taxonomy of the equality jurisprudence of the UN Human Rights Committee”].

[3] Шрея Атрей, «П’ятдесят років тому: дивний випадок інтерсекційної дискримінації в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права» [Shreya Atrey, “Fifty years on: the curious case of intersectional discrimination in the ICCPR,] *Nordic Journal of Human Rights*, том 35, № 3 (2017).

8.

A/HRC/WGAD/2017/43

Рішення № 43/2017 щодо Данііла Ісламова, прийняте Робочою групою з питань свавільних затримань ООН

Організація
Об'єднаних Націй

A/HRC/WGAD/2017/43

Генеральна Асамблея

Поширення: Загальне
5 жовтня 2017 року

Оригінал: англійською

Рада з прав людини
Робоча група з питань свавільних затримань

Рішення, прийняті Робочою групою з питань свавільних затримань на її сімдесят дев'ятій сесії, 21-25 серпня 2017 року

Рішення № 43/2017 щодо Данііла Ісламова [Daniil Islamov] (Таджикистан)*

1. Робочу групу з питань свавільних затримань було засновано відповідно до резолюції 1991/42 Комісії з прав людини. Її мандат був продовжений і уточнений Комісією в резолюції 1997/50. Відповідно до резолюції 60/251 Генеральної Асамблеї та рішення 1/102 Ради з прав людини Рада взяла на себе відповідальність за здійснення мандата Комісії. Згідно з резолюцією 33/30 Ради від 30 вересня 2016 року мандат Робочої групи був нещодавно продовжений ще на три роки.

2. Відповідно до своїх методів роботи (A/HRC/33/66) Робоча група 9 червня 2017 року надіслала Уряду Таджикистану повідомлення щодо Данііла Ісламова. Уряд відповів на повідомлення 26 липня 2017 року. Держава є учасником Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

3. Робоча група вважає позбавлення волі свавільним у таких випадках:

(a) коли явно неможливо послатися на будь-які правові підстави для позбавлення свободи (наприклад, коли будь-яку особу продовжують утримувати позбавленою свободи понад призначений за вироком строк покарання або всупереч закону про амністію, що поширюється на цю особу) (категорія I);

(b) коли позбавлення свободи є результатом здійснення прав або свобод, гарантованих статтями 7, 13, 14, 18, 19, 20 і 21 Загальної декларації прав людини, та тією мірою, якою це стосується Держав-учасниць, статтями 12, 18, 19, 21, 22, 25, 26 і 27 Пакту (категорія II);

(c) коли повне або часткове недотримання міжнародних норм, що стосуються права на справедливий судовий розгляд, і закріплених у Загальній декларації прав людини та у відповідних міжнародно-правових документах, прийнятих відповідними Державами, є настільки серйозним, що це надає факту позбавлення волі свавільний характер (категорія III);

(d) коли особи, які просять притулку, іммігранти або біженці піддаються продовжуваному утриманню позбавленими свободи без судового рішення, без можливості адміністративного чи судового перегляду або засобів правового захисту (категорія IV);

(e) коли позбавлення свободи являє собою порушення міжнародного права через дискримінацію за ознакою стану, національного, етнічного чи соціального походження, мови, релігії, економічного становища, політичних чи інших переконань, ґендеру, сексуальної орієнтації, інвалідності або іншого статусу, що має на меті відмову в рівному здійсненні прав людини або може призвести до такого (категорія V).

* Переклад з англійської мови на українську мову офіційної публікації рішення Робочої групи ООН з питань свавільних затримань https://undocs.org/A/HRC/WGAD/2017/43

Подані матеріали

Повідомлення джерела

4. Данііл Ісламов [Daniil Islamov], 1999 року народження, є громадянином Таджикистану.

5. Згідно з джерелом, пан Ісламов займався вивченням Біблії з групами послідовників Свідків Єгови з 2014 року. Його бабуся є послідовником Свідків Єгови, а мати також вивчає Біблію з тими ж релігійними групами.

Затримання і позбавлення свободи

6. Джерело повідомляє, що 21 квітня 2017 року пана Ісламова викликали за повісткою до військового комісаріату району Фірдавсі в Душанбе, Таджикистан. У відповідності до врученої повістки він з'явився туди 22 квітня 2017 року. Він, як повідомляється, пояснив компетентним посадовим особам комісаріату, що його релігійні переконання не дозволяють йому служити в армії. Він також заявив, що готовий проходити альтернативну цивільну службу.

7. Посадові особи комісаріату, як повідомляється, відхилили прохання пана Ісламова, заявивши, що він зобов'язаний нести військову службу, оскільки альтернативна служба в Таджикистані не передбачена. Того ж дня, 22 квітня 2017 року, його, за наявними відомостями, затримали та направили проти його волі у військову частину № 45989 у Вахському районі Таджикистану.

8. Джерело повідомляє, що пану Ісламову було запропоновано пройти медичну комісію в лікарні. 12 травня 2017 року медична комісія підтвердила, що він придатний до військової служби. У результаті всупереч його волі його знову відправили у військову частину № 45989, де він піддався позбавленню свободи за відмову від військової служби.

9. За даними джерела пан Ісламов залишається позбавленим свободи у військовому навчальному таборі без судових слухань або судового розгляду.

10. Джерело підкреслює, що в пункті 3 статті 1 Закону Таджикистану № 30 про військовий обов'язок і військову службу від 29 листопада 2000 року громадянин має право проходити альтернативну службу. Однак, незважаючи на це законодавче положення, на практиці Таджикистан не забезпечує альтернативної цивільної служби.

11. Джерело покликається на прийняті Комітетом з прав людини заключні зауваження (CCPR/C/TJK/CO/2, пункт 21), у яких Комітет підтвердив свою раніше виражену стурбованість із приводу невизнання Державою-учасницею права на сумлінну відмову від обов'язкової військової служби, а також із приводу відсутності альтернатив військовій службі. Комітет закликав Таджикистан вжити необхідних заходів для забезпечення того, щоби закон визнавав право осіб на сумлінну відмову від обов'язкової військової служби, а також, за бажанням, передбачити некаральні альтернативи військовій службі.

12. Згідно з джерелом, адвокат пана Ісламова подав 28 квітня 2017 року дві скарги: одну - до військового комісаріату міста Душанбе, а іншу - до Офісу військового прокурора міста Душанбе. 12 травня 2017 року, за наявними відомостями, Офіс військового прокурора відповів адвокату, підтвердивши, що пана Ісламова позбавили волі та направили у військову частину № 45989. Крім того, вказувалося, що альтернативна служба в Таджикистані не може бути забезпечена. 16 травня 2017 року військовий комісаріат, як повідомляється, поінформував адвоката про те, що закон про альтернативну службу в Таджикистані досі не ухвалено, а тому така можливість поки недоступна.

13. Крім того, 16 травня 2017 року пан Ісламов, за наявними даними, подав заяву на ім'я командира військової частини № 45989, у якій пояснив, що його тверді переконання, що ґрунтуються на Священному Писанні, не дозволяють йому нести військову службу, і просив дозволити йому пройти альтернативну службу. На момент подання джерелом матеріалів відповіді він ще не отримав.

14. Джерело повідомляє, що 25 травня 2017 року мати пана Ісламова подала скаргу до Адміністрації Президента. На момент подання джерелом матеріалів відповіді вона не отримала.

15. Згідно з джерелом, жодних інших засобів правового захисту в розпорядженні пана Ісламова немає.

16. Джерело стверджує, що затримання пана Ісламова є свавільним і підпадає під категорії I, II, III і V, які можна застосувати до випадків, що розглядаються Робочою групою.

Категорія I

17. Згідно з джерелом, жодних законних підстав для позбавлення волі пана Ісламова немає. Джерело повідомляє, що Закон про військову службу Таджикистану дозволяє особі замість обов'язкової військової служби проходити альтернативну цивільну службу. Закон не дозволяє затримувати особу за відмову від військової служби, якщо вона подала запит на проходження альтернативної цивільної служби.

18. Проте, незважаючи на це положення внутрішнього законодавства, влада Таджикистану, як повідомляється, не забезпечує можливості проходження альтернативної цивільної служби, що було визнано Комітетом з прав людини у 2013 році в його заключних зауваженнях.

19. Джерело також стверджує, що позбавлення пана Ісламова свободи є також порушенням міжнародних зобов'язань Таджикистану. У статті 10 Конституції передбачається, що міжнародні угоди мають пріоритет над внутрішнім законодавством. Таджикистан ратифікував як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, так і Факультативний протокол до нього.

Категорія II

20. Джерело підкреслює, що право на сумлінну відмову від військової служби є загальновизнаним як одне з основних прав людини, зокрема відповідно до статті 18 Загальної декларації прав людини та статті 18 Пакту.

21. У зв'язку із цим джерело зазначає, що Комітет з прав людини неодноразово визнавав це право в ухвалюваних ним рішеннях щодо Республіки Корея, Туреччини та Туркменістану, де послідовників Свідків Єгови ув'язнювали та піддавали судовому переслідуванню за відмову від несення військової служби. З огляду на це джерело вказує на справу *«Абдуллаєв проти Туркменістану»* [Abdullayev v. Turkmenistan].[1]

Категорія III

22. Джерело повідомляє про те, що пан Ісламов утримується під вартою без будь-якого судового розгляду. Джерело далі зазначає, що в тому разі, якщо судовий розгляд відбудеться (його поки що не було), він має проводитися не військовими, а цивільними органами влади.

23. Джерело посилається на висновок № 9 Робочої групи (A/HRC/22/44, пункт 64) щодо визначення та тематичного охоплення концепції свавільного позбавлення свободи в міжнародному звичаєвому праві, у якому Робоча група дійшла висновку про те, що:

> Законодавство, що дозволяє призов на військову службу за допомогою затримання й позбавлення свободи збройними силами або неодноразового ув'язнення сумлінних відмовників від військової служби, можна вважати свавільним, якщо при цьому не передбачені гарантії судового нагляду. Робоча група одного разу вже робила висновок про те, що затримання сумлінних відмовників від військової служби є, серед іншого, порушенням статті 9 Загальної декларації прав людини та статей 9 і 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права.

24. Джерело посилається далі на рішення № 8/2008 і № 16/2008 Робочої групи, а також на розглянуту Комітетом з прав людини справу *«Юн і Чхве проти Республіки Корея»* [*Yoon and Choi v. Republic of Korea*] [2], що є аналогічною цій справі.

25. Із цих причин джерело стверджує, що позбавлення пана Ісламова свободи є порушенням статті 9 Загальної декларації прав людини та статті 9 Пакту.

[1] Див. повідомлення No. 2218/2012, *«Абдуллаєв проти Туркменістану»* ; [Abdullayev v. Turkmenistan], міркування, ухвалені 25 березня 2015 року, п. 7.7.

[2] Повідомлення № 1321-1322/2004, *«Йо-Бум Юн і М'юн Джін Чхве проти Республіки Корея»*, міркування прийняті 3 листопада 2006 року.

Категорія V

26. На думку джерела, єдиною причиною затримання пана Ісламова є його відмова через релігійні переконання нести військову службу. Діючи таким способом, військова влада намагається змусити його відмовитися від своєї релігії. Джерело стверджує, що він є жертвою дискримінації за ознакою релігії.

Відповідь Уряду

27. Робоча група переслала 9 червня 2017 року Уряду твердження джерела в межах своєї звичайної процедури подання повідомлень, запропонувавши Уряду представити до 8 серпня 2017 року детальну інформацію про теперішнє становище пана Ісламова, а також будь-які зауваження щодо тверджень джерела. Уряд відповів на повідомлення 26 липня 2017 року.

28. У своїй відповіді Уряд підтверджує, що пан Ісламов з'явився у військовий комісаріат і відтоді перебуває в армії, пройшовши медичну комісію, яка підтвердила, що він здоровий та придатний до несення служби. Уряд заявляє, що пану Ісламову висунуто звинувачення в ухилянні від військової служби. Робоча група зазначає, що Уряд описує становище пана Ісламова як військовослужбовця, який відмовляється нести військову службу, не вказуючи на те, що його утримують під вартою у військовому таборі або взагалі деінде.

Додаткові зауваження джерела

29. 27 липня 2017 року відповідь Уряду було направлено джерелу для додаткових зауважень. Джерело надало свої зауваження 9 серпня 2017 року. На думку джерела, у відповіді Уряду не оспорюються факти в справі пана Ісламова, викладені в первісній скарзі, яку подало джерело. Джерело нагадує про те, що пан Ісламов неодноразово просив надати йому можливість замість обов'язкової військової служби проходити альтернативну цивільну службу, яка не знаходиться під контролем або наглядом військових. Джерело також повідомляє, що 31 липня 2017 року слідчий військової прокуратури в кримінальних справах ухвалив рішення пред'явити пану Ісламову обвинувачення за статтею 376, частина 1, Кримінального кодексу Таджикистану за ухилення від військової служби. Проте, згідно з джерелом, дату початку судового розгляду кримінальної справи пана Ісламова досі не призначено, і він, як і раніше, залишається позбавленим свободи у військовій частині № 45989 без судового припису або дозволу.

Обговорення

30. Заслухавши обидві сторони, Робоча група вирішила, що вона має достатній обсяг інформації та готова винести своє рішення.

31. У своїй правовій практиці Робоча група виробила підхід до вирішення питань доказування. Якщо джерело демонструє наявність prima facie доказів порушення міжнародних вимог, що являє собою свавільне затримання, то тягар доказування покладається на Уряд, якщо він бажає спростувати ці твердження (див. A/HRC/19/57, пункт 68). У цій справі Уряд вирішив підтвердити prima facie [на перший погляд] достовірні твердження джерела, хоча Уряд не заявив при цьому, що пан Ісламов був затриманий.

32. Однак мандат Робочої групи має ширший характер і не обмежується затриманням: до сфери її повноважень належить будь-яке позбавлення свободи, яке не відповідає закону і, отже, є свавільним у межах п'яти категорій (див. A/HRC/30/36, пункти 47-50). У цій справі немає жодних сумнівів у тому, що пан Ісламов утримується у військовому таборі проти своєї волі, і відповідь Уряду ясно про це свідчить. Отже, не має значення, характеризує Уряд його становище як затримання чи ні, оскільки, на думку Робочої групи, пана Ісламова було позбавлено свободи, і в неї є повноваження розбирати цю справу. Після цього залишається визначити, чи є позбавлення свободи в цьому випадку свавільним або ні.

33. Джерело послалося на попередні думки Робочої групи й Міркування Комітету з прав людини (див. пункти 21 і 24 вище), що спрощує задачу мотивування рішення у цій справі.

34. Право на сумлінну відмову від військової служби міцно утвердилося в міжнародному праві та випливає зі статті 18 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Уряд Таджикистану вже повною мірою поінформований про це Комітетом з прав людини, який конкретно рекомендував Таджикистану передбачити альтернативи військовій службі в таких випадках (див. CCPR/C/TJK/CO/2, пункт 21). У цій справі також нема сумнівів у тому, що доля, яка спіткала пана Ісламова, безпосередньо пов'язана з його релігійними переконаннями як послідовника Свідків Єгови. Отже, Робоча група приходить до висновку про те, що позбавлення пана Ісламова свободи є свавільним і підпадає не тільки під категорію II, а й під категорію I, оскільки не має під собою законних підстав.

35. Робоча група посилається на свій висновок № 9 і зазначає, що в цій справі, хоча пан Ісламов був позбавлений свободи на військовому об'єкті, жодних заходів для забезпечення будь-якого судового нагляду вжито не було, що є порушенням норм договірного права (стаття 9 Пакту) і норм звичаєвого права. Відповідно, Робоча група доходить висновку про те, що недотримання міжнародних норм, які стосуються права на справедливий судовий розгляд, що закріплене в Загальній декларації прав людини та відповідних міжнародних договорах, ратифікованих Таджикистаном, є настільки серйозним, що це надає позбавленню пана Ісламова волі свавільного характеру й підпадає під категорію III.

36. Нарешті, Робоча група зазначає, що пан Ісламов став жертвою дискримінації за ознакою його релігійних переконань, що є порушенням міжнародного права, зокрема статті 26 Пакту. Таким чином, Робоча група доходить висновку про те, що позбавлення його свободи підпадає також і під категорію V.

37. Відповідно до своєї практики Робоча група визнала за необхідне передати цю справу на розгляд Спеціальному доповідачу з питань свободи релігії або переконань.

Рішення

38. У світлі вищевикладеного Робоча група виносить таке рішення:

> Позбавлення свободи Данііла Ісламова має свавільний характер, оскільки воно суперечить статтям 9, 18 і 26 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права й підпадає під категорії I, II, III і V.

39. З урахуванням винесеної думки Робоча група просить Уряд Таджикистану невідкладно вжити необхідних кроків із метою виправити становище пана Ісламова та привести його у відповідність до стандартів і принципів, закріплених у міжнародних нормах щодо позбавлення свободи, включно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права.

40. Робоча група вважає, що з урахуванням усіх обставин справи, належним засобом правового захисту стало б негайне звільнення пана Ісламова та забезпечення йому гарантованого права на компенсацію та іншого роду відшкодування відповідно до міжнародного права.

41. Відповідно до пункту 33 (a) своїх методів роботи Робоча група передає цю справу Спеціальному доповідачеві з питань свободи релігії або переконань.

Процедура подальших дій

42. Відповідно до пункту 20 своїх методів роботи Робоча група звертається до джерела та Уряду з проханням надати їй інформацію про подальші дії щодо реалізації рекомендацій, сформульованих у цьому рішенні, у тому числі про те:

(a) чи був звільнений пан Ісламов і якщо так, то на яку дату;

(b) чи були надані пану Ісламову компенсація або відшкодування в іншій формі;

(c) чи проводилося розслідування у зв'язку з порушенням прав пана Ісламова і, якщо так, які були результати розслідування;

(d) чи були здійснені будь-які зміни законодавства або юридичної практики для приведення законодавства і практики Таджикистану у відповідність до його міжнародних зобов'язань згідно із цим рішенням;

(e) чи були вжиті будь-які інші заходи з метою здійснення рекомендацій, сформульованих у цьому рішенні.

43. Уряду пропонується повідомити Робочій групі про будь-які труднощі, з якими він зіткнувся під час здійснення рекомендацій, сформульованих у цьому рішенні, а також повідомити, чи потребує він додаткової технічної допомоги, наприклад, у вигляді візиту Робочої групи.

44. Робоча група просить джерело й Уряд надати вищевказану інформацію впродовж шести місяців із дати передання цього рішення. Разом з тим, Робоча група залишає за собою право вчиняти подальші дії на власний розсуд у зв'язку із цим рішенням, якщо до її відома будуть доведені нові обставини, що викликатимуть занепокоєння стосовно цієї справи. Такі дії дозволять Робочій групі повідомляти Раду з прав людини про досягнутий прогрес виконання її рекомендацій, а також про будь-які випадки невжиття заходів.

45. Робоча група нагадує, що Рада з прав людини закликала всі Держави співпрацювати з Робочою групою і звернулася до них із проханням зважати на її висновки та, за необхідності, вживати належних заходів для виправлення становища осіб, свавільно позбавлених свободи, та повідомляти Робочій групі про вжиті ними заходи.[3]

[Прийнято 21 серпня 2017 року]

---

[3] Див. резолюцію Ради з прав людини 33/30, пункти 3 та 7.

9.

Рішення Європейського суду з прав людини від 12 березня 2024 року у справі "Канатли проти Туреччини" за заявою № 18382/15

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

ДРУГА СЕКЦІЯ

СПРАВА «КАНАТЛИ ПРОТИ ТУРЕЧЧИНИ»

(AFFAIRE KANATLI c. TÜRKİYE)[1]

(Заява № 18382/15)

РІШЕННЯ

Стаття 9 • Свобода совісті • Засудження заявника, який стверджує, що він є сумлінним відмовником від військової служби через пацифізм, у зв'язку з відмовою проходити службу в запасі за своїми військовими обов'язками • Стаття 9 застосовується • Пацифізм, який можна розглядати як переконання, захищені статтею 9 • Відмова, мотивована переконаннями, що досягають достатнього ступеня сили, серйозності, узгодженості та важливості • Відсутність у національному законодавстві альтернативної служби та доступної та ефективної процедури щодо права на сумлінну відмову від військової служби • Не було досягнуто справедливого балансу між інтересами суспільства в цілому та інтересами осіб, які є сумлінними відмовниками від військової служби

Підготовлено Секретарем. Не зобов'язує Суд.

СТРАСБУРГ

12 березня 2024 року

ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ

23.09.2024

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. До нього можуть бути внесені офіційні поправки.

[1] **Переклад з офіційної бази даних рішень Європейського Суду з прав людини, адреса ресурсу в мережі Інтернет: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-231540**

У справі Канатли проти Туреччини,
Європейський суд з прав людини (друга секція), засідаючи палатою у складі:
Арнфін Бардсен *(Arnfinn Bårdsen)*, *голова*,
Йован Ілієвскі *(Jovan Ilievski)*,
Егідіюс Куріс *(Egidijus Kūris)*,
Поліна Коскело *(Pauliine Koskelo)*,
Саадет Юксель *(Saadet Yüksel)*,
Фредерік Кренк *(Frédéric Krenc)*,
Діана Сирку *(Diana Sârcu)*, *суддi*,
та Хасан Бакирджи *(Hasan Bakırcı)*, *секретар секції*,
З огляду на :
заяву (№ 18382/15), подану проти Турецької Республіки фізичною особою, паном Муратом Канатли (далі – «заявник»), який проживає на території «Турецької Республіки Північного Кіпру» (далі – «ТРПК») і представив відповідний документ, що посвідчує особу, та звернувся до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод («Конвенція») 6 квітня 2015 року,
зауваження сторін,
після обговорення за зачиненими дверима 6 лютого 2024 року,
постановляє таке рішення, що було ухвалено у той день:

ВСТУП

1. Справа стосується відмови заявника, який мотивував таке рішення міркуваннями сумління, від проходження служби резервістом, на яку він був призваний. Це викликає запитання, зокрема, з точки зору статті 9 Конвенції.

ОБСТАВИНИ СПРАВИ

2. Заявник народився 1973 року і мешкає в Нікосії, у «ТРПК». У 2008 році він був кіпрським представником Європейського бюро сумлінної відмови від військової служби (Bureau européen de l'objection de conscience; далі – «BEOC»), федерації національних асоціацій сумлінних відмовників від військової служби, заснованої у 1979 році. У 2009 році його було обрано до ради директорів (comité directeur) BEOC. Його інтереси представляв пан О. Полілі (Ö. Polili), адвокат з Нікосії.

3. Уряд був представлений його уповноваженою особою.

4. 20 грудня 2005 року закінчилася однорічна дійсна військова служба заявника під командуванням турецько-кіпрських сил безпеки. Згодом, згідно з відповідними положеннями, заявник щорічно призивався на одноденну службу у військових казармах як резервіст. Цю службу виконував 1 листопада 2006 року, 31 жовтня 2007 року та 5 листопада 2008 року в команді матеріально-технічного забезпечення у Дикмені (Dikmen). 4 листопада 2009 року він був повторно викликаний для несення служби в якості резервіста на тому ж місці, він відмовився туди з'явитися.

5. Закон про мобілізацію № 17/1980 передбачає, що кожен, хто відмовляється з'явитися на військову службу за викликом як резервіст у мирний час, підлягає штрафу в розмірі чверті мінімальної заробітної плати (сума, яка на той час була еквівалентна приблизно 309 турецьких лір, або близько 140 євро). Згідно з цими положеннями на заявника було накладено штраф, який він відмовився сплачувати.

6. 26 квітня 2011 року військова прокуратура порушила кримінальне провадження проти заявника в Суді сил безпеки (*Güvenlik Kuvvetleri Mahkemesi*). Заявника звинуватили у тому, що він відмовився підкоритися призову за мобілізацією і таким чином порушив положення статей 7, 9 та 11 Закону про мобілізацію.

7. 24 листопада 2011 року заявник постав перед Судом сил безпеки. Він посилався на право на сумлінну відмову від військової служби і заявив, що через свої пацифістські та антимілітаристські переконання він свідомо відмовився проходити службу резервістом. Він уточнив, що готовий проходити альтернативну цивільну службу. Він пояснив, що він є членом ради директорів ВЕОС і брав участь у багатьох мирних демонстраціях, таких як, наприклад, кампанія за демілітаризацію Нікосії та різних заходах, спрямованих на підтримку миру та пошуки мирного вирішення суперечок між обома частинами Кіпру. Крім того, заперечуючи проти обов'язкової військової служби та стверджуючи, що відсутність альтернативної служби не відповідає Конвенції, він звернувся з проханням перевірити конституційність відповідних статей Закону про мобілізацію до Верховного Суду, що діє як Конституційний Суд.

8. 8 грудня 2011 року Суд сил безпеки вирішив передати питання про конституційність до Верховного Суду та призупинити провадження, доки Верховний Суд не винесе рішення з цього питання.

9. Рішенням від 10 жовтня 2013 року Верховний Суд ухвалив, що вищезазначені положення Закону про мобілізацію відповідають Конституції. Узагальнивши відповідні рішення, винесені Судом у справах про сумлінну відмову від військової служби, Суд зазначив, що немає закону, який встановлює альтернативну службу, здатну замінити військову службу. Він, зокрема, зазначив, що Закон про військову службу № 59/2000, що передбачає обов'язкову військову службу у збройних силах, не містить жодних положень, що дозволяють потенційним сумлінним відмовникам від військової служби проходити альтернативну службу. Таким чином, на думку Верховного Суду, йдеться про відсутність правового регулювання, а не про конфлікт між оспорюваними положеннями та Конституцією. Він дійшов висновку, що така ситуація не робить оспорювані правові положення неконституційними.

Відповідні частини зазначеного рішення стверджують наступне:

« Закон про мобілізацію № 17/1980 (...) встановлює принципи, що регулюють військову мобілізацію, та накладає на громадян обов'язок брати участь у військовій мобілізації. (...) Положення про військову мобілізацію можна розглядати як продовження національної служби. Національна служба – обов'язок, передбачений Конституцією. (...)

Крім випадків, передбачених законами про поліцію, звільняються від військової служби тільки ті, хто розумово чи фізично не придатний до військової служби (...). Ані Закон про військову службу № 59/2000, ані інші закони не передбачають будь-яких правил про звільнення від військової служби тих, чиї переконання суперечать військовій службі.

Коли Конституційний Суд має винести рішення про конституційність положення, він розглядає його зміст і виносить рішення з питання, чи суперечить норма оспорюваного положення нормі Конституції (...).

При окремому розгляді оспорюваних статей Закону № 17/1980 про мобілізацію та статей [Конституції] зазначається, що жодне з положень закону, що розглядається, не суперечить Конституції (...).

Очевидно, що стаття 4 Закону про військову службу № 59/2000, що стосується обов'язкової військової служби, та стаття 7 Закону про мобілізацію № 17/1980 щодо військової мобілізації (яка є продовженням військової служби), регулюють національну службу, передбачену статтею 74 Конституції, та являють собою спеціальні закони у цьому питанні. [Ці] положення не суперечать Конституції. Що стосується рішень Європейського суду з прав людини [щодо сумлінної відмови від військової служби], проблема виникає не в оскаржуваних положеннях, а у відсутності у військовому законодавстві положення, яке передбачає звільнення з мотивів релігійних переконань або сумління: насправді, чинне законодавство не дозволяє особам, які відмовляються через серйозний і непереборний конфлікт між обов'язком проходити військову службу та сумлінням, проходити альтернативну цивільну службу, яка б замінила військову службу.

(...) [Однак] факт встановлення чи відсутності у національному законодавстві альтернативної цивільної служби, здатної замінити військову службу, залишено на розсуд та розгляд законодавців, тобто – законодавчого органу; у зв'язку з цим слід також враховувати, що стаття 74 Конституції встановлює співвідношення національної служби та збройних сил. »

10. Після ухвали Верховного суду кримінальне провадження в Суді сил безпеки відновилося.

11. 26 листопада 2013 року у Суді сил безпеки відбулося засідання у справі. Заявнику було висунуто обвинувачення, і на цьому етапі провадження він визнав свою провину.

12. 21 січня 2014 року Суд сил безпеки провів нове засідання. Цього разу заявник своєї провини не визнав. Під час засідання заслухано двох свідків обвинувачення. Заявник посилався на право на сумлінну відмову від військової служби, пояснюючи, що він атеїст і пацифіст. Відповідні частини протоколу судового засідання гласять наступне:

« Заявник [у відповідь на запитання свого адвоката про причини, що спонукали його стати сумлінним відмовником]: [Я переконаний, що] проблема [що стосується Північного Кіпру] не може бути вирішена зброєю або насильством. (...). Враховуючи той факт, що війна виснажує ресурси людства, [я вважаю, що] необхідно знайти мирне рішення. Саме з цих причин ми здійснюємо діяльність.

Заявник : Ні, я ніколи не вдавався до фізичного насильства і завжди використовував мирні методи.

Адвокат заявника: Раніше ви [проходили військову службу]. Як ви це пояснюєте?

Заявник : Я маю повідомити подробиці (...). У 1993 році я підтримав кампанію, яку очолив S.A., який оголосив себе сумлінним відмовником від військової служби в Туреччині. Згодом я брав участь у кампаніях, організованих для захисту сумлінної відмови від військової служби в Туреччині (...) Природа людини змінюється і розвивається. Це процес. Психологія людей псується (...)

(...)

Адвокат заявника: Чому ви оголосили себе сумлінним відмовником від військової служби після служби в армії, а не раніше?

Заявник : Після його створення ми налагодили відносини з [BEOC] і з 15 травня 2008 року ми почали працювати над поширенням цього руху на Північному Кіпрі. Я дізнався, що [сумлінна відмова від військової служби] є правом і що лише на Північному Кіпрі це право не визнається (...). 15 травня 2009 року я став членом ради директорів BEOC. (...) Носіння військової форми, будучи членом [BEOC], стало б суперечністю в моєму житті.

Адвокат заявника: Якби запропонували одноденну альтернативну службу, Ви б проходили таку службу?

Заявник : Якби відповідна служба відповідала міжнародним стандартам, так, я б на неї погодився.

(...)

Прокурор : Чи вирішили ви долучитися до руху за сумлінну відмову від військової служби на Північному Кіпрі?

Заявник : Так. »

Потім заявник пояснив, що до 2008 року він не вважав, що військова служба суперечить його совісті, і що лише з 15 травня 2008 року він став сумлінним відмовником від військової служби. Він також додав, що він відгукувався на призов на службу резервістів з 2006 по 2007 рік, оскільки розглядав службу резервістів як своєрідну громадську діяльність. Він також стверджував, що пройшов військову службу резервістом 5 листопада 2008 року. З іншого боку, як він пояснив, він відмовився проходити військову службу резервістом у 2009 році, оскільки вважав, що в той час, коли він провадив діяльність як сумлінний відмовник від військової служби, що проходження такої служби суперечило б його переконанням.

Крім того, прокурору, який вказав йому на те, що для країни, що зазнає збройної агресії, необхідно мати можливість законно захистити себе, заявник відповів, що кіпрське питання не може бути вирішене збройними діями, що війна виснажує ресурси людства і що він брав участь у діяльності, спрямованої на сприяння мирному рішенню. Він процитував наступне висловлювання: «Уявіть собі війну, в якій ніхто не бере участі!», і підтвердив, що сумлінні відмовники діють заради створення такого світу. Заявник додав, що кількість сумлінних відмовників від військової служби на півдні Кіпру зростає і що ці люди намагаються досягти ситуації, де застосуванню зброї не було б місця.

13. 4 лютого 2014 року адвокат заявника та сторона обвинувачення надали свої пояснення. Заявник повторив свої докази і заявив, що він не повинен призиватись на службу резервістом чи носити військову форму. Він також заявив, що готовий пройти альтернативну службу. Сторона обвинувачення, посилаючись на прецедентне право Суду, стверджувала, що, зважаючи на факти та пояснення заявника, він не виконав обов'язку доказування того, що він сумлінно відмовлявся від військової служби, і що він не продемонстрував, що його відмова від військової служби була мотивована серйозним та непереборним конфліктом між обов'язком служити в армії та його совістю чи його щирими та глибокими переконаннями релігійного чи іншого характеру. Сторона обвинувачення, зокрема, уточнила, що в минулому заявник уже відслужив дійсну військову службу та обов'язкову службу в резерві.

14. Рішенням від 25 лютого 2014 року Суд сил безпеки засудив заявника до покарання у вигляді штрафу у розмірі 500 турецьких лір (еквівалент приблизно 167 євро), який у разі несплати може бути замінений ув'язненням на строк десять днів відповідно до статті 11 Закону про мобілізацію № 17/1980. У своїй аргументації суд після узагальнення прецедентного права Суду нагадав, що немає юридичного положення, що дозволяє сумлінним відмовникам від військової служби виконувати громадські роботи. Незважаючи на цю відсутність, він також розглянув питання про те, чи можна заявника визнати сумлінним відмовником від військової служби. З цього приводу суд зауважив, що перед ним заявник визнав, що не подавав жодних звернень до військового командування щодо своєї відмови від проходження військової служби, і що він також заявив, що тричі був призваний на військову службу резервістом, ця служба була корисною, оскільки така служба мала в його очах соціальну цінність і що він не проходив збройної підготовки. Суд також зазначив, що заявник заявив, що кіпрське питання не може бути вирішене шляхом збройних дій, що війна виснажує ресурси людства і що він бере участь у діяльності, спрямованій на сприяння мирному вирішенню. Заявник додав, що після проходження військової служби він заснував рух за сумлінну відмову від військової служби, щоб вирішити проблеми сумлінних відмовників від військової служби, що 15 травня 2008 року він приєднався до ВЕОС і що 15 травня 2009 року він був обраний до ради директорів цієї організації. Суд зазначив, що, описуючи свою діяльність, заявник не посилався на будь-який серйозний і непереборний конфлікт між обов'язком проходити військову службу резервістом та його совістю чи його щирими та глибокими переконаннями релігійного чи іншого характеру. На думку суду, навпаки, усі аргументи заявника стосувалися його політичних мотивацій і його надії на те, що збільшення кількості сумлінних відмовників від військової служби в обох частинах Кіпру дозволить уникнути війни. Суд дійшов висновку, що заявник не може бути кваліфікований як сумлінний відмовник від військової служби в тому сенсі, що надав цьому терміну Суд.

15. 26 лютого 2014 року заявник подав апеляційну скаргу.

16. 9 жовтня 2014 року Апеляційний суд відхилив апеляцію та остаточно підтвердив вирок заявнику. Перш за все, він зазначив, що Конвенція застосовна в ТРПК. Він також підкреслив, що стаття 74 Конституції визначає національну службу як право і священний обов'язок кожного громадянина. Він роз'яснив, що відповідне законодавство регулює національну службу через Закон про військову службу та Закон про мобілізацію; однак, він зазначив, що жоден із цих законів не передбачає альтернативної служби для сумлінних

відмовників від військової служби. Він вважав, що за відсутності законодавчих положень, які стосуються статусу сумлінного відмовника від військової служби, та можливості для відповідних осіб проходити альтернативну службу, заявник був зобов'язаний проходити військову службу резервістом. Проте він встановив, що суд першої інстанції помилився у вирішенні питання про те, чи був заявник сумлінним відмовником від військової служби, оскільки він зазначив, що законодавства з цього питання не було. Відповідні частини цього рішення можна прочитати таким чином:

« (...) за відсутності законодавчого регулювання, як це було встановлено судом першої інстанції, оцінка доказів [з метою встановлення питання про те, чи був заявник сумлінним відмовником від військової служби чи ні] та факт винесення рішення щодо цього суперечить [власному] висновку [суду першої інстанції].

Дійсно, у світлі вищевикладеного та з огляду на рішення Конституційного Суду, відсутність правового положення про сумлінну відмову від військової служби у національному законодавстві є незаперечним фактом (...)

Зважаючи на це, апеляційний суд не може звернути увагу на аргументи, представлені апелянтом щодо сумлінної відмови від військової служби.

З тих самих причин суд першої інстанції мав рацію, не виправдовуючи обвинуваченого на підставі його заяви про те, що він реалізовував своє право на сумлінну відмову від військової служби.

Однак [той самий] суд помилився, розглядаючи питання з точки зору сумлінної відмови від військової служби, хоча й зазначив про відсутність правового регулювання цього питання.»

17. З матеріалів, поданих сторонами, випливає, що у неуточнену дату заявник, який відмовився сплатити штраф у розмірі 500 турецьких лір, відбув десятиденне ув'язнення.

18. Згодом заявник відмовився проходити військову службу резервістом, на яку його призвали 27 жовтня 2010 року та 26 жовтня 2011 року. У зв'язку з цим проти нього було порушено дві додаткові справи в Суді сил безпеки. Під час цих процедур, згідно з інформацією, наданою Урядом і яка не була оскаржена стороною заявника, два інших питання конституційності відносно положень, що стосуються незалежності Суду сил безпеки та Верховного Суду, а також щодо деяких положень, що стосуються їх функціонування, були передані до Верховного Суду на прохання заявника. Верховний Суд визнав оскаржувані положення конституційними. Після рішення Верховного Суду, Суд сил безпеки продовжив розгляд справи. Генеральний прокурор ТРПК оголосив, що він не буде підтримувати обвинувачення проти заявника та вимагатиме закриття справи (*nolle prosequi*). Сторони не прокоментували результат цих справ.

ВІДПОВІДНА ВНУТРІШНЯ ТА МІЖНАРОДНА НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ПРАКТИКА

I. КОНСТИТУЦІЯ

19. Відповідні положення Конституції свідчать наступне:

Стаття 23

« 1) Кожна людина має право на свободу совісті, переконань і релігійних вірувань.

2) Релігійні молитви, обряди та церемонії є вільними за умови, що вони не суперечать громадському порядку чи суспільній моралі чи законам, які їх гарантують.

3) Ніхто не може бути примушений до участі в молитвах чи релігійних церемоніях і обрядах або до розкриття своїх релігійних вірувань і переконань; ніхто не може бути обвинуваченим чи засудженим через свої переконання і релігійні вірування.

(...) »

Стаття 74

« 1) Проходження національної служби у Збройних Силах є священним правом і обов'язком кожного громадянина.

2) Умови проходження національної служби регулюються законом.»

II. ЗАКОН ПРО ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ № 59/2000

20. Відповідні положення Закону про військову службу гласять:

Стаття 4

« Кожен громадянин Турецької Республіки Північного Кіпру зобов'язаний виконувати свій військовий обов'язок. У надзвичайних випадках зі схвалення Республіканської Асамблеї Турецької Республіки Північного Кіпру жінки призовного віку можуть бути призвані в армію. Питання, пов'язані з призовом жінок в армію, є предметом правил, розроблених командуванням сил безпеки, запропонованих Прем'єр-міністром і затверджених Радою Міністрів. »

Стаття 18

« Військова служба передбачається на термін максимум тридцять років. Призовний вік встановлено 19 років. (...)»

Стаття 20

« Військова служба складається з трьох етапів: призовний етап, етап дійсної служби та етап резерву.»

Стаття 50

« Період від закінчення етапу дійсної служби до закінчення періоду військової служби називається етапом запасу.»

Стаття 52

« (l) Призов резервістів здійснюється за поданням командувача сил безпеки, погодженням з прем'єр-міністром і рішенням Ради міністрів. Резервісти можуть бути призвані на військову службу, повністю або частково, у надзвичайних ситуаціях або під час мобілізації або, у разі необхідності, для забезпечення громадської безпеки, підготовки, маневру чи військових навчань.

(2) Тривалість залучення за призовом (*askere alma*) для цілей підготовки, маневру або військових навчань становить максимум тридцять днів на рік.

(...) »

21. Хоча заявник стверджував у Суді, що Рада міністрів уже підготувала законопроект, спрямований на запровадження альтернативної цивільної служби, якою може бути замінена обов'язкова військова служба, наскільки відомо Суду, на сьогоднішній день не існує альтернативної служби в ТРПК.

III. ЗАКОН ПРО МОБІЛІЗАЦІЮ № 17/1980

22. У мирний час за погодженням з Радою міністрів командуючий силами безпеки може призвати громадян на військову службу резервістами згідно з відповідними нормативними актами. Тривалість такого перебування на військовій службі не може перевищувати сумарно 30 днів на рік (стаття 9 зазначеного закону). Крім того, невиконання цього припису вважається правопорушенням, за яке передбачено накладення штрафу в розмірі чверті мінімальної заробітної плати, якщо правопорушення вчинено вперше, і до половини мінімальної заробітної плати, якщо воно вчинене повторно. Сплата порушником штрафу не звільняє його від проходження відповідної військової служби резервістом. Будь-яка особа, яка не сплачує штраф і не виконує зазначену службу, підлягає штрафу в розмірі однієї місячної мінімальної заробітної плати та/або позбавленню волі на один рік із посиленням покарання, якщо відповідне правопорушення вчинено під час мобілізації, шляхом застосування коефіцієнта до п'яти (стаття 11).

23. Відповідні положення Закону № 17/1980 можна викласти так:

Стаття 7

« Підготовка до мобілізації (...) у мирний час здійснюється у формі мобілізації особового складу, транспортних засобів, матеріального забезпечення та послуг (...)

(1) Мобілізація особового складу:

(a) Мобілізація персоналу охоплює всі операції та послуги, призначені (...) для навчання особового складу (...) у мирний час (...)

(b) Громадяни (...) зобов'язані виконувати обов'язки призову (...), орієнтування, підготовки та озброєння відповідно до положень про мобілізацію (...)»

IV. ВІДПОВІДНІ ЕЛЕМЕНТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

24. Відповідні елементи міжнародного права викладені, зокрема, у рішенні *Баятян проти Вірменії* ([GC], № 23459/03, §§ 50-70, ЄСПЛ 2011).

ПРАВО

I. ПОПЕРЕДНІ ЗАУВАЖЕННЯ

25. Як попереднє зауваження Суд зазначає – і це не заперечується сторонами – що факти, що стверджуються заявником, підпадають під «юрисдикцію» Туреччини за змістом статті 1 Конвенції і, отже, дають підстави для відповідальності Держави-відповідача щодо цієї справи (*Кіпр проти Туреччини* [GC], № 25781/94, § 77, ЄСПЛ 2001-IV, *Джавіт Ан (Djavit An) проти Туреччини*, № 20652/92, §§ 18-23, ЄСПЛ 2003-III, та *Бояджи (Воуасі) проти Туреччини* (реш.), № 36966/04 , § 31, 23 вересня 2014 року).

II. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 9 КОНВЕНЦІЇ

26. Заявник скаржиться на незабезпечення права на сумлінну відмову від військової служби та стверджує, що засудження його за сумлінну відмову від проходження військової служби резервістом порушило статтю 9 Конвенції. Ця стаття викладена в такій редакції:

« 1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію чи переконання, а також свободу сповідувати свою релігію чи переконання індивідуально чи колективно, публічно чи приватно, через богослужіння, навчання, практику та виконання обрядів.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

A. Прийнятність

27. Уряд висуває попереднє заперечення щодо неприйнятності *ratione personae*. В якості альтернативи він стверджує, що стаття 9 не застосовується в даній справі і що, отже, скаргу слід відхилити через неприйнятність *ratione materiae*.

1. Про прийнятність ratione personae

28. Уряд стверджує, що заявник не зміг продемонструвати, що він є сумлінним відмовником від військової служби і що, отже, скарга на порушення статті 9 є несумісною *ratione personae* з положеннями Конвенції. Він вважає, що за цих умов скарга заявника становить *actio popularis*, за допомогою якого відповідна особа намагається подати скаргу не від свого імені, а від імені всіх тих, хто є сумлінними відмовниками від військової служби. Стосовно двох інших кримінальних справ, порушених проти заявника, Уряд нагадує, що прокуратура зазначила, що не буде підтримувати обвинувачення та вимагатиме закриття справи. Він також зазначає, що у 2013 році заявнику виповнилося 40 років, і тому він більше не зобов'язаний проходити службу резервістом згідно з чинними положеннями.

29. Заявник, зі свого боку, заперечує ці тези: він стверджує, що скарга не підпадає під *actio popularis*, і посилається на застосовність статті 9.

30. По-перше, Суд зазначає, що аргумент, згідно з яким скарга заявника є *actio popularis*, спрямований насамперед на статус заявника як потерпілого з огляду на статтю 9 Конвенції. З цього питання Суд нагадує про свою послідовну прецедентну практику, в якій йдеться про те, що Конвенція не визнає *actio popularis* і що завдання Суду зазвичай полягає не в абстрактному вивченні відповідного законодавства та практики, а в тому, щоб з'ясувати, чи сталося порушення Конвенції внаслідок їх застосування до заявника або впливу на нього. Звідси випливає, що для подання заяви відповідно до статті 34 Конвенції особа повинна бути в змозі продемонструвати, що вона «безпосередньо постраждала від наслідків» такого застосування. Ця умова є необхідною для спрацьовування механізму захисту, передбаченого Конвенцією, навіть якщо цей критерій не повинен застосовуватися жорстко, механічно та негнучко протягом усієї процедури (*Роман Захаров проти Росії* [GC], № 47143/06, § 164, ЄСПЛ 2015).

31. У цій справі заявник, який відмовився проходити військову службу, на яку його призвали як резервіста, був об'єктом кримінального провадження в Суді сил безпеки. Суд засудив його до сплати штрафу, який заявник відмовився сплачувати, внаслідок чого покарання було замінено на десятиденне ув'язнення. Крім того, згідно з матеріалами справи, вказана особа відбувала цей термін позбавлення волі. Отже, Суд дійшов висновку, що вказана особа може заявити, що стала жертвою порушення Конвенції. Таким чином, слід відхилити заперечення про несумісність *ratione personae*, висунуте Урядом.

32. По-друге, стосовно питання, чи підпадають переконання заявника під дію пункту 1 статті 9 Конвенції, то Суд розгляне його нижче.

2. Про застосовність статті 9 Конвенції

а) Аргументи сторін

i. Уряд

33. Уряд повторює, що, беручи до уваги аргументи, надані заявником національним органам влади, щоб пояснити неприйнятність для нього військової служби, не можна зробити висновок, що обов'язок проходити службу в запасі міг призвести до серйозного та непереборного конфлікту із переконаннями заявника. Уряд вважає, що пояснення заявника в національних судах свідчать про те, що його відмова від військової служби ґрунтувалася на його активній діяльності як захисника тих, хто є сумлінними відмовниками від військової служби. Однак, за його словами, такі аргументи не можна розглядати як «переконання», яке досягло б певної сили, серйозності, узгодженості та важливості, щоб стаття 9 не застосовувалася.

34. Щоб підтвердити свою тезу, Уряд насамперед наголошує, що заявник, не висуваючи жодних заперечень з цього приводу, пройшов свою однорічну військову службу в 2005 році та тричі проходив службу в запасі в період з 2006 по 2008 роки. Він стверджує, що якби заявник особисто і справді був сумлінним відмовником від військової служби, він би повідомив органи влади про свою відмову від проходження служби як резервіста та протягом цих періодів подавав би звернення, щоб підтвердити цю відмову. Проте заперечення заявника проти виконання його обов'язків резервіста було пов'язане з його членством у ВЕОС, а не з велінням його сумління. Отже, подаючи цю заяву до Суду, він просто прагне захистити права осіб, які є потенційними сумлінними відмовниками від військової служби (пункт 12 вище).

35. Уряд також наголошує, що участь заявника у розвитку руху за сумлінну відмову від військової служби в ТРПК з 2007 року не завадила йому згодом проходити службу резервістом 5 листопада 2008 року без будь-яких заперечень. Однак сумлінна відмова від військової служби передбачає реальне та серйозне заперечення, засноване на міркуваннях сумління, проти застосування смертоносної сили, чого не було у цьому випадку.

36. Уряд також зазначив, що коли заявник вперше вдався до захисту, заснованого на його статусі сумлінного відмовника від військової служби, під час розгляду в Суді сил безпеки, цей суд зробив оцінку на основі наявних у нього доказів, і, зокрема, на розгляді тверджень заявника щодо його поглядів та діяльності, а також його поведінки. У своєму рішенні від 24 лютого 2014 року суддя першої інстанції також розглянув питання про заперечення заявника проти виконання військового обов'язку та дійшов висновку, що опис заявником своєї діяльності не виявив жодної серйозної та непереборної суперечності між його обов'язком нести службу резервістом, з одного боку, та його совістю, з іншого. На думку цього судді, навпаки, всі аргументи заявника були зосереджені на його політичних мотивах і надії на те, що збільшення кількості сумлінних відмовників від військової служби в обох частинах Кіпру дозволить уникнути війни. Однак, як зазначає Уряд, суддя першої інстанції, який був найкраще підготовлений для оцінки цих заяв, вважав, що заявник не може бути кваліфікований як сумлінний відмовник від військової служби у тому сенсі, як це розуміє Суд. Уряд додає, що у будь-якому разі сумнівно, чи поширюється захист статті 9 Конвенції на ті концепції, які, на його думку, є утопічними, про які йдеться у цій справі. Таким чином, він приходить до висновку, що вбачається неприйнятність *ratione materiae* цієї скарги.

37. Щоб обґрунтувати незастосовність статті 9, Уряд висуває другий аргумент, який він виводить із самої природи військової служби. Він пояснює, що це служба, подібна до цивільної або соціальної служби, під час якої відповідні люди, за його словами, не підлягають збройній підготовці. Насправді, стверджує він, заявник сам визнав у своїх заявах у Суді сил безпеки, що у жодному з трьох випадків, коли він проходив службу резервістом, йому не доводилося нести суто військову службу, і що його функції тоді були подібні до фабричних робітників і належали до сфери логістики. Як нагадує Уряд, заявник вказав, зокрема, в національних судах, що місцем, де він проходив службу резервістом, було командування

матеріально-технічного забезпечення, і пояснив, що досвід участі в такій службі без залучення до будь-яких військових завдань, на його думку, мав соціальну цінність. Уряд також стверджує, що заявник також визнав, що не подав жодного звернення до органів влади щодо своєї сумлінної відмови від військової служби. Більше того, як пояснює Уряд, заявник знав, що, як і під час його попереднього призову на службу резервістом, цього разу від нього не вимагатимуть брати до рук зброю або проводити збройні навчання. Що стосується носіння уніформи під час служби резервістом, яка жодним чином не передбачала застосування сили, Уряд вважає, що саме по собі це не могло призвести до серйозного конфлікту між такою службою та совістю заявника. На закінчення Уряд зазначив, що якби заявник проходив службу в запасі 4 жовтня 2009 року, від нього вимагалося б виконувати військові завдання не більше ніж у трьох попередніх випадках.

38. Отже, на думку Уряду, заявник не може виправдати з міркувань совісті свою відсутність на службі як резервіста 4 жовтня 2009 року, і факти, що розглядаються, не є «практикою» у сенсі статті 9, враховуючи, що служба як резервіста, яку заявник був призваний нести того дня, не носила збройного характеру.

ii. Заявник

39. Заявник, зі свого боку, стверджує, перш за все, що його неприйняття військової служби становить суттєвий елемент його пацифістських переконань і що інші аспекти, перелічені Урядом (його статус члена ради директорів BEOC, різні заходи, які він вживає на користь визнання права на сумлінну відмову від військової служби), є лише подальшою ілюстрацією цих переконань. У будь-якому разі, на його думку, до обов'язків Суду сил безпеки не входив розгляд питання про те, чи він був сумлінним відмовником від військової служби. Справді, пояснює він, через принцип поділу влади адміністративні органи мали прийняти рішення з цього питання заздалегідь, перш ніж його винесуть суди. Заявник також відкидає тезу Уряду щодо оцінки судом першої інстанції його статусу як сумлінного відмовника від військової служби: він стверджує, що у будь-якому випадку апеляційний суд не виніс рішення щодо того, чи був він сумлінним відмовником від військової служби, та вважав, що суд першої інстанції не повинен був ухвалювати рішення з цього питання. Він також наголошує, що припинення справи, запитане стороною обвинувачення, не є остаточним і що вона, ймовірно, продовжуватиме його після того, як Суд винесе своє рішення у справі.

40. Він стверджує, що відсутність закону про сумлінну відмову від військової служби сама по собі створює проблему щодо позитивних зобов'язань держави у таких питаннях. Він вважає, що з огляду на цю законодавчу прогалину було б абсурдно з його боку заздалегідь інформувати адміністративну або військову владу про свою незгоду з військовою службою. Посилаючись на міжнародні тексти (вищевикладений пункт 24), він також стверджує, що сумлінний відмовник від військової служби може попросити скористатися відповідним статусом у будь-який час, до або після його призову до збройних сил. Крім того, він зазначає, що сумлінна відмова від військової служби не обмежується застосуванням зброї, а поширюється на всю військову службу.

41. Заявник далі стверджує, що служба резервістом – це служба, призначена для підготовки до мобілізації у зв'язку з війною. Він стверджує, що ця служба здійснюється в армійських казармах та керується армійськими офіцерами. Далі він пояснює, що раніше він проходив службу в резерві у підрозділі матеріально-технічного забезпечення, яке, серед іншого, відповідало за військові боєприпаси. Він також зазначає, що для такої служби закон не передбачає будь-якої альтернативної цивільної служби. Він додає, що в рамках цієї служби його можуть попросити, наприклад, носити військову форму або використовувати зброю: за своєю природою, пояснює він, така служба з вказаних причин є повністю військовою і не може розглядатися як цивільна служба. Заявник стверджує, що, крім того, уряд-відповідач не стверджував, що служба резервістом не є військовою службою.

b) Оцінка суду

42. Суд нагадує, що відмова від військової служби, коли вона мотивована серйозним і непереборним конфліктом між обов'язком служити в армії та совістю людини або її щирими та глибокими переконаннями, релігійними чи іншими, є переконанням, що досягає достатнього ступеня сили, серйозності, послідовності та важливості, щоб на нього поширювалися гарантії, передбачені статтею 9 Конвенції (*Баятян проти Вірменії* [GC], № 23459/03, § 110, ЄСПЛ 2011).

43. У той же час він уже визнав, що коли особа, посилаючись на статтю 9, просить скористатися привілеєм (*Костеські (Kosteski) проти колишньої Югославської Республіки Македонія*, № 55170/00, § 39, 13 квітня 2006 року) або правом на сумлінну відмову від військової служби (*Енвер Айдемір (Enver Aydemir) проти Туреччини*, № 26012/11, § 81, 7 червня 2016 року), не суперечитимуть статті 9 вимоги певного рівня доказування для обґрунтування такого прохання та відмова у його задоволенні, якщо ці докази не надаються (*Дягілєв проти Росії*, № 49972/16, § 62, 10 березня 2020 року). Фактично в цьому випадку на карту поставлено питання про розуміння та межі свободи релігії та совісті (*Енвер Айдемір (Enver Aydemir),* згадане вище, § 78).

44. У цій справі заявник стверджує, що він є послідовником філософії пацифізму та антимілітаризму, і заявляє, що він є сумлінним відмовником від військової служби. Для того, щоб пояснити перед національними судами свої заперечення проти військової служби, він особливо посилався на свою активну діяльність на підтримку сумлінної відмови від військової служби та свою позицію, сприятливу для мирного вирішення проблем, що виникають внаслідок розділення Кіпру. Суд також бере до уваги, що тим часом Уряд, зі свого боку, стверджує, що заявника не можна розглядати як сумлінного відмовника від військової служби і вважає сумнівним, що стаття 9 Конвенції охоплює види концепцій, на його думку, утопічних, про які йдеться в цій справі. Він бере до уваги, що, на думку Уряду, відмова заявника від виконання військового обов'язку в будь-якому випадку пояснюється скоріше не міркуваннями сумління, а його активною діяльністю в інтересах сумлінних відмовників від військової служби, а також його участю у ВЕОС.

45. Суд нагадує, що органи Конвенції вважали, що, як філософію, пацифізм можна розглядати як переконання *(« belief »*), які захищаються статтею 9 Конвенції (*Ерроусміт (Arrowsmith) проти Сполученого Королівства*, № 7050/75, звіт Комісії від 12 жовтня 1978 року, Рішення та звіти (DR) 19, стор. 33).

46. Зрозуміло, як зазначив Уряд, заявник оголосив себе сумлінним відмовником від військової служби після 2008 року, тобто після проходження не лише обов'язкової військової служби у 2005 році, а й проходження двічі служби резервістом після останньої дати. Крім того, він пройшов свою службу резервістом 5 листопада 2008 року, незважаючи на те, що він став сумлінним відмовником від військової служби 15 травня 2008 року (як зазначено вище у параграфі 12). Ці обставини, зокрема, привели суд першої інстанції до висновку, що відмова заявника від військової служби не була мотивована щирими і глибокими переконаннями, які серйозно і непереборно суперечили його обов'язку проходити службу резервістом (як зазначено вище у параграфі 14).

47. Однак, Суд зазначає, що ця оцінка суду першої інстанції не була прийнята апеляційним судом, який наголосив на відсутності нормативно-правового регулювання у цьому питанні. Дійсно, апеляційний суд вважає, що суд першої інстанції припустився помилки, виносячи рішення щодо того, чи був заявник сумлінним відмовником від військової служби, оскільки не було можливості звільнення від військової служби (як зазначено вище у параграфі 16). Отже, оцінка апеляційного суду ґрунтувалася виключно на юридичній неможливості визнання заявника особою, яка є сумлінним відмовником від військової служби. Однак це питання лежить в основі скарги заявника (*Савда (Savda) проти Туреччини*, №

42730/05, §§ 96-97, 12 червня 2012 року) і буде розглянуто нижче (параграфи 64-69). Дійсно, в умовах чинного законодавства заявник не мав можливості ані подати прохання про звільнення від військової служби, ані, тим більше, розраховувати на його задоволення, і у випадку відмови піддавався судовому переслідуванню (див. згадану вище справу *Savda* , §§ 96-97, і *Тархан (Tarhan) проти Туреччини*, № 9078/06, §§ 58-59, 17 липня 2012 року).

48. За цих умов та з огляду на пояснення заявника в національних судах і в Суді, його активну діяльність, а також те, як він наполягає на своїй відмові служити в армії, незважаючи на вжиті проти нього заходи, Суд готовий вважати, що заперечення заявника щодо проходження служби резервістом – незалежно від характеру цієї служби – було мотивоване переконаннями, які досягли достатнього ступеня переконливості, серйозності, узгодженості та важливості для того, щоб на нього поширювалися гарантії, передбачені статтею 9 Конвенції.

49. Щодо другого аргументу, який Уряд виводить із самої природи служби резервістом, Суд зазначає, що факти цієї справи суттєво відрізняються від фактів, викладених у справах, де це була обов'язкова військова служба в строгому розумінні цього терміну. Дійсно, Суд має заслухати обставини, за яких заявник посилається на право на сумлінну відмову від військової служби у контексті служби резервістом, а не в контексті обов'язкової дійсної військової служби. У зв'язку з цим він бере до уваги аргумент Уряду, згідно з яким така служба, яка триває лише один день (але яка, ймовірно, триватиме протягом загального періоду в тридцять днів на рік (як зазначено вище у параграфі 22)), не включає жодної військової діяльності у справі заявника. Таким чином, характер служби, що розглядається, суттєво відрізнявся б від того, який Суду довелося розглядати в контексті обов'язкової військової служби.

50. Однак Суд не може погодитися з аргументацією Уряду. Перш за все, він зазначає, що згідно зі статтею 20 Закону про військову службу № 59/2000 період служби резервістом є частиною військової служби (як зазначено вище у параграфі 20). У своєму рішенні від 10 жовтня 2013 року Верховний Суд також вважав, що військова мобілізація є продовженням військового обов'язку (як зазначено вище у параграфі 9). Крім того, у кількох рішеннях, ухвалених у справі заявника, національні суди не надали значення конкретним характеристикам військової служби резервістом. Суд також посилається на своє рішення у справі *Адьян (Adyan) та інші проти Вірменії* (№ 75604/11, §§ 68-69, 12 жовтня 2017 року), в якому він досліджував альтернативну службу, яку пропонують особам, які є сумлінними відмовниками від військової служби у Вірменії, і вважав, що той факт, що така служба включала цивільний аспект, був недостатнім, інші фактори, такі як повноваження командування, наявність контролю та застосовних правил, або навіть зовнішній вигляд, слід брати до уваги при визначенні того, чи така служба має справді цивільний характер.

51. З огляду на вищевикладене, доречно відхилити заперечення Уряду щодо неприйнятності *ratione materiae*.

52. Крім того, відзначаючи, що скарга, сформульована відповідно до статті 9 Конвенції, як зазначено вище, не є явно необґрунтованою відповідно до статті 35 § 3 a) Конвенції, і оскільки немає інших підстав для неприйнятності, Суд оголошує її прийнятною.

Б. Суть

1. Аргументи сторін

53. Заявник визнає, що втручання, про яке йдеться, було передбачено законом. Проте він стверджує, не надаючи подробиць з цього приводу, що положення, на які посилався Уряд, не були передбачуваними. Що стосується законних цілей, які, можливо, переслідувало втручання, про яке йдеться, він заперечує тезу Уряду про те, що це втручання було спрямоване на захист безпеки та громадського порядку. На його думку, звільнення невеликої кількості

сумлінних відмовників від військової служби не матиме негативного впливу на безпеку чи громадський порядок. Крім того, він стверджує, що Рада міністрів у 2018 році вже підготувала законопроект, спрямований на запровадження альтернативної цивільної служби, якою може бути замінена обов'язкова військова служба. Крім того, він нагадує, що Республіка Кіпр визнає право на сумлінну відмову від військової служби. Стосовно аргументу Уряду про те, що він мав можливість не бути оштрафованим або, принаймні, сплативши штраф, не підлягати тюремному ув'язненню, заявник стверджує, що сплата такого штрафу також суперечила б його неприйняттю військової служби.

54. Що стосується Уряду, він стверджує, що навіть якщо мало місце втручання у здійснення заявником прав, гарантованих статтею 9, таке втручання було виправданим. По-перше, це було передбачено законом, у цьому випадку Законами № 59/2000 про військову службу та № 17/1980 про мобілізацію, правовими нормами, які є доступними та достатньо чіткими, на його думку; і більше того, національне законодавство не визнає право на сумлінну відмову від військової служби.

55. Уряд також стверджує, що зазначене втручання переслідувало законні цілі захисту громадської безпеки та охорони громадського порядку.

56. По-друге, втручання було необхідним у демократичному суспільстві. З цього приводу Уряд стверджує, що Договірні Сторони [Держави, за Конвенцією] повинні мати широку свободу розсуду щодо військової підготовки з метою захисту громадської безпеки та охорони громадського порядку, і він, зокрема, пояснює, що зобов'язання заявника, відповідно до чинних положень, проходити службу резервістом до досягнення 40-річного віку було наслідком того факту, що він пройшов, без будь-яких сумлінних відмов з цього приводу, свою обов'язкову однорічну військову службу. Уряд пояснює, що така служба необхідна для національної оборони, враховуючи, як він стверджує, що Кіпр не зміг досягти повного роззброєння.

57. Крім того, на думку Уряду, відсутність права на сумлінну відмову від військової служби та альтернативної цивільної служби не є порушенням статті 9 у цій справі. За його словами, національні органи влади повинні мати певну свободу розсуду в оцінці кожного запиту про сумлінну відмову від військової служби. Тому для них було б правомірно провести попередній розгляд запиту такого характеру, щоб визначити, чи слід визнати відповідну особу особою, яка є сумлінним відмовником від військової служби. У зв'язку з цим Уряд додає, що хоча немає жодного визначення цього терміну, Комітет ООН з прав людини вважає, що сумлінна відмова від військової служби ґрунтується на праві на свободу думки, совісті та релігії, таке право може виявитися несумісним із зобов'язання застосувати «вбивчу силу».

58. Нарешті, посилаючись на оцінку, зроблену судом першої інстанції, Уряд вважає, що заявник, який заявив, що розглядає службу резервістом як соціальну подію, подібну до альтернативної цивільної служби, міг бути присутнім на останній службі резервістом, вважаючи, що від нього вимагалося виконувати не збройну службу, а обов'язок, який можна порівняти з державною цивільною службою та службою соціального забезпечення. Уряд стверджує, що в той час, коли його вчетверте призвали на військову службу резервістом в тому самому місці, заявник знав, що братиме участь у навчаннях того ж характеру, що й у минулому. Таким чином, особа у справі мала б у своєму розпорядженні можливість не бути засудженою до штрафу або принаймні, сплативши штраф, не підлягати тюремному ув'язненню. Стверджуючи, що адвокат заявника не подавав клопотання до суду першої інстанції про пом'якшення покарання, Уряд дійшов висновку, що вирок, про який йде мова, не можна вважати непропорційним вчиненому злочину, і він повторює, що особа у справі мала можливість, сплативши штраф, гарантувати, що проти неї не буде порушено подальше провадження.

2. Оцінка Суду

a) Принципи, що відносяться до справи

59. Свобода думки, совісті і релігії, закріплена у статті 9 Конвенції, є однією з підвалин «демократичного суспільства» у розумінні Конвенції. У своєму релігійному вимірі, ця свобода фігурує поміж найбільш життєво необхідними складовими формування ідентичності віруючих і їх життєвої позиції. Вона є також цінним надбанням і для атеїстів, агностиків, скептиків і індиферентних осіб. Йдеться про плюралізм, дорого здобутий протягом століть, який є засадовим для такого суспільства. (див., *mutatis mutandis, Коккінакіс (Kokkinakis) проти Греції*, 25 травня 1993 року, § 31, серія A, № 260-A, та *Бускаріні (Buscarini) та інші проти Сан-Марино* [GC], № 24645/94, § 34, ЄСПЛ 1999-I).

60. Стаття 9 не допускає будь-яких обмежень свободи думки та совісті або свободи мати чи приймати релігію чи переконання за своїм вибором. Вона розрізняє свободу думки, совісті, релігії та свободу сповідувати свою релігію чи переконання. Свобода совісті захищається без застережень так само, як право кожного мати або приймати релігію чи переконання за своїм вибором, і становить основу статті 9 Конвенції.

61. Суд нагадує, що у справах проти Туреччини Суд визнав порушення статті 9 Конвенції через засудження Свідків Єгови за ухилення від проходження обов'язкової військової служби, тоді як закон не передбачав альтернативної цивільної служби. Суд дійшов висновку, що такі вироки не є необхідними в демократичному суспільстві за змістом статті 9 (*Ерчеп (Erçep) проти Туреччини*, № 43965/04, 22 листопада 2011 року, *Булду (Buldu) та інші проти Туреччини*, № 14017/08, 3 червня 2014 року; див. також в іншому контексті *Телятников проти Литви*, № 51914/19, 7 червня 2022 року).

62. Суд також визнав порушення статті 9 у випадках, коли люди посилалися на пацифістські переконання. У цих справах Суд спирався на позитивні зобов'язання держави, дійшовши висновку про порушення через відсутність у національному правопорядку альтернативної служби та ефективної та доступної процедури, яка дозволила б заявникам встановити, мали вони або не мали право користуватися статусом сумлінного відмовника (*Савда (Savda),* згадане вище, § 100, і *Тархан (Tarhan),* згадане вище, § 62).

63. У всіх випадках Договірні Сторони [Держави, за Конвенцією] мають певну свободу розсуду для визначення обставин, за яких вони визнають право на сумлінну відмову від військової служби, і запровадження механізмів розгляду запиту на сумлінну відмову від військової служби (*Енвер Айдемір (Enver Aydemir)*, згадане вище, § 81).

b) Застосування цих принципів

64. У цій справі Суд зазначає, що заявник скаржиться не лише на дії держави, а й, перш за все, на неспроможність реалізувати право на сумлінну відмову від військової служби. Крім того, він критикує державу за те, що вона не забезпечила процедуру, яка дозволила б йому вимагати визначення того, чи відповідає він умовам для користування таким правом.

65. Суд нагадує, що, як зазначили національні суди (як вказано вище у параграфах 9 і 16), відповідне національне законодавство, яке передбачало обов'язкову військову службу в збройних силах, частиною яких є служба резервістом (як вказано вище у параграфі 20), не містило положення, яке дозволяє можливим сумлінним відмовникам від військової служби проходити альтернативну службу. Оскільки можливість проходження альтернативної служби не була передбачена, заявнику довелося зіткнутися з кримінальним провадженням, яке призвело до його засудження та ув'язнення.

66. Звісно, у даній справі йдеться не про обов'язкову дійсну військову службу, а про службу резервістом, яка триває лише один день, але яка, ймовірно, триватиме в цілому тридцять днів на рік. У зв'язку з цим Суд посилається на міркування, викладені вище у

параграфі 50. У цій справі, як встановили національні суди, йдеться про продовження проходження військової служби, яка здійснюється під керівництвом та наглядом офіцерів армії у військовій казармі. Уряд також не стверджує, що ця служба відрізняється від армії на ієрархічному та інституційному рівнях.

67. Однак Суд уже постановив, що система, яка не передбачає жодної альтернативної служби і жодної доступної та ефективної процедури, за допомогою якої можна б було визначити, чи може особа скористатися правом на сумлінну відмову від військової служби, не може вважатися такою, що встановила справедливий баланс між інтересами суспільства в цілому та інтересами сумлінних відмовників (*Савда (Savda),* згадане вище, § 100, і *Тархан (Tarhan)*, згадане вище, § 62).

68. Суд не бачить підстав відступати від своєї прецедентної практики у цій справі за відсутності переконливих причин, наведених Урядом.

69. Тому Суд вважає, що було порушення статті 9 Конвенції стосовно заявника.

III. ЩОДО ІНШИХ СТВЕРДЖУВАНИХ ПОРУШЕНЬ КОНВЕНЦІЇ

70. Посилаючись на статтю 5 §§ 1, 4 і 5 Конвенції, заявник стверджує, що призначене йому покарання у вигляді позбавлення волі не мало правових підстав і було свавільним, і що він не мав можливості скористатися правом подати апеляцію до суду, щоб суд міг негайно винести рішення щодо законності його тримання під вартою. Він також скаржиться, згідно зі статтями 6 і 13 Конвенції, на необґрунтованість судових рішень щодо нього та на те, що національне законодавство не тлумачилося з урахуванням міжнародних зобов'язань Держави-відповідача. Нарешті, посилаючись на статтю 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 9, він скаржиться на дискримінацію за ознакою статі.

71. Оскільки було встановлено порушення статті 9 Конвенції (пункт 69 вище), Суд вважає, що він розглянув основні юридичні питання, порушені у цій справі. Враховуючи всі обставини справи, Суд вважає, що немає необхідності виносити окреме рішення ані щодо прийнятності, ані по суті скарг на підставі статей 5, 6, 13 та 14 Конвенції.

IV. ПРО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

72. Відповідно до статті 41 Конвенції:

« Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію. »

A. Шкода

73. Заявник вимагає 40 000 євро (EUR) як компенсацію моральної шкоди, якої, на його думку, він зазнав.

74. Уряд вважає цю вимогу надмірною.

75. Суд вважав, що заявнику було завдано моральної шкоди внаслідок його засудження за сумлінну відмову проходити військову службу резервістом в армії. Приймаючи рішення на справедливій основі, він присуджує 9 000 євро як компенсацію моральної шкоди, а також будь-яку суму, яка може бути нарахована з цієї суми як податок.

Б. Судові та інші витрати

76. Заявник вимагає 2363 євро як відшкодування судових та інших витрат, які, як він стверджує, були понесені під час провадження в національних судах і в Суді. На підтвердження цього запиту він надає рахунок-фактуру на суму 2000 євро та квитанції щодо процесуальних витрат.

77. Уряд оскаржує цю вимогу.

78. Згідно з прецедентною практикою Суду, заявник може отримати відшкодування своїх судових витрат лише в тій мірі, в якій встановлено їх реальність, необхідність і розумний характер їх розміру (*Блеер (Beeler) проти Швейцарії* [GC], № 78630 /12, § 128, 11 жовтня 2022 року). У цій справі, беручи до уваги наявні в нього документи та вищезазначені критерії, Суд вважає розумним присудити заявнику всю затребувану суму, а саме 2363 євро за всі витрати разом, плюс будь-яку суму, яка може бути сплачена за цією сумою як податок.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО,

1. *Оголошує* заяву прийнятною щодо скарги на підставі статті 9 Конвенції;

2. *Постановляє*, що мало місце порушення статті 9 Конвенції;

3. *Постановляє*, що нема необхідності окремо розглядати прийнятність або суть скарг за статтями 5, 6, 13 і 14 Конвенції;

4. *Постановляє*

a) що Держава-відповідач має сплатити заявнику протягом трьох місяців з дати, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, такі суми, які мають бути конвертовані у валюту держави-відповідача на курс на дату розрахунку :

i. 9 000 євро (дев’ять тисяч євро) плюс будь-яка сума, яка може бути сплачена на цю суму як податок, за моральну шкоду;

ii. 2 363 євро (дві тисячі триста шістдесят три євро), а також будь-яка сума, яку заявник може сплатити з цієї суми як податок, відшкодування судових та інших витрат;

b) що із закінченням зазначеного строку до остаточного розрахунку на зазначену суму нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме протягом цього періоду, до якої має бути додано три відсоткові пункти;

5. *Відхиляє* решту вимог щодо справедливої сатисфакції.

Вчинено французькою мовою, а потім надіслано письмово 12 березня 2024 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту.

Хасан Бакирджи (Hasan Bakırcı)	Арнфін Бардсен (Arnfinn Bårdsen)
Секретар	Голова

10.

Рішення Європейського суду з прав людини від 15 вересня 2016 року у справі "Папавасілакіс проти Греції" за заявою № 66899/14

Переклад з французької мови на українську мову офіційної публікації рішення Європейського Суду з прав людини https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166693

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

ПЕРША СЕКЦІЯ

СПРАВА «ПАПАВАСІЛАКІС ПРОТИ ГРЕЦІЇ»
[Papavasilakis c. Grèce]
(Заява № 66899/14)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

15 вересня 2016 року

ОСТАТОЧНЕ РІШЕННЯ

15.12.2016

Це рішення набуло статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції. До нього можуть бути внесені офіційні поправки.

COUNCIL OF EUROPE
CONSEIL DE L'EUROPE

У справі «Папавасілакіс проти Греції» [Papavasilakis c. Grèce],

Європейський суд з прав людини (перша секція), засідаючи палатою у складі:

Мір'яна Лазарова Трайковська, *Голова,*
Леді Б'янку,
Крістіна Пардалос,
Лінос-Александр Сісіліанос,
Роберт Спано,
Армен Арутюнян,
Пауліїне Коскело, *судді,*
і Абель Кампос, *Секретар секції*,

після обговорення в нарадчій кімнаті 23 серпня 2016 року, виносить таке рішення, яке було ухвалене в зазначений день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа порушена за заявою (№ 66899/14) проти Грецької Республіки, поданою до Суду громадянином цієї країни – паном Леонідасом Папавасілакісом (далі – заявник), 4 жовтня 2014 року відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

2. Заявник був представлений у Суді п. Т. Сігаласом, адвокатом м. Афіни. Уряд Греції (далі – Уряд) був представлений його уповноваженими особами – пані Е. Цаусі, радниця Державної юридичної ради, і пані А. Дімітракопулу, асесор Державної юридичної ради.

3. Заявник скаржився на порушення статті 9 Конвенції.

4. 2 вересня 2015 року Уряд було повідомлено про подання заяви.

5. Організація «Міжнародний Альянс на захист свободи» (ADF International), метою якої є захист основоположних свобод і, зокрема, права на життя, шлюб, сім'ю та релігійну свободу, отримала дозвіл подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях (п. 2 статті 36 Конвенції та п. 3 правила 44 Регламенту Суду).

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

6. Заявник народився в 1988 році і проживає в Ікарії.

7. 30 липня 2007 року заявник, який бажав здобути вищу освіту, подав заяву та отримав відстрочку від призову на військову службу. 24 вересня 2012 року ця відстрочка була припинена. У зв'язку з цим він був зобов'язаний з'явитися до призовної дільниці 23 січня 2013 року.

8. 22 січня 2013 року заявник звернувся з проханням надати йому дозвіл на проходження альтернативної служби на тій підставі, що він є сумлінним відмовником.

9. 27 травня 2013 року заявник постав перед Спеціальною військовою комісією (створеною відповідно до статті 62 Закону № 3421/2005), щоб пояснити, в чому полягала його сумлінна відмова. Він пояснив, що ця відмова ґрунтується на моральних цінностях, сформованих завдяки релігійному вихованню, отриманому від його матері, яка належить до Свідків Єгови, і що така відмова також є результатом життєвої позиції, яку він обрав для себе, і яка полягає у відмові від будь-якого зв’язку з війною, насильством і руйнуванням у всіх їхніх формах. Нижче наведено уривок з цього інтерв'ю:

«Питання: Розкажіть про свої переконання.

Відповідь: Я виріс у сім'ї, де з повагою ставилися до Бога. Моя мама є Свідком Єгови. Батько – атеїст. Я вважаю, що оскільки Бог не дозволяє мені проходити військову службу в цьому світі, то я образив би Його, якби зробив це.

Питання: Тобто Ви посилаєтесь на релігійні причини, щоб виправдати свою відмову від військової служби?

Відповідь: Загалом так, але оскільки я ще не охрещений, то не можу надати вам довідку з церкви Свідків Єгови. Тому я також посилаюся на моральні міркування.

Питання: Чому Ви ще не охрещені?

Відповідь: Мені ще треба пройти певний шлях. Моя поведінка ще не зовсім задовільна. Я вирішив охреститися, але мені ще багато чого належить зробити, і мені потрібно більше вивчати Писання і Слово Боже.

Питання: Як Ви дійшли висновку, що Бог не має відношення до війни?

Відповідь: Я не робив такого висновку, але якщо я братиму участь у війні і служитиму тимчасовій владі, то опинюся на неправильній стороні, коли Бог вирішить діяти.

Питання: Як Ви вважаєте, чи реально позбутися насильства в цьому світі?

Відповідь: Важко позбутися насильства та армій за допомогою однієї лише доброї волі.

Питання: Чи були Ви свідком насильницьких дій, і якщо так, то як Ви на них реагували?

Відповідь: Так, я був свідком насильства по відношенню до себе. Я намагався якомога менше протидіяти, намагаючись нейтралізувати нападника.

Питання: Чи не застосовували Ви насильство, реагуючи таким чином?

Відповідь: Ні, це був самозахист, і я не думаю, що самозахист є чистим насильством.

Питання: Тобто Ви визнаєте, що існує законна влада і що певні органи можуть застосовувати силу в разі потреби?

Відповідь: Так, я визнаю законну владу. Людський закон існує доти, доки не прийде божественний закон. Я вважаю, що люди повинні підкорятися законній владі. Але є різниця між підпорядкуванням і тим, щоб бути її частиною.

Питання: Ви належите до якоїсь ненасильницької організації?

Відповідь: Ні. Для мене релігійні мотиви превалюють над моральними (...)»

10. На засіданні спеціальної комісії, перед якою постав заявник, були присутні лише троє з п'яти її членів, а саме: два офіцери армії та асесор Державної юридичної ради. Інші два члени (професори університету, які спеціалізуються на психології, філософії або соціальних науках), не змогли бути присутніми на засіданні й не були замінені.

11. 27 травня 2013 року спеціальна комісія одноголосно ухвалила рішення про відхилення заяви заявника. Вона вважала, що релігійні та етичні аргументи заявника щодо звільнення від військової служби не були обґрунтованими. На думку комісії, заявник не був членом організації «Свідки Єгови»; з іншого боку, він не підтвердив, що брав участь у ненасильницьких рухах; крім того, він заявив, що оборона не є формою насильства і що люди повинні підкорятися законній владі.

12. 30 липня 2013 року Міністр національної оборони відхилив заяву на підставах, викладених спеціальною комісією.

13. 5 вересня 2013 року заявник подав позов до Державної ради про скасування вищезгаданого рішення Міністра національної оборони.

14. По-перше, він поставив під сумнів склад спеціальної комісії в день ухвалення рішення у його справі, піддавши критиці, зокрема, відсутність двох професорів університету. Заявник стверджував, що їхня відсутність і нездатність замінити їх призвела до зміни самого характеру комісії на тій підставі, що з трьох присутніх членів більшість становили військові. На його думку, військовослужбовці як такі погано ставилися до сумлінних відмовників, і не мали жодної філософської чи психологічної компетенції, щоб об'єктивно оцінити причини відмови.

15. По-друге, заявник стверджував, що рішення міністра не було достатньо обґрунтованим на тій підставі, що: а) у ньому помилково зазначалося, що заявник посилався на релігійні мотиви, не будучи послідовником релігії; б) члени комісії проявили упередженість, стверджуючи, що сумлінний відмовник повинен бути активістом і протестувальником або що така особа повинна пропагувати свої ідеї, тоді як, на його думку, закон не встановлює таких умов.

16. По-третє, заявник скаржився на порушення його права на сумлінну відмову від військової служби, стверджуючи, що одного лише посилання на це право у поєднанні з його життєвою поведінкою (відсутність дозволу на володіння вогнепальною зброєю та відсутність судимості за насильницькі злочини) було достатнім для обґрунтування його прохання звільнити його від військової служби.

17. Рішенням № 1289/2014 від 7 квітня 2014 року Державна рада відхилила апеляцію заявника.

18. Щодо першого доводу, Державна рада заявила, що члени комісії засідають на рівних засадах, і тому відсутність двох з п'яти членів не вплинула на кворум і не змінила характер комісії.

19. Щодо другого доводу апеляції, Державна рада пояснила, що, перевіривши, чи є заявник послідовником релігії, яка забороняє застосування сили, чи брав він участь у ненасильницьких рухах і чи забороняють його погляди на життя використовувати зброю, комісія дійшла висновку, що його сумлінна відмова від військової служби не супроводжувалася відповідною практикою. Державна рада також відхилила аргумент заявника про те, що противники застосування насильства, які не проявляють себе як такі, піддаються дискримінації на тій підставі, що закон вимагає від них надання певних доказів своїх переконань і що, одного факту, що заявник не підпадає під передбачені законом винятки, недостатньо.

20. Щодо третього доводу, Державна рада постановила, що ні міжнародні документи, ні національне законодавство не передбачають права на звільнення від військової служби виключно на підставі сумлінної відмови. Державна рада уточнила, що таке звільнення надається за дотримання визначених законом умов, зокрема, за наявності серйозних і переконливих причин, здатних його виправдати. Рада додала, що сумлінну відмову від військової служби не можна встановити на підставі простої заяви; також вона не може випливати з таких негативних фактів, як відсутність судимості за напад або неволодіння зброєю. Навпаки, необхідно було надавати докази активної поведінки протягом певного періоду часу, чого заявник не робив.

21. 19 травня 2014 року заявника зобов’язали сплатити штраф у розмірі 6000 євро за непокору владі, який було збільшено шляхом нарахування відсотків за прострочення до 7940,85 євро. 11 липня 2014 року заявник подав позов до адміністративного суду Мітилени з вимогою скасувати штраф. Розгляд позову все ще триває, але влада заарештувала банківський рахунок заявника.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ТА ПРАКТИКА

A. Нормативна основа

22. Частина 6 статті 4 Конституції Греції передбачає таке:

«Кожен грек, здатний носити зброю, зобов'язаний брати участь у захисті Вітчизни відповідно до положень законів.»

23. 6 квітня 2001 року до цієї статті було додано таке тлумачне положення:

«Положення частини 6 не перешкоджає тому, щоб закон передбачав обов'язкове виконання інших видів служби у складі збройних сил або поза ними (альтернативна служба) для осіб, які можуть обґрунтувати сумлінну відмову від збройної військової служби або служби взагалі.»

24. Відповідні статті Закону № 3421/2005 «Мобілізація громадян Греції та інші положення» передбачають таке:

Стаття 59

«1. Особи, які з міркувань совісті відмовляються від виконання військового обов'язку на підставі своїх релігійних або ідеологічних переконань, можуть бути визнані сумлінними відмовниками відповідно до положень таких статей.

2. Міркування совісті, згадані в попередньому пункті, повинні випливати із загальної концепції життя, яка ґрунтується на усвідомлених релігійних, філософських чи моральних переконаннях, яку відповідна особа застосовує у відчутний спосіб і яка проявляється у пов'язаній з нею поведінці.

3. Не вважаються сумлінними відмовниками, і на них не поширюються відповідні положення:

(...)

б) особи, які мають дозвіл на володіння вогнепальною зброєю або подали заяву на його отримання, а також особи, які беруть участь в індивідуальних або колективних стрілецьких чи мисливських або подібних заходах, які безпосередньо пов'язані з поводженням зі зброєю.

в) особи, які були засуджені або є фігурантами кримінальних проваджень за злочини, пов'язані з поводженням зі зброєю або боєприпасами, або незаконним застосуванням сили.

(...)»

Стаття 62

«1. Рішення про підпорядкування сумлінних відмовників положенням цього закону, а також про передачу [таких осіб] у розпорядження різних державних органів для проходження альтернативної служби (або їх зарахування на невійськову службу) приймає Міністр національної оборони на підставі висновку спеціальної комісії, яка перевіряє, чи дотримані умови для визнання відповідної особи сумлінним відмовником, або шляхом надання підтверджуючих документів,

або під час особистої явки до комісії, якщо це виявиться необхідним. До складу цієї комісії входять:

а) два професори університету, які спеціалізуються на філософії, соціальних і політичних науках та психології;

б) радник або асесор Державної юридичної ради;

в) два старші офіцери, один з яких представляє службу призову, а інший – службу охорони здоров'я збройних сил.

2. Члени комісії та відповідна кількість їхніх заступників призначаються на два роки спільним рішенням міністрів національної оборони, економіки та національної освіти (...)

3. Заміна постійного члена комісії або його заступника до закінчення терміну його повноважень дозволяється лише з поважних причин і здійснюється за рішенням Міністра національної оборони (...)»

Стаття 63 (частина 1)

«Рішенням, опублікованим в Офіційному віснику, Міністр національної оборони визначає підтверджуючі документи і терміни їх подання, регулярність засідань і порядок роботи спеціальної комісії, (...) а також будь-які деталі, необхідні для застосування положень цього Закону, що стосуються сумлінних відмовників.»

25. 21 грудня 2005 року, відповідно до вищезгаданої частини 1 статті 63, Міністр національної оборони ухвалив рішення під назвою «Альтернативна служба для сумлінних відмовників». Стаття 3 цього рішення (зі змінами від 11 січня 2011 року) регулює діяльність спеціальної комісії. Комісію очолює радник або асесор Державної юридичної ради. Офіцер служби набору на військову службу виступає в ролі доповідача та секретаря комісії. Кворум вважається досягнутим, якщо кількість присутніх осіб перевищує кількість відсутніх. Рішення приймаються більшістю голосів. У випадках, коли комісія вважає, що особиста присутність зацікавленої особи є необхідною, а вона не з'являється, комісія розглядає заяву і зазначає про неявку у своєму протоколі. Після обговорення і складання протоколу доповідач надсилає справу до відділу комплектування при Генеральному штабі армії, який передає її Міністру національної оборони, додаючи проєкт рішення міністра, що відповідає пропозиції комісії, а також пропозицію щодо посади, на яку може бути призначена зацікавлена особа, виходячи з її кваліфікації та професійного досвіду. Якщо міністр не погоджується з проєктом рішення, відповідно до його вказівок готується інший проєкт.

Б. Судова практика Державної ради

26. Тлумачачи частину 6 статті 4 Конституції, Державна рада (рішення № 2452/2006) постановила, що винятки з цієї статті і з

загального характеру обов'язку всіх придатних до носіння зброї нести військову службу можливі лише за наявності серйозних причин суспільного інтересу, визначених законом на основі об'єктивних критеріїв, і за умови, що належне функціонування армії не буде порушене. Державна рада зазначила, що лише за цих умов Конституція дозволяє встановлювати відмінності у ставленні, пов’язані з тривалістю військової служби або певними звільненнями від обов’язку проходити службу. Крім того, на думку Державної ради, ні Конституція, ні Європейська конвенція з прав людини (статті 4, 9 і 10) не закріплюють право на звільнення від служби на підставі сумлінної відмови. Однак, знову ж таки, на думку Державної ради, Конституція дозволяє особам, які відмовляються виконувати свої військові обов'язки на підставі своїх релігійних або ідеологічних переконань, нести невійськову службу або інший вид цивільної служби.

27. У рішенні № 1569/2012 Державна рада постановила, що зі статей 59, 62 і 63 Закону № 3421/2005 випливає, що для того, щоб призовник був визнаний сумлінним відмовником, він повинен фактично прийняти відому релігійну або ідеологічну догму, і переконливо пояснити комісії, яким чином його життєва концепція є перешкодою для проходження збройної військової служби, або підтвердити щирість і серйозність своїх міркувань совісті конкретними доказами, наприклад, громадською або іншою діяльністю, спрямованою проти застосування сили і зброї. Державна рада зазначила, що просто посилатися на передбачені законом винятки (наприклад, відсутність дозволу на полювання) недостатньо.

28. Зрештою, у своєму рішенні № 940/2015 Державна рада встановила, що положення статей 59, 62 і 63 Закону № 3421/2005 і рішення Міністра національної оборони, які встановлюють процедуру і підтверджуючі документи, необхідні для обґрунтування заяви особи, яка бажає отримати статус сумлінного відмовника, а також наслідки ненадання таких документів, відповідають як тлумачному положенню до статті 4 Конституції, так і положенням статті 9 Конвенції та статті 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

B. Національна комісія з прав людини

29. У своїх коментарях від 20 січня 2016 року щодо статті 12 законопроєкту Міністерства національної оборони, яка регулює питання, пов'язані з переміщенням військовослужбовців та захистом особового складу, а також інші питання, включаючи положення про сумлінних відмовників, Національна комісія з прав людини підкреслила таке:

«Компетентний орган, який ухвалює рішення про проходження особою альтернативної служби, має бути незалежним і не повинен складатися з представників військової адміністрації.

Ця позиція, яка була включена до коментарів Національної комісії до проєкту другої періодичної доповіді Грецької Республіки щодо Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ґрунтується на попередній позиції Національної комісії, яка закликала до дотримання Рекомендації № R(87)8 Комітету міністрів Ради Європи. Ця пропозиція відповідає нещодавнім рекомендаціям Комітету ООН з прав людини (...) щодо передачі розгляду заяв під виключний контроль цивільних органів влади. У всіх випадках слід надавати повне обґрунтування рішень про відхилення заяв Комісією з перевірки сумлінності, а також внести зміни до складу Комісії, включивши до неї двох додаткових цивільних представників: одного від Міністерства внутрішніх справ, а іншого від Міністерства охорони здоров'я.»

Г. Омбудсмен Республіки

30. У 2013 році Омбудсмен Грецької Республіки видав рекомендацію під назвою «Розгляд заяв про визнання статусу сумлінного відмовника», в якій було зазначено:

«Співбесіда як засіб встановлення факту сумлінної відмови від військової служби сама по собі є неоднозначною, оскільки піддає переконання перевірці на щирість. Вона викликає ще більше занепокоєння як через проблеми, пов'язані з формуванням і роботою комісії (часта відсутність невійськових членів, відсутність мотивації), як це видно з низки відповідних звітів, так і через постійну практику несправедливого ставлення: в той час як для так званих «релігійних» відмовників комісія задовольняється довідкою від відповідної релігійної громади, яку навіть не запрошують на співбесіду, так званих «ідеологічних» відмовників часто просять відповісти на питання, що стосуються конфіденційних персональних даних, таких як приналежність до певної політичної сфери.»

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ ТА ПРАКТИКА

31. Огляд відповідних міжнародних документів і практики щодо осіб, які відмовляються від військової служби з міркувань совісті, див. у рішенні у справі *«Баятян проти Вірменії»* [Bayatyan c. Arménie] ([Велика Палата], № 23459/03, п.п. 50-70, ЄСПЛ 2011).

32. У 1987 році Комітет міністрів Ради Європи прийняв Рекомендацію № R(87)8, в якій рекомендує державам-членам визнати право на сумлінну відмову від військової служби і пропонує урядам, які ще не зробили цього, привести своє національне законодавство і практику у відповідність до такого принципу:

«1. Будь-яка особа, яка підлягає обов'язковій військовій службі і з переконливих міркувань сумління відмовляється застосовувати зброю, має право на звільнення від такої служби (...) [і] може бути зобов'язана пройти альтернативну службу;»

33. Відповідні частини цієї рекомендації сформульовані таким чином:

«Б. Процедура

2. Країна може передбачити відповідну процедуру розгляду заяв про визнання особи сумлінним відмовником або прийняти мотивовану заяву від зацікавленої особи;

(...)

5. Розгляд заяви повинен включати всі гарантії, необхідні для справедливої процедури;

6. Заявник повинен мати право на апеляційне оскарження рішення першої інстанції;

7. Орган оскарження повинен бути відокремлений від військової адміністрації і сформований таким чином, щоб забезпечити його незалежність; (...)»

ЩОДО ПРАВА

I. ЩОДО СТВЕРДЖУВАНОГО ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 9 КОНВЕНЦІЇ

34. Посилаючись на статтю 6 Конвенції, заявник скаржився на те, що Державна рада не розглянула його скаргу на порушення статті 9 Конвенції на тій підставі, що спеціальна комісія, яка розглядала його заяву, складалася здебільшого з військовослужбовців, які, на думку заявника, погано ставляться до сумлінних відмовників. Посилаючись на статтю 9 Конвенції, він скаржився на те, що розгляд його заяви не було проведено у належних і неупереджених умовах, і що відсутність двох членів комісії призвела до неправильного тлумачення його переконань і до відхилення його заяви. Насамкінець, посилаючись на статтю 9 у поєднанні зі статтею 11 Конвенції, заявник вважав, що відхилення його заяви про надання статусу сумлінного відмовника, є порушенням негативної свободи не бути послідовником релігії або членом антимілітаристської організації.

35. Суд нагадує, що він має компетенцію з правової оцінки фактів справи (див., наприклад, рішення у справі *«Аксу проти Туреччини»* [Aksu c. Turquie] [Велика Палата], №№ 4149/04 та 41029/04, пункт 43, ЄСПЛ 2012). У цій справі Суд вважає, що процедура, дотримана перед спеціальною військовою комісією, і аргументація Державної ради з цього приводу можуть викликати проблему з точки зору статті 9 Конвенції. Тому він вважає, що скарги заявника повинні розглядатися виключно у світлі статті 9 Конвенції, яка передбачає таке:

«1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

А. Щодо застосовності

36. Суд вже мав нагоду встановити свою прецедентну практику щодо застосовності статті 9 Конвенції до сумлінних відмовників (згадане вище рішення у справі *«Баятян проти Вірменії»* [Bayatyan c. Arménie], рішення у справах *«Савда проти Туреччини»* [Savda c. Turquie] № 42730/05 від 12 червня 2012 року, *«Ерчеп проти Туреччини»* [Erçep c. Turquie] № 43965/04 від 22 листопада 2011 року, *«Феті Демірташ проти Туреччини»* [Feti Demirtaş c. Turquie] № 5260/07 від 17 січня 2012 року, та *« Булду та інші проти Туреччини»* [Buldu et autres c. Turquie] № 14017/08 від 3 червня 2014 року). Суд нагадує, що він постановив, що відмова від військової служби, коли вона мотивована серйозним і непереборним конфліктом між обов'язком служити в армії і совістю особи або щирими і глибокими переконаннями релігійного чи іншого характеру, становить переконання, що досягає достатнього ступеня сили, серйозності, послідовності і важливості, щоб тягнути за собою застосування гарантій статті 9 (див. згадане вище рішення у справі *«Баятян проти Вірменії»*, [Bayatyan c. Arménie], пункт 110). Суд також зазначає, що питання про те, чи підпадає відмова від військової служби під дію цього положення, і якщо так, то в якій мірі, має вирішуватися відповідно до обставин кожної конкретної справи.

37. Суд зазначає, що сторони не оспорюють застосовність статті 9 у цій справі.

38. Відзначаючи, що заява не є явно необґрунтованою у значенні пункту 3 а) статті 35 Конвенції та не є неприйнятною з інших причин, Суд оголошує її прийнятною.

Б. Щодо суті справи

1. Аргументи сторін

а) Заявник

39. Заявник зазначив, що, на відміну від заявника у справі *«Костеський проти колишньої югославської Республіки Македонія»* [Kosteski c. L'ex-République yougoslave de Macédoine] (№ 55170/00 від 13 квітня 2006 року), якому потрібно було довести факт, йому самому потрібно довести свої переконання за допомогою визначеної державою процедури. Заявник вважає, що сумлінними відмовниками є не лише активісти, особи, які публічно пропагують свої ідеї, або члени релігійних організацій, і що кожна людина має право вирішувати не оприлюднювати свої переконання і не належати до жодних організацій. Він додає, що, крім того, особи, які дотримуються одних і тих же фундаментальних принципів, можуть щиро і глибоко поділяти

абсолютно різні переконання або думки.

40. Заявник також вважає, що заява особи про сумлінну відмову повинна презюмуватися державою як щира, як це було б у випадку з презумпцією невинуватості або принципом добросовісності податкової декларації. Він стверджує, що в Греції органи влади прийняли об'єктивні та прості у застосуванні критерії для перевірки щирості переконань, на які посилається заявник: збільшення тривалості альтернативної служби та обов'язок відбувати її за межами місця проживання. Заявник вказує, що органи влади повинні також брати до уваги те, яким чином виникли ті чи інші переконання у відповідної особи і як вони формувалися, а також послідовність позиції такої особи в період між виникненням переконань і остаточним рішенням, ухваленим уповноваженим органом влади. Заявник вважає, що виконав усі умови для отримання статусу сумлінного відмовника, але що спеціальна комісія неправильно розцінила деякі його твердження.

41. Заявник також стверджує, що механізм, встановлений статтею 62 Закону № 3421/2005, не відповідає Рекомендації № R(87)8 Комітету міністрів Ради Європи. У зв'язку з цим він піддає критиці тісний зв'язок, який начебто існує між спеціальною комісією та військовим командуванням, і стверджує, що вирішальна заключна стадія провадження в кінцевому підсумку належить до компетенції військової адміністрації. Посилаючись на практику Суду стосовно неупередженості турецьких військових судів, а також на коментарі Національної комісії з прав людини щодо законопроєкту про сумлінних відмовників (див. пункт 29 вище), заявник вважає, що відсутність неупередженості та незалежності спеціальної комісії була очевидною у його справі.

42. Нарешті, заявник стверджує, що зі 158 заяв, які були прийняті спеціальною комісією у 2013 році, всі або переважна більшість надійшли від організації «Свідки Єгови», які були активними членами своєї релігійної громади. Він додає, що 14 заяв, які нібито були відхилені, були подані такими ж сумлінними відмовниками, які, як і він, керувалися ідеологічними мотивами, і що в їх відхиленні немає нічого дивного з огляду на практику комісії, яка, за його словами, вже є усталеною і яка була різко розкритикована організацією «Міжнародна амністія» (Amnesty International) та іншими правозахисними організаціями.

б) Уряд

43. Уряд спочатку зазначає, що випадок заявника у цій справі відрізняється від випадку заявника у згаданому вище рішенні у справі *«Баятян проти Вірменії»* [Bayatyan c. Arménie], на яке заявник посилався у своїй заяві до Суду. Він також заявляє, що не може погодитися з твердженням заявника про те, що спеціальній комісії, передбаченій статтею 62 Закону

№ 3421/2005, не вистачало неупередженості. Уряд вважає, що члени комісії є рівними і що відсутність двох з них під час розгляду звернення заявника не могла вплинути на її кворум або змінити характер комісії. Він додає, що, навіть якщо припустити, що ці два члени були б присутні і проголосували на користь заявника, немає жодних підстав для висновку, що рішення комісії було б іншим.

44. Крім того, Уряд вважає свавільним твердження заявника про те, що можна було передбачити, що обидва офіцери відхилять його заяву на тій підставі, що вони *апріорі* були налаштовані проти сумлінних відмовників. Посилаючись на документ, наданий Міністерством національної оборони, Уряд стверджує, що у 2013 році спеціальна комісія розглянула 172 заяви, подібні до заяви заявника, і задовольнила 158 з них. У 97 з цих 158 випадків більшість членів комісії складали військовослужбовці (два офіцери і асесор Державної юридичної ради), а в 61 випадку склад комісії був рівним (два офіцери, професор університету і асесор Державної юридичної ради). Уряд вважає, що у зв'язку з цим заявник міг би звернутися з проханням про повторний розгляд його заяви комісією за участю всіх її членів.

45. Крім того, Уряд вважає, що протокол співбесіди із заявником (див. пункт 9 вище) свідчить про те, що члени комісії намагалися оцінити щирість і серйозність його переконань, і що з цією метою вони поставили йому низку ключових запитань, на які він нібито не зміг дати чітких і переконливих відповідей. Уряд вважає, що аргумент заявника про те, що спеціальна комісія повинна була дійти іншого висновку на підставі того, що його виховувала мати, яка належить до «Свідків Єгови» і батько-атеїст, не є переконливим, і що заявник не зміг продемонструвати, що він має стійкі і щирі переконання, які перешкоджають йому проходити військову службу.

46. Уряд також вважає необґрунтованим твердження заявника про те, що доказом переконань сумлінного відмовника є мирне та законослухняне життя, яке він веде. Уряд вважає, що, якщо прийняти такий підхід, результат буде абсурдним, адже переважна більшість чоловіків, які не тримали в руках зброю і ніколи не брали участі в актах насильства, будуть звільнені від військового обов'язку.

47. Нарешті, Уряд піддає критиці твердження заявника про те, що процедура, запроваджена статтею 62 Закону № 3421/2005, є несумісною з вимогами Конвенції. На думку Уряду, критика способу застосування вищезазначеної процедури в цілому не є достатньою для того, щоб стверджувати, що вона не працювала належним чином або що мала місце відсутність неупередженості конкретно щодо заявника.

б) Організація «Міжнародний Альянс на захист свободи» (ADF International)

48. «Міжнародний Альянс на захист свободи» посилається на пріоритет свободи совісті, який визнається не лише в основних договорах про захист прав людини і пов'язаній з ними міжнародній судовій практиці, а й у національних законах і судовій практиці, а також в різних міжнародних документах Ради Європи, Європейського Союзу та Організації Об'єднаних Націй.

49. Альянс визнає, що національним судам складно на практиці оцінити обґрунтованість заяви, що ґрунтується на переконаннях. Однак він зазначає, що Суд вже встановив рамки для оцінки таких заяв, зазначивши, що питання полягає в тому, чи не призведе обов'язок особи відбувати військову службу до серйозного конфлікту між цим обов'язком та її щирими та глибокими переконаннями релігійного чи іншого характеру та змусить її діяти проти голосу своєї совісті. Для Міжнародного Альянсу перший елемент перевірки, яку необхідно провести в цьому відношенні, становить перший пороговий рівень: породжений конфлікт повинен досягти певного рівня серйозності. Другий елемент полягає у перевірці щирості та глибини переконань: переконання, про наявність яких заявляє відповідна особа, повинні ґрунтуватися на певному наборі цінностей, які можна ідентифікувати, і повинні бути добросовісно висловлені. Третім елементом є вивчення природи конфлікту і, зокрема, чи має він моральне підґрунтя. Такий розгляд, в силу обставин, буде індивідуальним і зведеться до визначення того, що вимагається від особи, яка претендує на статус сумлінного відмовника.

2. Оцінка Суду

50. Суд зазначає, що відхилення клопотання заявника про надання йому статусу сумлінного відмовника може бути витлумачено як втручання у його право на свободу думки і совісті, гарантоване статтею 9 Конвенції.

51. Суд також підкреслює, що він неодноразово зазначав, що відповідно до статті 8 Конвенції позитивний обов'язок держави забезпечувати ефективну повагу до приватного життя може передбачати встановлення ефективної та доступної процедури захисту права на приватне життя (див. рішення у справах *«Ейрі проти Ірландії»* [Airey c. Irlande] від 9 жовтня 1979 року, пункт 33, серія A № 32; *«Мак-Гінлі та Іган проти Сполученого Королівства»* [McGinley et Egan c. Royaume-Uni] від 9 червня 1998 року, пункт 101, *Збірка рішень і постанов Європейського суду з прав людини* [ECHR] 1998-III; а також рішення у справі *«Рош проти Сполученого Королівства»* [Roche c. Royaume-Uni] [Велика Палата], № 32555/96, пункт 162, ЄСПЛ 2005-X), включаючи створення нормативно-правової бази, що встановлює судовий та примусовий механізм захисту прав фізичних осіб, а також застосування, за необхідності, відповідних конкретних заходів. Хоча розмежувальна лінія між позитивними і негативними зобов'язаннями держави за

Конвенцією не піддається точному визначенню, застосовні принципи, тим не менш, можна порівняти (рішення у справі *«Фернандес Мартінес проти Іспанії»* [Fernández Martínez c. Espagne] ([Велика Палата], № 56030/07, пункт 114, ЄСПЛ 2014 (витяги)).

52. У згаданому вище рішенні у справі *«Савда проти Туреччини»* [Savda c. Turquie] (пункт 98) Суд постановив, що ці принципи можуть бути застосовані *mutatis mutandis (з відповідними змінами* – прим. перекл.*)* до права на сумлінну відмову від обов'язкової військової служби, оскільки за відсутності процедури розгляду заяв про визнання особи сумлінним відмовником, така служба може призвести до серйозного й непереборного конфлікту між цим обов'язком і совістю особи або її щирими і глибокими переконаннями. Суд дійшов висновку, що органи влади мали позитивне зобов'язання забезпечити заявнику ефективну і доступну процедуру, яка б дозволила встановити, чи має він право на статус сумлінного відмовника, з метою збереження його інтересів, захищених статтею 9 (там же, пункт 99).

53. Суд, перш за все, зазначає, що, на відміну від поточної ситуації в Туреччині, яка призвела до винесення вищезгаданого рішення у справі *«Савда проти Туреччини»* та інших рішень, згаданих у пункті 36, у Греції на час розгляду справи існувала правова база, що регулювала статус сумлінних відмовників і альтернативну службу. Хоча Конституція не закріплює загального права на звільнення від військової служби, в тлумачному положенні до частини 6 статті 4 Конституції, зазначається, що частина 6 не перешкоджає закону передбачати обов'язкове виконання інших видів служб у збройних силах або поза ними (альтернативна служба), для сумлінних відмовників від збройної військової служби або служби в цілому. У зв'язку з цим було прийнято закон № 3421/2005, який надав можливість сумлінним відмовникам проходити різні види громадської служби за рішенням Міністра національної оборони, ухваленим після консультацій зі спеціальною комісією, яка на підставі документальних доказів або шляхом заслуховування зацікавленої особи перевіряє, чи були дотримані умови, необхідні для надання їй статусу сумлінного відмовника від військової служби.

54. Немає жодних сумнівів, що процедура, передбачена статтею 62 закону № 3421/2005, яка проводиться за участі спеціальної комісії, має на меті оцінити серйозність переконань зацікавленої особи та виключити будь-яку спробу зловживання можливістю звільнення від військової служби особами, які в змозі її проходити. Суд визнає корисність такої співбесіди, оскільки не можна повністю виключити ризик того, що деякі призовники можуть заявити, що вони є сумлінними відмовниками від військової служби.

55. У деяких з наведених вище рішень стосовно Туреччини Суд вважав, що сумніви заявників щодо незалежності та неупередженості турецьких військових судів, які розглядали їхні справи, були об'єктивно обґрунтованими. Він постановив, що цілком зрозуміло, що сумлінний відмовник, який має відповідати перед судом, що складається виключно з військовослужбовців, які розглядають суто воєнні злочини, боявся би постати перед суддями, що належать до армії, яка може бути стороною

процесу, і що відмовник міг правомірно побоюватися, що суд неправомірно керуватиметься упередженими міркуваннями (див., наприклад, згадане вище рішення у справі *«Феті Демірташ проти Туреччини»* [Feti Demirtaş c. Turquie]).

56. У цій справі ситуація інша. Справа стосується явки до комісії, яка була покликана не накладати покарання за порушення військової дисципліни, як це було в турецьких судах, а виносити рішення до призову на військову службу про надання або ненадання статусу сумлінного відмовника.

57. Суд зазначає, що у своїх відповідях комісії заявник намагався обґрунтувати свої переконання і заявив про готовність проходити альтернативну службу протягом п'ятнадцяти місяців замість дев'яти місяців, що становить звичайну тривалість військової служби. Після невдалого звернення до комісії він продовжував сумлінно відмовлятися, оскаржив в Державній раді рішення Міністра національної оборони про відхилення його заяви, сплачувати штраф у розмірі 6 000 євро і після відмови цієї інстанції, ідучи на ризик засудження до позбавлення волі за непокору.

58. Суд зазначає, що основна скарга заявника полягає в тому, що деякі з його заяв на засіданні комісії – зокрема, про те, що покора владі є обов'язком, а самозахист не є формою насильства – були неправильно витлумачені присутніми членами комісії, які були старшими за званням офіцерами. Суд нагадує, що не повинен оцінювати значення заяв заявника і те, як вони були витлумачені комісією, що це завдання головним чином покладається на національні органи влади *(«Неждет Шахін та Періхан Шахін проти Туреччини»* [Nejdet Şahin et Perihan Şahin c. Turquie] [Велика Палата], № 13279/05, пункт 49, ЄСПЛ 2011).

59. Відповідно до статті 62 Закону № 3421/2005, спеціальна комісія, яка розглядає заяви сумлінних відмовників від військової служби, повинна засідати у такому складі: два професори університету, які спеціалізуються на філософії, соціальних і політичних науках та психології, один радник або асесор Державної юридичної ради та два старші офіцери, один з яких представляє службу призову, а інший – службу охорони здоров'я збройних сил. Очевидно, що за вказаним приписом ця комісія повинна складатися з рівної кількості військовослужбовців і представників громадянського суспільства, які володіють спеціальними знаннями у даній сфері, і очолюватися юристом. Також визначається кількість заступників, що дорівнює кількості постійних членів комісії, на термін повноважень останніх.

60. У зв'язку з цим Суд нагадує, що позитивне зобов'язання держав, яке випливає зі згаданої вище судової практики у справах *«Баятян проти Вірменії»* [Bayatyan c. Arménie] і *«Савда проти Туреччини»* [Savda c. Turquie] не обмежується лише встановленням у національній правовій системі процедури розгляду заяв про визнання особи сумлінним відмовником. Це зобов'язання також включає в себе обов'язок забезпечити ефективний і доступний розгляд цього питання (*«Савда проти Туреччини»* [Savda c. Turquie], пункт 99).

Однією з важливих умов для того, щоб такий розгляд вважався ефективним, є незалежність відповідальних осіб.

61. У цій справі Суд зазначає, що якби спеціальна комісія засідала у повному складі в день заслуховування заявника, більшість її членів були б цивільними особами: два професори університету, які спеціалізуються на суспільних науках, та асесор Державної юридичної ради (який виконує обов'язки голови), на противагу двом старшим офіцерам армії. Однак у той день на засіданні були присутні лише голова та обидва офіцери. На думку Суду, заявник міг правомірно побоюватися, що, не будучи членом релігійної громади, він не зможе успішно і зрозуміло пояснити свої ідеологічні переконання кадровим військовослужбовцям, спорідненим із військовою ієрархією.

62. У зв'язку з цим Суд зазначає, що у своїй рекомендації від 2013 року Омбудсмен Грецької Республіки вказав, що в той час як для так званих «релігійних» відмовників комісія задовольняється довідкою від відповідної релігійної громади і навіть не запрошує їх на співбесіду, так званих «ідеологічних» відмовників часто просять відповісти на питання, що стосуються конфіденційних персональних даних (пункт 30 вище).

63. З метою дотримання букви та духу статті 62 Закону № 3421/2005 Суд вважає, що якщо певні члени Комісії не можуть бути присутніми в день, коли вона має заслухати відмовника, необхідно вжити заходів для забезпечення проведення засідання Комісії на умовах паритетності, передбачених вищезгаданою статтею.

64. Слід визнати, що рішення Комісії є лише висновком, який передається Міністру національної оборони, який приймає остаточне рішення щодо заяви особи на проходження альтернативної служби. Стаття 3 рішення Міністра національної оборони під назвою «Альтернативна служба для сумлінних відмовників» передбачає, що після обговорення і складання протоколу доповідач комісії надсилає справу до відділу комплектування при Генеральному штабі армії, який передає її Міністру національної оборони, додаючи проєкт рішення міністра, що відповідає пропозиції комісії (пункт 25 вище). За таких умов міністр також не надає необхідних гарантій неупередженості та незалежності, щоб переконати зацікавлену особу, слухання якої, як у цій справі, відбуватиметься перед комісією, що складається переважно зі старших офіцерів армії.

65. Перевірка, що здійснюється Державною радою у разі оскарження рішення Міністра національної оборони, обмежується перевіркою законності рішення й не стосується суті справи. Така перевірка ґрунтується на оцінках, зроблених членами спеціальної комісії.

66. У світлі вищевикладеного Суд вважає, що за обставин цієї справи компетентні органи не виконали свого позитивного зобов'язання за статтею 9 Конвенції щодо забезпечення того, щоб співбесіда з сумлінними відмовниками від військової служби з представниками Комісії відбувалася в умовах, які відповідали б процесуальній ефективності та рівності, що вимагаються статтею 62 Закону № 3421/2005. Таким чином, мало місце порушення цього положення.

II. ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

67. Стаття 41 Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.»

А. Шкода

68. Заявник вимагає відшкодування матеріальної шкоди у розмірі 7 940,85 євро, суми штрафу, який він має сплатити, та моральної шкоди у розмірі 20 000 євро.

69. Щодо матеріальної шкоди Уряд вважає, що вимога заявника не має причинно-наслідкового зв'язку зі стверджуваним порушенням і що в будь-якому випадку провадження за позовом заявника про скасування штрафу все ще перебуває на розгляді в Адміністративному суді. Що стосується моральної шкоди, Уряд вважає, що заявлена сума є надмірною і що встановлення факту порушення було б достатньою сатисфакцією.

70. Суд разом з Урядом зазначає, що заявник не сплатив накладений на нього штраф і що його позов про скасування штрафу все ще перебуває на розгляді в першій інстанції. Тому Суд вважає, що немає потреби відшкодовувати заявникові заявлену суму. З іншого боку, Суд вважає, що йому слід виплатити 2000 євро відшкодування моральної шкоди.

Б. Судові та інші витрати

71. Заявник також вимагає загальну суму в розмірі 5 020,44 євро, з яких 1 764,99 євро стосуються витрат, понесених в результаті розгляду справи в Державній раді, а 3 255,45 євро – витрат, понесених у Суді.

72. Уряд стверджує, що, по-перше, витрати, заявлені за розгляд справи в Державній раді, не мали причинно-наслідкового зв'язку зі стверджуваним порушенням, і, по-друге, що сума, заявлена за розгляд справи в Суді, є завищеною.

73. Відповідно до практики Суду, заявник може отримати відшкодування своїх витрат лише в тому випадку, якщо буде

встановлено факт їхнього фактичного понесення, необхідності та обґрунтованості. Крім того, судові витрати підлягають відшкодуванню лише в тому обсязі, в якому вони стосуються встановленого порушення (рішення у справі *«Беєлер проти Італії»* [Beyeler c. Italie] (справедлива сатисфакція) [Велика Палата], № 33202/96 від 28 травня 2002, пункт 27). Нарешті, відповідно до пункту 2 правила 60 Регламенту Суду, будь-яка заява, подана відповідно до статті 41 Конвенції, повинна бути кількісно визначеною та деталізованою, інакше Суд може відхилити заяву повністю або частково (*«А, Б і С проти Ірландії»* [A, B et C c. Irlande] [Велика Палата], № 25579/05, пункт 281, ЄСПЛ 2010).

74. Суд зазначає, що витрати, які, як стверджує заявник, він поніс як у Державній раді, так і згодом у Суді, підтверджуються документами, які, однак, не містять жодних показників часу, витраченого його представником на виконання конкретних завдань, або ставки погодинної оплати праці. У зв'язку з цим Суд вважає обґрунтованим присудити йому 3000 євро.

B. Пеня

75. Суд вважає за доцільне визначити розмір пені на основі процентної ставки граничної позичкової ставки Європейського центрального банку плюс три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО,

1. *Оголошує* заяву прийнятною;

2. *Постановляє,* що мало місце порушення статті 9 Конвенції;

3. *Постановляє*

а) що держава-відповідач має сплатити заявнику упродовж трьох місяців від дня, коли це рішення набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, такі суми:

i) 2000 (дві тисячі) євро відшкодування моральної шкоди плюс будь-який податок, який може бути стягнуто з заявника;

ii) 3000 (три тисячі) євро відшкодування судових та інших витрат плюс будь-який податок, який може бути стягнуто з заявника;

б) що зі спливом зазначеного строку і до моменту сплати на ці суми нараховуватимуться прості відсотки за ставкою, що дорівнює граничній позичковій ставці Європейського центрального банку, яка діятиме в цей період, збільшеній на три відсоткові пункти;

4. *Відхиляє* решту вимог заявника щодо справедливої сатисфакції.

Складено французькою мовою та повідомлено в письмовій формі 15 вересня 2016 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Абель Кампос
(Abel Campos)
Секретар

Мір'яна Лазарова Трайковська
(Mirjana Lazarova Trajkovska)
Голова

11.

Рішення Європейського суду з прав людини від 17 жовтня 2019 року у справі "Мушфіг Маммадов та інші проти Азербайджану" за заявами № 14604/08 та ін.

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

П’ЯТА СЕКЦІЯ

СПРАВА «МУШФІГ МАММАДОВ ТА ІНШІ ПРОТИ АЗЕРБАЙДЖАНУ»

(AFFAIRE MUSHFIG MAMMADOV ET AUTRES c. AZERBAÏDJAN)[1]

(Заяви № 14604/08 та 3 інших –
див. перелік у додатку)

РІШЕННЯ

СТРАСБУРГ

17 жовтня 2019 року

ОСТАТОЧНЕ

17.01.2020 року

Це рішення стало остаточним за умов, визначених у статті 44 § 2 Конвенції. Воно може піддаватися корегуванню.

[1] **Переклад з офіційної бази даних рішень Європейського Суду з прав людини, адреса ресурсу в мережі Інтернет: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-197066**

У справі Мушфіга Маммадова та інших проти Азербайджану,
Європейський суд з прав людини (п'ята секція), засідаючи в Палаті у складі:
Анжеліка Нусбергер *(Angelika Nußberger), голова,*
Ганна Юдківська *(Ganna Yudkivska),*
Йонко Грозєв *(Yonko Grozev),*
Сіофра О'Лірі *(Síofra O'Leary),*
Мартиньш Мітс (*Mārtiņš Mits),*
Летіф Гусейнов *(Lətif Hüseynov),*
Ладо Чантурія *(Lado Chanturia), суддi,*
і Клаудія Вестердік *(Claudia Westerdiek), секретар секції,*
Після наради, проведеної в нарадчій палаті 24 вересня 2019 року,
Виносить наступне рішення, ухвалене на цей день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справа виникла на підставі чотирьох заяв (№№ 14604/08, 45823/11, 76127/13 та 41792/15) проти Азербайджанської Республіки, які були подані до Суду в різні дати (див. додаток) відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі - Конвенція) п'ятьма громадянами цієї держави. Першу заяву (№ 14604/08) подали пани Мушфіг Фаїг оглу Маммадов (*Müşfiq Faiq oğlu Məmmədov* – «перший заявник») та Самір Асіф оглу Гусейнов (*Samir Asif oğlu Hüseynov* – «другий заявник»). Другу заяву (№ 45823/11) подав пан Фарід Хасан оглу Мамедов (*Fərid Həsən oğlu Məmmədov* – «третій заявник»). Третю заяву (№ 76127/13) було подано паном Фахраддіном Джейхуном оглу Мірзаєвим (*Fəxrəddin Ceyhun oğlu Mirzəyev* – «четвертий заявник»). Четверта заява (№ 41792/15) була подана паном Камраном Зіяфаддіном оглу Мірзаєвим (*Kamran Ziyafəddin oğlu Mirzəyev* – «п'ятий заявник») (далі – «заявники»).

2. Заявників представляли різні адвокати (див. додаток). Уряд Азербайджану (далі – Уряд) представляв його Уповноважений, пан Ч.Аскеров (*Ç.Əsgərov*).

3. Заявники стверджували, зокрема, що вироками, винесеними проти них через відмову служити в армії, порушено статтю 9 Конвенції.

4. 10 та 29 листопада 2016 року про заяви № 14604/08, 45823/11 та 76127/13 було повідомлено Уряд. 9 лютого 2017 року про заяву № 41792/15 було повідомлено Уряду в частині щодо скарги на підставі статті 9 Конвенції та її визнано неприйнятною в іншій частині відповідно до § 3 правила 54 Регламенту Суду.

Крім того, організація «Міжнародний Альянс на захист свободи» (ADF) *(Alliance Defending Freedom (ADF) International)*, якій було дозволено взяти участь у письмовій процедурі (§ 2 статті 36 Конвенції та § 3 правила 44 Регламенту Суду) щодо заяви № 45823/11, підготувала зауваження.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

5. Інформація щодо дат народження та місця проживання заявників міститься в додатку.

6. Заявники заявляють, що є Свідками Єгови, і надають документи, видані релігійною громадою Свідків Єгови (Yehovanın Şahidləri Dini İcması) – релігійною громадою, зареєстрованою органами влади Азербайджану – які підтверджують їхнє членство в ній.

А. Заява № 14604/08

1. Перше кримінальне провадження проти першого заявника

7. Перший заявник був студентом до червня 2005; таким чином він отримав тимчасове звільнення від військової служби на час навчання.

8. Листом від 12 липня 2005 року він повідомив відділ військової поліції Сабаїльського району м. Баку, що через свої релігійні переконання відмовляється від проходження військової служби та просить проходити альтернативну цивільну службу.

9. Перший заявник не з'явився до військкомату під час призовних кампаній у липні та жовтні 2005 року, а також у січні та квітні 2006 року.

10. 28 квітня 2006 року проти нього було відкрито кримінальне провадження за ознаками статті 321.1 Кримінального кодексу (відмова від проходження військової служби).

11. 21 липня 2006 року Сабаїльський районний суд м. Баку визнав першого заявника винним у інкримінованому злочині та засудив його до шести місяців позбавлення волі умовно за статтею 321.1 Кримінального кодексу.

12. 15 серпня 2006 року перший заявник подав апеляцію. Він стверджував, що не вчиняв жодного кримінального правопорушення і що згідно з пунктом 2 статті 76 Конституції йому мала бути надана можливість проходити альтернативну цивільну службу замість обов'язкової військової служби як особі, яка є сумлінним відмовником від військової служби.

13. 25 вересня 2006 року Апеляційний суд відхилив апеляцію. Він вважає, що заява першого заявника, заснована на пункті 2 статті 76 Конституції, не підлягала розгляду з тієї причини, що зазначене положення зумовлює заміну обов'язкової військової служби альтернативною цивільною службою, проте закону з цього питання ще не було прийнято.

14. 1 грудня 2006 року перший заявник звернувся до касаційного суду.

15. 3 квітня 2007 року Верховний Суд відхилив касаційну скаргу.

16. 16 січня 2008 року перший заявник отримав копію рішення Верховного Суду.

2. Друге кримінальне провадження проти першого заявника

17. 5 червня 2008 року проти першого заявника знову було порушено кримінальну справу за неявку під час призовної кампанії у квітні 2008 року.

18. 20 серпня 2009 року першого заявника було заарештовано та доставлено до Сабаїльського районного суду м. Баку, який постановив взяти його під варту строком на два місяці.

19. 16 жовтня 2009 року той самий суд визнав першого заявника винним у вчиненні злочину, передбаченого статтею 321.1 Кримінального кодексу, і призначив йому покарання у вигляді штрафу в розмірі 250 азербайджанських манатів (AZN) (приблизно 230 євро (EUR) на період, що розглядається). Після розгляду справи фігуранта відпустили.

20. 9 грудня 2009 року Бакинський апеляційний суд залишив у силі вирок від 16 жовтня 2009 року.

21. 29 грудня 2010 року Верховний Суд відхилив апеляцію першого заявника. Він, зокрема, встановив, що засудження заявника 16 жовтня 2009 року не є повторним засудженням за той самий злочин, оскільки воно стало наслідком вчинення окремого кримінального діяння за змістом статті 321.1 Кримінального кодексу, а саме: відмова від чергового призову в армію під час призовної кампанії у квітні 2008 року.

22. Листом від 11 листопада 2011 року перший заявник повідомив Суд, що його другий вирок став остаточним після винесення рішення Верховного Суду від 29 грудня 2010 року, і він виклав свою скаргу щодо цього.

3. Кримінальне провадження проти другого заявника

23. 30 червня 2007 року другий заявник, який був викликаний на медичний огляд до військового комісаріату Горанбойського району, з'явився до останнього та був підданий огляду, наприкінці якого він був визнаний придатним до військової служби. Був призваний у липні 2007 року.

24. 3 липня 2007 року другий заявник відмовився з'явитися до призовної комісії для проходження військової служби через свої релігійні переконання.

25. 11 липня 2007 року проти нього було відкрито кримінальне провадження за ознаками статті 321.1 Кримінального кодексу.

26. 4 жовтня 2007 року Горанбойський районний суд визнав другого заявника винним у інкримінованому злочині та засудив його до десяти місяців позбавлення волі за статтею 321.1 Кримінального кодексу.

27. 5 лютого 2008 року другий заявник подав апеляцію. Посилаючись на Конституцію, він стверджував, що він мав бути звільнений, як сумлінний відмовник від військової служби, від обов'язкової військової служби через свої релігійні переконання.

28. 1 травня 2008 року Апеляційний суд Гянджи відхилив апеляцію, але зменшив термін ув'язнення до шести місяців і двадцяти семи днів і постановив звільнити другого заявника після слухання з огляду на той факт, що він уже відбув це покарання. Він підкреслив, що військова служба є обов'язком усіх громадян, передбаченим Конституцією, і, посилаючись на практику Суду, що стаття 9 Конвенції не гарантує права на звільнення від військової служби. Крім того, він вважав, що другий заявник не довів, що військова служба суперечить переконанням Свідків Єгови.

29. 16 липня 2008 року другий заявник подав скаргу до касаційного суду.

30. 2 грудня 2008 року Верховний Суд відхилив його скаргу.

В. Заява № 45823/11

31. У невстановлений день у лютому 2006 року третій заявник отримав повістку на військову службу із запрошенням з'явитися до військового комісаріату Насімінського району Баку.

32. 31 березня 2006 року він звернувся до військового комісаріату з проханням про звільнення від строкової військової служби через свої релігійні переконання та зазначив, що хоче проходити альтернативну цивільну службу.

33. Листом від 11 березня 2010 року третій заявник повідомив Насімійську районну прокуратуру м. Баку про те, що він відмовляється проходити військову службу через свої релігійні переконання.

34. У невстановлену дату у квітні 2010 року він з'явився до призовної комісії, де повторно заявив про відмову проходити військову службу.

35. 15 квітня 2010 року проти нього було відкрито кримінальне провадження за ознаками статті 321.1 Кримінального кодексу.

36. 16 липня 2010 року Насімінський районний суд Баку визнав його винним у інкримінованому злочині та засудив до дев'яти місяців позбавлення волі за статтею 321.1 Кримінального кодексу. Суд встановив, що Конвенція не гарантує права відмовитися від військової служби з мотивів, пов'язаних з релігійними переконаннями і залишає це питання на розсуд держав-учасниць Конвенції.

37. 3 серпня 2010 року третій заявник оскаржив рішення першої інстанції. Посилаючись на Конституцію та положення різних міжнародних документів, він стверджував, що він мав бути звільнений, як сумлінний відмовник від військової служби, від обов'язкової військової служби через свої релігійні переконання. На підтримку своєї апеляції він також послався на

два рішення національних судів і прокуратури, якими вони ухвалили рішення про закриття кримінального провадження, порушеного проти двох інших членів спільноти Свідків Єгови.

38. 8 вересня 2010 року Бакинський апеляційний суд відхилив апеляцію та залишив без змін вирок від 16 липня 2010 року.

39. 5 листопада 2010 року третій заявник подав апеляцію до Касаційного суду, в якому він висунув ті самі скарги, які він подав до суду апеляційної інстанції.

40. 25 січня 2011 року Верховний суд відхилив касаційну скаргу. Він зазначив, що рішення, на які посилався третій заявник, стосувалися справ представників духовенства, а точніше лідерів місцевої громади Свідків Єгови, і він вважав, що справа зазначеного заявника виділяється тим, що він не надав жодних доказів свого статусу представника духовенства.

C. Заява № 76127/13

41. 6 березня 2012 року четвертий заявник отримав повістку про явку до призовної комісії для проходження військової служби, яка була повторена 27 квітня 2012 року.

42. 24 квітня 2012 року він звернувся до призовної комісії з проханням про звільнення від строкової військової служби через свої релігійні переконання та зазначив, що бажає проходити альтернативну цивільну службу.

43. Листом від 26 квітня 2012 року четвертий заявник був поінформований про те, що через відсутність закону з цього питання альтернативна цивільна служба тоді була недоступна.

44. 25 червня 2012 року проти нього було відкрито кримінальне провадження за ознаками статті 321.1 Кримінального кодексу.

45. 25 вересня 2012 року Капазський районний суд у Гянджі визнав четвертого заявника винним у інкримінованому злочині та засудив його до одного року позбавлення волі за статтею 321.1 Кримінального кодексу. Суд вважає, що положення Конституції щодо альтернативної цивільної служби не є обов'язковими і залежать від ухвалення закону, який ще не був прийнятий. Крім того, суд вважав, що положення про порядок проходження громадянами Азербайджанської Республіки альтернативної служби (зобов’язання працювати), затверджене Указом Президента № 94 від 31 липня 1992 року, було застосоване лише стосовно членів духовенства. З цього приводу він зазначив, що четвертий заявник не був членом духовенства, яке виконувало церковну службу, а був членом релігійної громади.

46. 15 жовтня 2012 року четвертий заявник оскаржив це рішення. Зокрема, він стверджував, що жодним чином не мав наміру ухилятися від виконання своїх обов’язків і що він просив можливість проходити альтернативну цивільну службу замість військової служби через свої релігійні переконання.

47. 21 листопада 2012 року Апеляційний суд Гянджи відхилив апеляцію та залишив без змін рішення першої інстанції.

48. 12 березня 2013 року четвертий заявник подав касаційну скаргу.

49. 4 червня 2013 року Верховний Суд відхилив цю скаргу.

50. Тим часом, 22 травня 2013 року четвертий заявник був звільнений згідно з амністією, прийнятою парламентом.

D. Заява № 41792/15

51. У невстановлений день у серпні 2012 року п’ятий заявник отримав повістку на військову службу із запрошенням з’явитися до призовної комісії 23 серпня 2012 року.

52. В останній день він з’явився до призовної комісії та пройшов медичний огляд, за результатами якого був визнаний придатним до військової служби. Під час цього візиту він повідомив до призовного пункту про свою відмову від проходження військової служби через свої релігійні переконання.

53. 6 жовтня 2012 року він отримав нову повістку з'явитися до комісії на 12 жовтня 2012 року. У цей день він не з'явився, але у письмовій заяві, надісланій до комісії, підтвердив свою відмову проходити військову службу.

54. 29 листопада 2012 року проти нього було відкрито кримінальне провадження за ознаками статті 321.1 Кримінального кодексу.

55. 12 березня 2013 року Гойчайський районний суд визнав п'ятого заявника винним у інкримінованому злочині та засудив його до дев'яти місяців позбавлення волі за статтею 321.1 Кримінального кодексу.

56. 1 квітня 2013 року п'ятий заявник подав апеляційну скаргу. Він стверджував, що його вирок у кримінальній справі порушив права, якими він, на його думку, користувався як сумлінний відмовник, і що він був винесений порушуючи міжнародні зобов'язання Азербайджанської Республіки.

57. 15 травня 2013 року Шакінський апеляційний суд відхилив апеляцію та залишив без змін рішення першої інстанції.

58. 14 листопада 2014 року п'ятий заявник подав скаргу до касаційного суду.

59. 24 лютого 2015 року Верховний Суд відхилив його скаргу. Він вважав, що через відсутність ухвалення закону з цього питання положення Конституції, що стосуються альтернативної цивільної служби, не застосовні.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

A. Конституція

60. Відповідні положення Конституції у цій справі звучать так:

Стаття 48. Свобода совісті

« I. Кожна людина користується свободою совісті (...) »

Стаття 76. Захист Батьківщини

« I. Кожен громадянин зобов'язаний захищати Батьківщину. Громадяни проходять військову службу в порядку, встановленому законодавством.

II. Якщо переконання громадян суперечать проходженню дійсної військової служби, тоді у випадках, передбачених законодавством, допускається заміна дійсної військової служби на альтернативну службу.»

B. Кримінальний кодекс

61. Відповідні положення Кримінального кодексу свідчать про таке:

Стаття 321. Відмова від проходження військової служби

« 321.1 Відмова підкоритися черговому призову на дійсну військову службу або призову по мобілізації без законних підстав з метою ухилення від військової служби :

– карається позбавленням волі терміном до двох років.

321.2 Якщо ті самі діяння вчинені під час війни :

– караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років.»

С. Положення про порядок проходження громадянами Азербайджанської Республіки альтернативної служби (трудової повинності), затверджене Указом Президента від 31 липня 1992 року № 94 («Положення від 31 липня 1992 року»)

62. Відповідні положення у цій справі постанови від 31 липня 1992 р. сформульовані таким чином:

Стаття 1

« Метою альтернативної (трудової) служби, як державної служби, є забезпечення виконання громадянами Азербайджанської Республіки обов'язків перед Азербайджанською державою. »

Стаття 2

« Громадяни Азербайджанської Республіки чоловічої статі віком від 18 до 25 років, які відмовляються нести військову службу через їхні переконання, виконують альтернативну службу (трудовий обов'язок) (...)

Під переконанням громадянина Азербайджанської Республіки, яке не допускає його до проходження військової служби, у цих Положеннях слід розуміти релігійні переконання представників духовенства, які обіймають церковні посади (*ruhani vəzifə tutan din xadimləri*), або релігійні переконання студентів релігійних навчальних закладів.»

Стаття 5

« Громадяни Азербайджанської Республіки проходять альтернативну службу (трудову повинність) у мирний час.»

III. ВІДПОВІДНІ МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ ТА ПРАКТИКА

63. Для загального огляду відповідних міжнародних документів та практики щодо сумлінної відмови від військової служби слід послатися на рішення у справі *Баятян (Bayatyan) проти Вірменії* ([GC], № 23459/03, §§ 51-70, ЄСПЛ 2011).

64. У своєму Висновку № 222 за заявою Азербайджану про прийняття до членів Ради Європи, прийнятому 28 червня 2000 року, Парламентська Асамблея Ради Європи зазначила, що Азербайджан зобов'язується дотримуватись низки певних зобов'язань у встановлені терміни, і тому вона рекомендувала Комітету міністрів Ради Європи запросити Азербайджан стати членом цього інституту. Відповідний витяг у цій справі з цього висновку свідчить про таке:

« 14. Парламентська Асамблея приймає до відома листи Президента Азербайджану, спікера парламенту, прем'єр-міністра, а також голів політичних партій, представлених у парламенті, і зазначає, що Азербайджан зобов'язується дотримуватися зобов'язань, перелічених нижче:

(...)

14.3. з питань внутрішнього законодавства:

(...)

g. прийняти закон про альтернативну службу відповідно до європейських стандартів протягом двох років після приєднання, а тим часом забезпечити амністію для сумлінних відмовників від військової служби, які зараз відбувають покарання у вигляді позбавлення волі або служать у дисциплінарних батальйонах, дозволивши їм (після набуття чинності закону про альтернативну службу) обирати, чи проходити військову службу в неозброєних частинах, чи

на альтернативній цивільній службі; »

65. У своєму звіті про виконання Азербайджаном своїх зобов'язань та обов'язків від 20 грудня 2012 року (документ 13084) співдоповідачі Моніторингового комітету Парламентської Асамблеї Ради Європи вказали, зокрема, таке:

« 7.8. Альтернативна служба

298. Після вступу Азербайджан зобов'язався «прийняти закон про альтернативну службу відповідно до європейських стандартів протягом двох років після вступу, а тим часом забезпечити амністію для сумлінних відмовників від військової служби, які зараз відбувають покарання у в'язниці або служать у дисциплінарних батальйонах, дозволивши їм (після набуття чинності закону про альтернативну службу) обирати, чи проходити військову службу в неозброєних частинах, чи на альтернативній цивільній службі ».

299. Конституція Азербайджану містить положення про те, що якщо військова служба суперечить переконанням особи, у випадках, передбачених законом, може бути дозволена альтернативна служба замість дійсної військової служби (стаття 76.II). На жаль, відповідний закон так і не був прийнятий.

300. Законопроект був підготовлений і був предметом висновку Венеціанської комісії в 2006 році, але не був прийнятий.

301. Влада пояснила нам під час наших візитів, що ця затримка сталася через невирішений конфлікт з Вірменією щодо Нагірного Карабаху. Але під час нашого візиту в червні 2012 року ми з задоволенням дізналися, що готується закон про альтернативну службу.

302. Ми закликаємо владу без подальших зволікань прийняти закон про альтернативну цивільну службу відповідно до стандартів Ради Європи, а тим часом не переслідувати та не ув'язнювати сумлінних відмовників від військової служби, а запропонувати їм можливість виконати свій обов'язок перед суспільством відповідно до своїх переконань.»

66. Що стосується Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН), то у своїй третій доповіді щодо Азербайджану, опублікованій 31 травня 2011 року, вона висловилася наступним чином:

« 18. У своїй другій доповіді ЄКРН наполегливо рекомендувала не переслідувати та не ув'язнювати людей, які відмовилися проходити військову службу з релігійних мотивів, а надати їм можливість виконати свій обов'язок перед суспільством в умовах, які відповідають їхній сумлінній відмові від військової служби.

19. ЄКРН із жалем зазначає, що, незважаючи на чіткі конституційні положення щодо цього питання, досі не прийнято жодного закону, який би дозволяв проходження альтернативної цивільної служби. У ЄКРН повідомили, що сумлінні відмовники від військової служби продовжують піддаватися судовому переслідуванню та ув'язненню; ЄКРН також зазначає, що Омбудсмен нещодавно отримав скарги з цього приводу. ЄКРН ще раз підкреслює важливість створення правових та інституційних рамок для альтернативної цивільної служби та зазначає, що це є одним із зобов'язань, взятих на себе Азербайджаном під час вступу до Ради Європи. Вона із зацікавленістю відзначає, що згідно з інформацією, наданою владою, розроблено новий законопроект, і сподівається, що це дозволить вирішити зазначені проблеми.

20. ЄКРН закликає владу Азербайджану якомога швидше прийняти закон про альтернативну цивільну службу відповідно до європейських стандартів, а також створити для цього необхідні інституційні рамки.

21. Вона повторює свою наполегливу рекомендацію владі не переслідувати та не ув'язнювати осіб, які відмовилися від військової служби, а надати їм можливість виконати свій обов'язок перед суспільством в умовах, які відповідають їх сумлінній відмові від військової служби.»

67. У своїй четвертій доповіді щодо Азербайджану, опублікованій 7 червня 2016 року, ЄКРН зазначила, зокрема, таке:

« 70. Крім того, Азербайджан не прийняв закон про альтернативну цивільну службу, як він обіцяв, коли приєднався до Ради Європи у 2001 році. Хоча Конституція дозволяє альтернативну службу (стаття 76.2 Конституції Азербайджану), сумлінний відмовник від військової служби, який належить до релігійної меншини, був засуджений у квітні 2014 року та серпні 2015 року за втечу з військової служби.
(...)

76. Нарешті, ЄКРН наполегливо заохочує Азербайджан поважати своє зобов'язання прийняти законодавство про альтернативну цивільну службу та посилається в цьому відношенні на передовий досвід, що діє в регіоні

77. ЄКРН наполегливо рекомендує владі поважати зобов'язання, взяті на себе під час вступу Азербайджану до Ради Європи, прийняти законодавство про альтернативну цивільну службу.»

ПРАВО

І. ОБ'ЄДНАННЯ ЗАЯВ

68. Враховуючи схожість цих заяв щодо фактів і питань по суті, які вони порушують, Суд вважає за доцільне розглянути їх спільно в одному рішенні відповідно до правила 42 § 1 свого Регламенту.

ІІ. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 9 КОНВЕНЦІЇ

69. Заявники оскаржують вирок, якому вони були піддані у зв'язку з відмовою служити в армії, оскільки він, ймовірно, є порушенням статті 9 Конвенції, яка сформульована таким чином:
« 1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.

2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.»

А. Прийнятність

70. Уряд заперечує застосовність статті 9 Конвенції до заявників у заявах № 14604/08 та 45823/11. Він зазначає, що йому відомо про розвиток прецедентного права Суду щодо сумлінної відмови від військової служби після рішення у справі *Баятян (Bayatyan) проти Вірменії* ([GC], № 23459/03, ЄСПЛ 2011). Однак він вважає, що стаття 9 Конвенції, як її тлумачили на момент засудження вищезазначених заявників національними судами, не гарантувала права на сумлінну відмову від військової служби.

71. Крім того, Уряд ставить під сумнів щирість релігійних переконань заявників у заявах № 76127/13 та 41792/15. Насправді, за його словами, ці заявники вдавали належність до громади Свідків Єгови з єдиною метою уникнути військової служби.

72. Заявники у заявах № 14604/08 та 45823/11 заперечують тезу Уряду та вважають, що прецедентне право, на яке посилається останній, є застарілим і має бути переглянутим у світлі поточних умов.

73. Щодо заявників у заявах № 76127/13 та 41792/15, то вони оспорюють тезу Уряду, яка ставить під сумнів щирість їхніх релігійних переконань. У зв'язку з цим вони посилаються на документи, що засвідчують їхню приналежність до релігійних громад Свідків Єгови, видані останніми, а також на свої численні запити, адресовані різноманітним національним органам влади та національним судам, у яких вони нібито підтверджували свої релігійні переконання.

74. Суд уже мав нагоду встановити свою прецедентну практику щодо застосовності статті 9 Конвенції до сумлінних відмовників від військової служби (*Баятян*, згадане вище, §§ 98-111, *Ерчеп (Erçep) проти Туреччини*, № 43965/04, §§ 46-48, 22 листопада 2011 року, *Феті Демітраш (Feti Demirtaş) проти Туреччини*, № 5260/07, §§ 95-97, 17 січня 2012 року, та *Папавасілакіс (Papavasilakis) проти Греції*, № 66899/14, §§ 36-38, 15 вересня 2016 року). Він нагадує, що відмова від військової служби, коли вона мотивована серйозним і непереборним конфліктом між обов'язком служити в армії та совістю людини або її щирими та глибокими переконаннями релігійного чи іншого характеру, є переконанням, що досягає достатнього ступеня сили, серйозності, послідовності та важливості, щоб на нього поширювалися гарантії, передбачені статтею 9 Конвенції (*Баятян*, згадане вище, § 110, і *Папавасілакіс*, згадане вище, § 36). Суд також нагадує про те, що питання про те, чи підпадає відмова від проходження військової служби під дію цього положення, і в якій мірі, все ж має вирішуватися відповідно до конкретних обставин кожної справи.

75. У цій справі Суд зазначає, що заявники є членами Свідків Єгови, релігійної групи, чиї переконання включають переконання, що необхідно відмовлятися від військової служби, незалежно від необхідності носити зброю. З матеріалів справи випливає, що заявники, включно з заявниками № 76127/13 і 41792/15, постійно стверджували, що вони є сумлінними відмовниками від військової служби, як Свідки Єгови перед національними органами влади та судами, які ніколи не ставили під сумнів щирість їхніх релігійних переконань (параграфи 41-59 вищезазначені). Таким чином, Суд не має підстав сумніватися в тому, що відмова відповідних осіб від проходження військової служби була вмотивована щирими релігійними переконаннями, які вступили в серйозний і непереборний конфлікт з їхнім обов'язком у цьому відношенні (*Ерчеп*, згадане вище, § 48, і *Булду (Buldu) та інші проти Туреччини*, № 14017/08, § 83, 3 червня 2014 року).

76. Щодо аргументу Уряду щодо застосовності статті 9 Конвенції до заявників у заявах № 14604/08 та 45823/11, Суд нагадує, що розглянув аргумент, ідентичний тому, який наразі сформульовано перед ним, і взявши до уваги у цьому випадку дійшов висновку, що це положення є застосовним (*Цатурян (Tsaturyan) проти Вірменії*, № 37821/03, §§ 29-32, 10 січня 2012 р., і *Бухаратян (Bukharatyan) проти Вірменії*, № 37819/03, §§ 33-36, 10 січня 2012 р.). Суд не знаходить підстав для виправдання відступу від цих висновків. Він робить висновок, що

стаття 9 Конвенції, таким чином, застосовується в цій справі.

77. Крім того, встановивши, що ця скарга не є ані явно необґрунтованою у значенні статті 35 § 3 (a) Конвенції, ані неприйнятною з будь-яких інших підстав, Суд оголошує її прийнятною.

B. Суть

1. Наявність втручання

78. Суд зазначає, що відмова заявників, Свідків Єгови, проходити військову службу з мотивів сумління є виявом їхніх релігійних переконань (*Баятян*, згадане вище, § 112). Таким чином, засудження заявників за ухилення від військової служби становить втручання у здійснення заявниками їхньої свободи сповідувати свою релігію, гарантовану статтею 9 Конвенції (Феті Демітраш *(Feti Demirtaş)*, згадане вище, § 98, і *Булду (Buldu) та інші*, згадане вище, § 84).

79. Суд нагадує, що таке втручання порушує вказану статтю, за винятком випадків, коли воно «передбачене законом», спрямоване на одну або кілька законних цілей щодо пункту 2 вказаної статті та «необхідне в демократичному суспільстві» (*Іземтін Доган (İzzettin Doğan) та інші проти Туреччини,* [GC], № 62649/10, § 98, 26 квітня 2016 року).

2. Обґрунтування втручання

a) Чи було втручання передбачене законом

80. Заявники стверджують, що заявлене втручання не було передбачено законом. У зв'язку з цим вони вказують, що стаття 321 Кримінального кодексу сформульована недостатньо чітко, оскільки, на їхню думку, неможливо визначити, чи відноситься або ні вираз «без законних підстав», що міститься в цій нормі, до випадків відмови осіб служити в армії з релігійних переконань.

81. Уряд відповідає, що втручання, про яке йдеться, було передбачено статтею 321 Кримінального кодексу та постановою від 31 липня 1992 року.

82. З метою розгляду цієї справи та з огляду на висновки про необхідність втручання (пункти 91-99 нижче), Суд вважає, що немає необхідності виносити рішення щодо того, чи було втручання передбачено законом (*Баятян*, згадане вище, § 116).

b) Чи переслідувало втручання законні цілі

83. Заявники стверджують, що втручання не переслідувало жодної з цілей, викладених у пункті 2 статті 9 Конвенції.

84. Уряд стверджує, що зазначене втручання було спрямоване на захист громадського порядку та, імпліцитно, прав інших осіб.

85. Суд вважає, що немає потреби вирішувати питання про те, чи є цілі, висунуті Урядом, законними для цілей зазначеного положення, оскільки, припускаючи, що заходи, вжиті проти заявників, можуть бути виправдані однією з згаданих підстав у другому абзаці статті 9 Конвенції, вони ні в якому разі не можуть вважатися необхідними в демократичному суспільстві з причин, викладених нижче (параграфи 91-99 нижче) (*Баятян*, згадане вище, § 117, і *Булду (Buldu) та інші*, цитоване вище, § 89)

c) Необхідність втручання у демократичному суспільстві

i. Тези сторін і позиція третьої залученої особи

α) Заявники

86. Заявники прямо посилаються на прецедентне право Суду, яке виникло на основі рішення у справі *Баятяна* (цитованого вище) у справах про сумлінну відмову від військової служби, і засуджують відсутність правової бази, яка визнає право на сумлінну відмову від військової служби в Азербайджані. Зокрема, вони заперечують тезу Уряду, згідно з якою постанова від 31 липня 1992 року встановила правові рамки, які дозволяли сумлінним відмовникам від військової служби користуватися альтернативною службою. У зв'язку з цим заявники посилаються на різноманітні звіти міжнародних органів та рішення азербайджанських судів, у яких згадується відсутність закону про альтернативну службу. Крім того, вони стверджують, що постанова від 31 липня 1992 року існує лише «на папері» і що, в будь-якому випадку, вона стосується лише членів духовенства, які обіймають церковну посаду, або студентів релігійних навчальних закладів.

β) Уряд

87. Уряд зазначає, що законодавча база, яка дозволяє членам духовенства, які бажають проходити альтернативну службу замість військової служби з міркувань сумлінної відмови, існує на основі постанови від 31 липня 1992 року, і що держава користується свободою розсуду в цьому відношенні. Він вважає, що в цій справі заявники не змогли довести в національних судах, з метою надання їм преференції проходження альтернативної служби, що вони є членами духовенства, які виконують церковну функцію.

88. З точки зору Уряду, військова окупація азербайджанських територій Республікою Вірменія зумовлює суворе застосування постанови від 31 липня 1992 року та нагадує, що, згідно з Конституцією, захист вітчизни є обов'язком кожного громадянина.

89. Нарешті, Уряд вважає, що існуюча система забезпечує справедливий баланс між інтересами суспільства в цілому та інтересами заявників. Тому він вважає, що засудження заявників у цій справі має розглядатися як необхідний захід у демократичному суспільстві.

γ) Залучена третя сторона

90. Організація ADF International, якій було дозволено взяти участь у письмовій процедурі щодо заяви № 45823/11, підкреслює засадничість свободи совісті в суспільстві, заснованому на цінностях толерантності, плюралізму та справедливості, які визнаються не лише в основних договорах про захист прав людини та відповідній міжнародній юриспруденції, а й у національних законах і юриспруденції та в різних міжнародних документах Ради Європи та Організації Об'єднаних Націй.

ii. Оцінка Суду

91. Суд нагадує, що свобода думки, совісті і релігії, закріплена у статті 9 Конвенції, є однією з підвалин «демократичного суспільства» у розумінні Конвенції. У своєму релігійному вимірі, ця свобода фігурує поміж найбільш життєво необхідними складовими формування ідентичності віруючих і їх життєвої позиції. Вона є також цінним надбанням і для атеїстів, агностиків, скептиків і індиферентних осіб. Йдеться про плюралізм, дорого здобутий протягом століть, який є засадничим для такого суспільства. Ця свобода передбачає, серед іншого, свободу дотримуватися чи ні будь-якої релігії і свободу сповідувати її чи ні (див., серед іншого, справа *Бускаріні та інші проти Сан-Марино* [GC], № 24645/94, § 34, ЄСПЛ 1999 -I та *Лейла Шахін проти Туреччини* [GC], № 44774/98, § 104, ЄСПЛ 2005-XI).

92. Якщо свобода релігії стосується насамперед внутрішнього світу (for intérieur), вона також включає свободу сповідувати свою релігію індивідуально та в приватному порядку чи

колективно, публічно та в колі тих, чию віру людина поділяє. У статті 9 Конвенції перелічені різні форми вияву релігії чи переконань, а саме: богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів (див., серед іншого, справа *S.A.S. проти Франції* [GC], № 43835/11, § 125, ЄСПЛ 2014 (витяги), та *Іземтін Доган (İzzettin Doğan) та інші*, згадане вище, § 104).

93. Згідно зі своєю усталеною прецедентною практикою, Суд визнає, що держави-учасниці Конвенції мають певну свободу розсуду при вирішенні, чи має існувати та наскільки необхідне втручання. Ця свобода розсуду йде рука об руку з європейським контролем, що стосується як закону, так і рішень, які його застосовують. Завдання Суду полягає в тому, щоб визначити, чи заходи, вжиті на національному рівні, є в принципі виправданими та пропорційними (*Баятян*, згадане вище, § 121). У справах про сумлінну відмову від обов'язкової військової служби Суд уже мав нагоду дійти висновку, що влада має позитивне зобов’язання запропонувати особі, яка претендує на статус сумлінного відмовника від військової служби, ефективну і доступну процедуру, що дозволила б визначити, чи має вона право користуватися цим статусом з метою захисту своїх інтересів, захищених статтею 9 Конвенції (*Тархан (Tarhan) проти Туреччини*, № 9078/06, § 61, 17 липня 2012 року, і *Папавасілакіс (Papavasilakis)*, згадане вище, § 52).

94. Не можна сказати, що система, яка не передбачає альтернативної служби та не передбачає доступної та ефективної процедури, за допомогою якої особа могла б визначити, чи може вона скористатися правом на сумлінну відмову від військової служби, досягла справедливого балансу між інтересами суспільства в цілому і тих, хто є сумлінними відмовниками від військової служби (*Савда (Savda) проти Туреччини*, № 42730/05, § 100, 12 червня 2012 року). Більше того, право на сумлінну відмову від військової служби, гарантоване статтею 9 Конвенції, було б ілюзорним, якби державі було дозволено організовувати та впровадити свою систему альтернативної служби таким чином, щоб ця система, на законодавчому рівні чи на практиці, не запропонувала б альтернативи військовій службі справді цивільного характеру, яка за своєю природою не була б стримуючою чи каральною (*Адян та інші проти Вірменії*, № 75604/11, § 67, 12 жовтня 2017 року).

95. Звертаючись до обставин справи, Суд бере до уваги, що Азербайджан після вступу до Ради Європи зобов’язався прийняти закон про альтернативну службу відповідно до європейських стандартів протягом двох років після вступу (пункти 64-67, зазначені вище). Крім того, частина 2 статті 76 Конституції передбачає можливість для осіб, переконання яких суперечить проходженню дійсної військової служби, проходити альтернативну службу замість цієї обов’язкової служби, посилаючись на випадки, передбачені законом (пункт 60 зазначений вище). Однак Суд зазначає, і сторони не заперечують, що жоден закон про альтернативну службу не був прийнятий.

96. За цих обставин Суд не може погодитися з тезою Уряду, згідно з якою постанову від 31 липня 1992 року можна вважати правовою основою, яка передбачає альтернативну службу з повагою до права на сумлінну відмову від військової служби, гарантованого статтею 9 Конвенції. У зв’язку з цим він вважає за необхідне наголосити, що система, обмежена у сфері застосування релігійними переконаннями лише представників духовенства, які обіймають церковні посади, та студентів релігійних навчальних закладів, не надає особам, які претендують на статус сумлінного відмовника від військової служби (таким як заявники в цій справі), можливість з метою захисту своїх інтересів, що захищаються статтею 9 Конвенції, скористатися цим статусом. Прийняття такої обмежувальної системи в будь-якому випадку зробило б ілюзорним право на сумлінну відмову від військової служби, гарантоване статтею 9 Конвенції, позбавивши його значної частини суті.

97. Уряд не зазначає жодної переконливої чи вагомої причини, яка б виправдовувала обмеження права на сумлінну відмову від військової служби лише для членів духовенства, які обіймають церковні посади, та студентів релігійних навчальних закладів через їхні релігійні переконання. Він обмежується підкресленням необхідності захисту територіальної цілісності

держави, однак це не пояснює, чому таке обмеження права на сумлінну відмову від військової служби було б необхідним для забезпечення територіальної цілісності країни.

98. У світлі вищевикладеного Суд вважає, що не можна сказати, що система альтернативної служби, що ґрунтується на Постанові від 31 липня 1992 року, забезпечує справедливий баланс між інтересами суспільства загалом та інтересами сумлінних відмовників від військової служби. Таким чином, оскаржувані втручання, аж до вироків до тюремного ув'язнення, винесених заявникам у зв'язку з їх відмовою від проходження військової служби, і які сталися через відсутність системи альтернативної служби, яка б давала зацікавленим особам можливість скористатися статусом сумлінного відмовника від військової служби, є втручаннями, які не були необхідними у демократичному суспільстві відповідно до статті 9 Конвенції.

99. Отже, цю статтю було порушено.

III. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 4 ПРОТОКОЛУ №7 ДО КОНВЕНЦІЇ

100. Перший заявник також стверджує, що другий кримінальний вирок, винесений проти нього за відмову служити в армії, порушив статтю 4 Протоколу № 7 до Конвенції.

101. Суд зазначає, що заява № 14604/08, в рамках якої вищезазначений заявник подав свою скаргу щодо свого першого кримінального вироку, була подана 7 березня 2008 року. Він також зазначає, що друге кримінальне провадження, розпочате проти зазначеного заявника, закінчилося ухвалою Верховного Суду від 29 грудня 2010 року про відмову в задоволенні касаційної скарги відповідної особи. Проте він чекав до 11 листопада 2011 року, щоб повідомити Суд про це рішення та викласти свою скаргу щодо свого другого засудження (пункт 22, зазначений вище). З цього випливає, що скарга на підставі статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції, подана першим заявником щодо цього останнього засудження, є несвоєчасною, оскільки вона була подана 11 листопада 2011 року, тобто більше, ніж через шість місяців після 29 грудня 2010 року. Тому ця скарга має бути відхилена відповідно до пунктів 1 і 4 статті 35 Конвенції.

IV. ПРО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 46 КОНВЕНЦІЇ

102. Відповідно до статті 46 Конвенції:

« 1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.»

103. Суд зауважує, що ця справа висвітлює проблему, пов'язану з відсутністю закону про альтернативну службу в Азербайджані. Прийняття такого закону є не лише зобов'язанням, взятим Азербайджаном на себе під час його вступу до Ради Європи (параграф 64 вище), але й вимогою, що випливає зі статті 76 § 2 його Конституції (параграф 60 вище). За цих обставин Суд вважає за доцільне підкреслити, що така ситуація в принципі потребує законодавчих дій з боку держави-відповідача з метою виконання, відповідно до цього рішення, своїх зобов'язань щодо забезпечення заявникам та іншим особам, які перебувають у тій самій ситуації, можливості скористатися правом на сумлінну відмову від військової служби.

V. ПРО ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 41 КОНВЕНЦІЇ

104. Відповідно до статті 41 Конвенції,

« Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію. »

A. Шкода

105. Заявники вимагають наступні суми відшкодування моральної шкоди, яку, на їхню думку, вони зазнали: 5000 євро (EUR) для першого заявника, 8400 євро для другого заявника, 10800 євро для третього заявника, 9600 євро для четвертого заявника і 3500 євро для п'ятого заявника.

106. Перший заявник також просить 269,50 азербайджанських манатів (AZN) відшкодування матеріальної шкоди, якої він зазнав. Він зазначає, що сума, яка вимагається, включає штраф, який був накладений на нього після його другого кримінального засудження, а також гонорар судового виконавця та комісію банку, які він мав би сплатити при виплаті цього штрафу.

107. Уряд вважає, що ці вимоги є надмірними та не виправданими обставинами справи, і що в будь-якому випадку встановлення порушення саме по собі становитиме достатню справедливу сатисфакцію.

108. Суд визнав, що заявники зазнали моральної шкоди внаслідок засудження за сумлінну відмову служити в армії. Постановляючи рішення на основі справедливості та відповідно до принципу *non ultra petita* (*Нагметов проти Росії* [GC], № 35589/08, § 71, 30 березня 2017 року), він вважає, що заявникам мають бути присуджені повні суми, які вимагаються за відшкодування моральної шкоди. Отже, він присуджує першому заявнику 5000 євро, другому заявнику 8 400 євро, третьому заявнику 10 800 євро, четвертому заявнику 9 600 євро і п'ятому заявнику 3 500 євро.

109. Щодо клопотання про відшкодування матеріальних збитків, поданим першим заявником, Суд зазначає, що воно стосується скарги на друге засудження заявника відповідно до статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції, яке Суд оголосив неприйнятним через прострочення (пункт 101 вище). Таким чином, Суд не вбачає причинно-наслідкового зв'язку між встановленим порушенням та передбачуваними матеріальними збитками та відхиляє дане клопотання.

B. Судові та інші витрати

110. Заявники вимагають наступні суми як компенсацію зборів та витрат, понесених у Суді: 3675 євро для першого заявника, 3575 євро для другого заявника, 6600 євро для третього заявника, 6350 євро для четвертого заявника та 4850 євро для п'ятого заявника. На підтвердження своїх вимог вони подають листи, видані їх представниками та підписані лише останніми, з пропозицією виплатити зазначені суми наприкінці розгляду у Суді.

111 Заявники також вимагають, додавши підтверджуючі рахунки-фактури, такі суми судових зборів та витрат, понесених у національних судах: 161 євро для першого заявника, 430 євро для другого заявника, 195 євро для третього заявника, 83 євро для четвертого заявника та 100 євро для п'ятого заявника.

112. Уряд стверджує, що заявники не представили жодних відповідних підтверджуючих документів, зокрема, жодної угоди, укладеної з їхніми представниками, або будь-якої квитанції, яка підтверджує, що вони фактично сплатили або мають юридичне зобов'язання сплати їм збори та витрати, понесені в Суді. Він далі заявляє, що суми, необхідні як відшкодування витрат, понесених у Суді, є надмірними, враховуючи відсутність складності

справи та характер зауважень заявників, що повторюються.

113. Згідно з прецедентною практикою Суду, заявник може отримати відшкодування своїх судових витрат лише в тій мірі, в якій встановлено їх реальність, необхідність і розумний характер їх розміру. Відповідно до правила 60 Регламенту Суду будь-який заявник, який вимагає справедливої компенсації, повинен подати свої вимоги в письмовій формі із зазначенням кількості та розбивкою за розділами та супроводжувати їх відповідними підтверджуючими документами, інакше палата може відхилити все повністю або частково (*Малік Бабаєв (Malik Babayev) проти Азербайджану*, № 30500/11, § 97, 1 червня 2017 року, та *Ільгар Маммадов (Ilgar Mammadov) проти Азербайджану* (№ 2), № 919/15, § 272, 16 листопада 2017 року). У цій справі Суд зазначає, що заявники не надали документи, які підтверджують, що вони сплатили або мають юридичне зобов'язання сплатити судові збори та витрати, понесені в Суді. Крім того, Суд вважає, що листи, надіслані представниками заявників і підписані тільки ними, не можуть розглядатися як договір, що накладає на зацікавлені сторони юридичне зобов'язання сплатити суми, які будуть витребувані після закінчення розгляду (для порівняння, справа *Ризванов проти Азербайджану*, № 31805/06, §§ 85-89, від 17 квітня 2012 року та *Мерабішвілі проти Грузії* [GC], № 72508/13, § 372, 28 листопада 2017 року). З цього випливає, що клопотання заявників щодо судових витрат, понесених у Суді, має бути відхилено.

114. Щодо заяви про збори та витрати, понесені в національних судах, Суд вважає, що вона належним чином обґрунтована і що заявникам має бути присуджено повну суму, заявлену щодо цього. Отже, він присуджує першому заявнику 161 євро, другому заявнику 430 євро, третьому заявнику 195 євро, четвертому заявнику 83 євро та п'ятому заявнику 100 євро.

С. Пеня

115. Суд вважає за доцільне призначити пеню на підставі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, до якої має бути додано три відсоткові пункти.

ЗА ЦИХ ПІДСТАВ СУД ОДНОГОЛОСНО,

1. *Вирішує* об'єднати заяви;

2. *Оголошує* заяви прийнятними щодо скарги на підставі статті 9 Конвенції та неприйнятними в решті;

3. *Постановляє,* що мало місце порушення статті 9 Конвенції;

4. *Постановляє*

а) що Держава-відповідач має сплатити протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції, наступні суми, які мають бути конвертовані в азербайджанські манати, за курсом, застосовним на дату розрахунку:

і. 5 000 євро (п'ять тисяч євро) першому заявнику, 8 400 євро (вісім тисяч чотириста євро) другому заявнику, 10 800 євро (десять тисяч вісімсот євро) третьому заявнику, 9 600 євро (дев'ять тисяч шістсот євро) четвертому заявнику та 3 500 євро (три тисячі п'ятсот євро) п'ятому заявнику, плюс будь-яка сума, яка може бути сплачена як податок на ці суми, відшкодування моральної шкоди,

іі. 161 євро (сто шістдесят один євро) першому заявнику, 430 євро (чотириста тридцять євро) другому заявнику, 195 євро (сто дев'яносто п'ять євро) третьому заявнику, 83 євро (вісімдесят) - три євро) четвертому заявнику та 100 євро (сто євро) п'ятому заявнику, плюс будь-яка сума, яку заявники можуть сплатити з цієї суми як податок, відшкодування судових та інших витрат,

b) що із закінченням зазначеного строку до остаточного розрахунку на зазначену суму нараховуватиметься простий відсоток у розмірі граничної позичкової ставки Європейського центрального банку, яка діятиме протягом цього періоду, до якої має бути додано три відсоткові пункти;

5. *Відхиляє* клопотання про справедливу сатисфакцію щодо решти.

Учинено французькою мовою, а потім надіслано письмово 17 жовтня 2019 року відповідно до пунктів 2 і 3 правила 77 Регламенту Суду.

Клаудія Вестердік *(Claudia Westerdiek)*
Секретар

Анжеліка Нусбергер *(Angelika Nußberger)*
Голова

ДОДАТОК

№	Заяви №	Дата подачі	Заявники Дата народження Місце проживання	Представник
1.	14604/08	07.03.2008 р.	**Мушфіг Фаїг оглу Маммадов** *(Müşfiq Faiq oğlu Məmmədov)* 01.07.1983 року Баку **Самір Асіф оглу Гусейнов** (*Samir Asif oğlu Hüseynov*) 28.11.1984 року Баку	Річард КУК *(Richard COOK)* Ірма РЕВАЗІШВІЛІ (*Irma REVAZISHVILI*) Рейнхард КОЛЬГОФЕР (*Reinhard KOHLHOFER*)
2.	45823/11	18.07.2011 р.	**Фарід Хасан оглу Мамедов** (*Fərid Həsən oğlu Məmmədov*) 16.12.1987 року Баку	Річард КУК *(Richard COOK)* Андре КАРБОННО *(Andre CARBONNEAU)* Джейсон ВАЙЗ *(Jason WISE)*
3.	76127/13	03.12.2013 р.	**Фахраддін Джейхун оглу Мірзаєв** (*Fəxrəddin Ceyhun oğlu Mirzəyev*) 19.03.1993 року Гянджа	Річард КУК (Richard COOK) Андре КАРБОННО (Andre CARBONNEAU) Джейсон ВАЙЗ (Jason WISE)
4.	41792/15	21.08.2015 р.	**Камран Зіяфаддін оглу Мірзаєв** (*Kamran Ziyafəddin oğlu Mirzəyev*) 25.09.1994 року Баку	Річард КУК (Richard COOK) Андре КАРБОННО (Andre CARBONNEAU) Джейсон ВАЙЗ (Jason WISE)